

НАУКОВА КНИГА

Серія заснована у 2016 р.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**КАФЕДРА «ФІНАНСИ,
БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ»**

**ПРОБЛЕМАТИКА
ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВПЛИВУ
ПОДАТКОВОЇ РЕФОРМИ НА ЗМІНИ
ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН**

Монографія

За редакцією
кандидата економічних наук, доцента С. В. Шарової

Запоріжжя
СТАТУС
2018

УДК 336.22.021.8:336.77.072.8](477)(02.064
ББК 65.9(4Укр)261.1я91
П78

*Рекомендовано до друку Вченою радою Запорізького національного
технічного університету (протокол № 1 від 08.11.2017 року)*

Редактор:

С. В. Шарова, кандидат економічних наук, доцент.

Наукові редактори:

В. Г. Прушківський, доктор економічних наук, професор;

П. В. Гудзь, доктор економічних наук, професор.

Рецензент:

Н. М. Шмиголь, доктор економічних наук, професор.

Авторський колектив:

О. Ф. Андросова, І. Є. Андрущенко, В. Г. Бабенко-Левада, Є. В. Бован,
К. К. Божко, О. М. Вечерко, Т. В. Волощук, С. С. Гараба, К. С. Дворецька, С. Д. Довгаль,
О. О. Донченко, А. К. Жукова, Т. І. Журавльова, О. А. Коваль, О. В. Коротунова,
Г. О. Кузьменко, О. Ю. Куракіна, А. О. Лащенко, Л. М. Ляшова, Ю. О. Набатова,
С. О. Нагорна, Т. О. Олійник, І. Г. Пахомова, О. К. Пилипенко, Є. О. Сидоренко,
В. Ю. Сліпко, В. В. Сокур, В. Ю. Супрун, А. В. Тімченко, Н. Г. Фатюха, М. С. Фещенко,
Д. В. Циганок, Н. О. Чердниченко, С. С. Шаповал, С. В. Шарова, А. П. Шостак.

**П78 Проблематика та сучасні тенденції впливу податкової реформи на
зміни фінансово-кредитних відносин : монографія / за ред. С. В. Шарової ;
М-во освіти і науки України ; Запор. нац. техн. ун-т. — Запоріжжя : СТАТУС,
2018. — 200 с. : іл., табл. — (Наукова книга).**

ISBN 978-617-7353-95-8

Стратегічною метою реформування економічного сектору України є створення соціально орієнтованої ринкової економіки, яка на основі розвитку національного конкурентоспроможного виробництва забезпечила би гідний рівень життя населення та добробут нації в цілому.

Кафедра «Фінанси, банківська справа та страхування» Запорізького національного технічного університету пропонує Вашій увазі науково-практичні результати дослідження колективу вчених фінансового профілю щодо проблем та сучасних тенденцій впливу податкової реформи на зміни фінансово-кредитних відносин.

Рекомендовано для науковців, підприємців, викладачів ВНЗ, аспірантів, магістрів та студентів ВНЗ економічного спрямування.

**УДК 336.22.021.8:336.77.072.8](477)(02.064)
ББК 65.9(4Укр)261.1я91**

© Запорізький національний технічний університет, 2018

© Автори, текст, 2018

ISBN 978-617-7353-95-8

© Видавництво «СТАТУС», оформлення, 2018

Шановні науковці!

Радий вам представити інноваційні розробки провідних учених з фінансів, банківської справи та страхування Запорізького національного технічного університету.

Перебудова економічної системи України потребує високо-професійних фахівців, основа підготовки яких базується на знанні ринкових реалій сьогодення. Тому заслуговують на підвищену увагу практичні значення наукових результатів колективного дослідження щодо проблем та сучасних тенденцій впливу податкової реформи на зміни фінансово-кредитних відносин.

Кафедра «Фінанси, банківська справа та страхування» є потужною інституцією регіону з розробки та впровадження сучасних напрацювань фінансово-освітньої галузі. Підтвердженням цього є випускники, які обіймають керівні посади державних та підприємницьких структур.

*Доктор технічних наук, професор,
ректор Запорізького національного
технічного університету,
Сергій Беліков*

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ I. Сучасні проблеми і стратегічні напрями розвитку фінансів у контексті євроінтеграційних процесів	8
<i>Фатюха Н. Г., Циганок Д. В.</i> Оцінка валютного курсу України за 2014–2016 роки	8
<i>Чередниченко Н. О., Божко К. К.</i> Вплив зміни ЄСВ на малий бізнес в Україні	18
<i>Чередниченко Н. О., Донченко О. О.</i> Податок з доходів фізичних осіб: зарубіжний досвід та вітчизняна практика	23
<i>Чередниченко Н. О., Куракіна О. Ю.</i> Аналіз змін умов ПДВ та його відшкодування з державного бюджету України за останні роки	32
<i>Чередниченко Н. О., Тімченко А. В.</i> Суперечності та перспективи розвитку місцевого оподаткування в Україні	39
РОЗДІЛ II. Тенденції розвитку кредитної політики та банківського сектору	47
<i>Андросова О. Ф., Волощук Т. В.</i> Сучасний стан кредитних операцій комерційних банків України та напрями їх удосконалення	47
<i>Андросова О. Ф., Дворецька К. С.</i> Формування депозитного портфеля комерційного банку в умовах кризових явищ	58

Андросова О. Ф., Лащенко А. О.

Кредитна політика та її вплив на споживче кредитування у комерційних банках України 65

Гараба С. С., Довгаль С. Д.

Сучасні моделі оцінки прав власності, управління і структури основного капіталу комерційного банку 72

Пахомова І. Г., Феценко М. С.

Управління капіталом банку як складова системи забезпечення стабільності банківського сектору 81

Шарова С. В., Кузьменко Г. О.

Доцільність використання банківських гарантій у розрахунках по зовнішньоторговельних контрактах 87

Шарова С. В., Сидоренко Є. О.

Сучасний стан українського іпотечного житлового ринку – вартість іпотечного житла 96

Шарова С. В., Сокур В. В.

Проблеми та шляхи вдосконалення управління кредитним портфелем комерційних банків 104

РОЗДІЛ III. Проблемні аспекти та перспективи розвитку фінансового менеджменту 111

Андрющенко І. Є., Шаповал С. С.

Удосконалення податкового контролю в умовах модернізації економіки 111

Бабенко-Левада В. Г., Жукова А. К.

Проблеми оподаткування страхувальників в контексті податкового кодексу України 117

Бабенко-Левада В. Г., Пилипенко О. К.

Аналіз основних підходів до зниження ризику підприємницької діяльності 127

<i>Коваль О. А., Супрун В. Ю.</i> Удосконалення управління дебіторською та кредиторською заборгованістю підприємств в умовах кризи	134
<i>Набатова Ю. О., Шостак А. П.</i> Забезпечення стійкості бюджетної системи України з урахуванням кризових явищ в економіці	143
<i>Олійник Т. О., Коротунова О. В., Вечерко О. М.</i> Проблеми пошуку резервів підвищення ефективності діяльності підприємства	149
<i>Олійник Т. О., Нагорна С. О.</i> Амортизаційна політика як складова інвестиційної політики держави	158
<i>Олійник Т. О., Сліпко В. Ю.</i> Збільшення бюджетних можливостей регіону.	166
<i>Пахомова І. Г., Ляшова Л. М.</i> Оцінка ринку страхування ризиків у розрізі діяльності страхових компаній України у 2014–2016 роках	172
<i>Фатюха Н. Г., Бован Є. В.</i> Принципи і програми статистичних досліджень енергетичних ресурсів та їх роль для економіки України	182
<i>Фатюха Н. Г., Журавльова Т. І.</i> Проблеми оптимізації бюджетного дефіциту в Україні	192

ВСТУП

Однією з найсуттєвіших і водночас складних проблем у процесі переходу української економіки до ринкових умов господарювання є вдосконалення взаємовідносин між платниками податку та державою. Це зумовлено тим, що зовсім іншими стали мета підприємництва, засоби її досягнення та економічна основа суспільства. Податки в умовах переходу до ринкової економіки повинні використовуватися не тільки як джерело одержання доходів бюджету, а й як важливий інструмент фінансового регулювання економіки. Тому особливої важливості набувають не лише прийняття ефективних управлінських рішень у сфері оподаткування, а й підвищена відповідальність за їх соціально-економічні наслідки.

Стратегічною метою реформування економічного сектору України є створення соціально орієнтованої ринкової економіки, яка, на основі розвитку національного конкурентоспроможного виробництва, забезпечила би гідний рівень життя населення та добробут нації в цілому.

Кафедра «Фінанси, банківська справа та страхування» Запорізького національного технічного університету пропонує вашій увазі науково-практичні результати дослідження колективу вчених фінансового профілю щодо проблем та сучасних тенденцій впливу податкової реформи на зміни фінансово-кредитних відносин.

*Кандидат економічних наук, доцент,
завідуюча кафедрою «Фінанси, банківська справа та страхування»
Запорізького національного технічного університету
Світлана Шарова*

РОЗДІЛ I

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ФІНАНСІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

ОЦІНКА ВАЛЮТНОГО КУРСУ УКРАЇНИ ЗА 2014–2016 РОКИ

Н. Г. Фатюха,

к.е.н., доцент кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»

Д. В. Циганок,

магістрант, студентка ФЕУ-122,
Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна

Національна грошова одиниця є ключовим елементом незалежної монетарної політики країни. Пов'язуючи національну економіку зі світовим ринком, обмінний курс української валюти зазнає впливу багатьох макроекономічних факторів як екзогенних, так і ендогенних.

Валютний ринок забезпечує проведення всіх операцій, що пов'язані з купівлею або продажем іноземної валюти, та являє собою сукупність економічних відносин, які забезпечують реалізацію основних валютних операцій із валютними ресурсами суб'єктів [1].

1 січня 2016 р. почала діяти торговельна частина Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що відкриває доступ до найбільшого ринку світу, який налічує 500 млн споживачів [2]. Для того щоб суб'єкти господарювання мали змогу скористатися усіма перевагами інтеграції України в Європейський Союз, необхідно передусім стабілізувати національний ринок, основною проблемою

якого є порушення динаміки валютного курсу, що зумовлює розлад у функціонуванні економіки України.

З тих чи інших причин національні валюти багатьох країн девальвують, Україна ж стала рекордсменом зі знецінення своєї валюти: українська гривня у 2008 р. втратила 62,3% своєї вартості щодо долара США і 54,8% щодо євро, у 2014 р. девальвація була ще відчутніша – 97,3% та 74,2% відповідно. [1]

У сучасних умовах Україна переживає мінливість курсу української валюти, що веде до зменшення обсягу інвестицій та експорту, соціально-економічної деградації. Режим функціонування всіх видів валюти в країні є потужним фактором її подальшого економічного розвитку. Коливання обмінних курсів у кризовій ситуації має багатосторонній та могутній вплив як на національну економіку, так і на світову економіку, тому проблема стабілізації обмінного курсу валют набуває великого значення та є актуальною.

Будь-яка країна має свої закономірності розвитку макроекономічних показників, таких як зростання грошової маси, національний дохід, інфляція та торговельний баланс, що є найважливішими при прогнозуванні динаміки обмінних курсів. Проте немає доказів того, що будь-який з наведених факторів може слугувати єдиним індикатором зміни ціни валюти. У 1983 р. Ричард Міз і Кенет Рогофф запропонували так звану модель «випадкового блукання», що дозволяла висувати чітку гіпотезу про значення валютних курсів аналогічно до моделей, заснованих на принципах відносних переваг. Було також доведено, що окремі моделі можуть прогнозувати зміну обмінних курсів з високою вірогідністю на одному проміжку часу і не працювати на іншому. [3]

Валютний курс – вагомий інструмент державної політики. Регулювання валютного курсу має сприяти нарощуванню виробництва та зростанню чистого експорту, що є визначальним фактором економічного розвитку України.

Термін «валютний курс» має безліч визначень, але більшість дослідників та вчених прийшли до висновку, що валютний курс – це ціна національної одиниці, що виражається через іноземні або міжнародні валютні одиниці країн або економічних організацій країн.

Водночас валютний курс показує наявні економічні тенденції країн в умовах глобалізації світових зв'язків та інтернаціоналізації

капітальних потоків. Отже, можна сказати, що валютний курс є відображенням зовнішньої вартості національної валюти від грошових одиниць інших країн та організацій, а її коливання залежить, насамперед, від таких макроекономічних показників, як купівельна спроможність та рівень інфляції в країні.

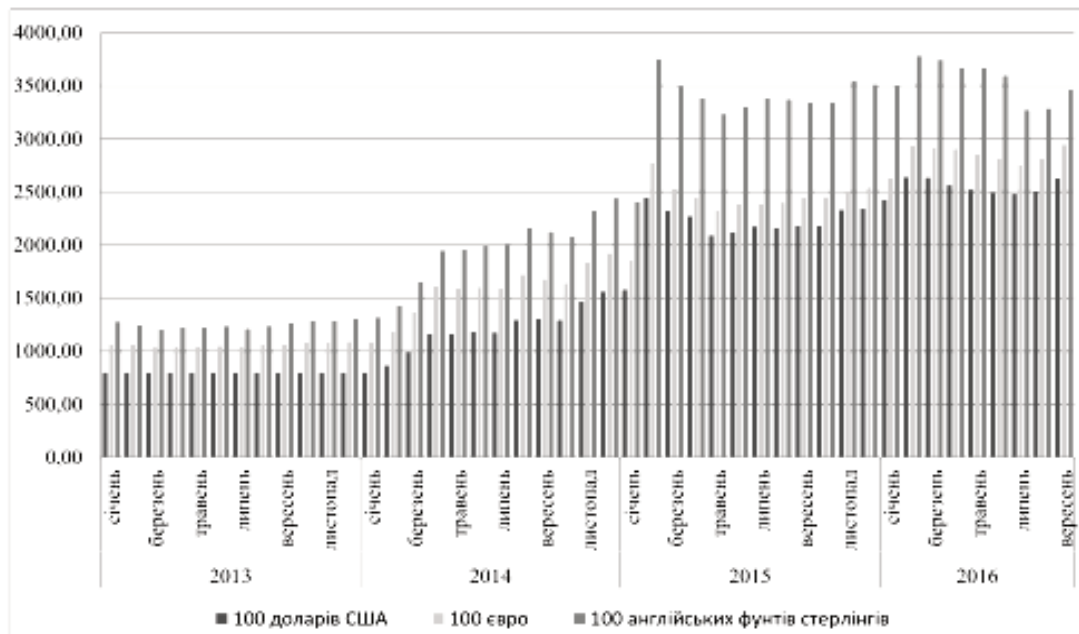
Чинниками, що безпосередньо впливають на валютний курс, є обсяг ВВП, відсоткові ставки, характеристики платіжного балансу, пропозиція грошей як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Дані чинники корегують попит і пропозицію іноземної валюти, що має постійну динаміку у часі. До заходів, що врегулюють оптимальне співвідношення попиту та пропозиції іноземної валюти, належать: фінансово-бюджетна політика, грошово-кредитна політика, регулювання цін, інтервенційна політика, розподіл валюти, а також ті дії, що впливають на курсоутворення через безпосередню зміну кон'юнктури ринку. Визначенні вище інструменти застосовуються державними органами та є більш ефективними у стані рівноваги економіки, ніж у ситуації дестабілізації, що характерна для сучасного стану економіки України [4].

Нинішній етап економічного життя України характеризується кризою, яка спричиняє: дефіцит державного бюджету, безконтрольну емісію та інфляцію, штучне і надмірне цінове регулювання, зменшення виробництва й експорту. Ці чинники виникають, коли порушується динамічна рівновага економіки країни, що безпосередньо послаблює дію курсоутворюючих чинників, заходів щодо регулювання національного валютного курсу державою, а також знижує ефективність валютного курсу щодо виконання своїх основних функцій

На валютному ринку встановилася тенденція – курс покупця зазвичай нижче курсу продавця. Завдяки цій різниці між курсами суб'єкт ринку, який здійснює котирування, має прибуток. Цю різницю також називають маржею (margin) або спредом (spread). У результаті банки намагаються збільшити дану маржу, тому продають валюту дорожче, ніж купують.

На сьогоднішній день основними резервними валютами для Національного банку є долари США, євро, СПЗ, швейцарські франки, англійські фунти стерлінгів, японські єни. Динаміку курсу національної валюти до долару США, євро та англійських фунтів стерлінгів упродовж 2013–2016 рр. можна прослідкувати на рис. 1.

Як базова валюта, тобто як валюта для підрахунку обсягу, визначення структури золотовалютного резерву, а також для складання звітності для міжнародних фінансових організацій, використовується долар США.

Рис. 1. Офіційний курс долара США, євро та англійських фунтів стерлінгів до гривні за 2013–2016 рр.

Упродовж 2013 р. можна прослідкувати зміцнення гривні, що було результатом: збільшення обсягу іноземної валюти від нерезидентів, розширення міжбанківського валютного ринку, зменшення інфляційного диференціалу.

Через запобігання НБУ різкому коливанню курсу та забезпечення інфляційних орієнтирів, диверсифікацію міжнародних резервів офіційний курс гривні в 2013 р. не втратив свої позиції. Також 2013 р. характеризувався вчасним та повним виконанням усіх зобов'язань України в іноземній валюті. Для контролю всіх зовнішніх шоків НБУ зазначив продовження терміну дії вимоги щодо обов'язкового продажу частини експортної виручки та зменшення строків розрахунків за експортно-імпортними операціями.

У 2014 р. почалися обвальна девальвація національної валюти та стрімка інфляція, що було результатом суттєвих змін у кон'юктурі валютного ринку України. Загострення конфлікту на Донбасі призвело до руйнівних наслідків для національного виробництва.

Наслідками девальвації національної валюти є:

- зменшення числа іноземних компаній на території України;
- зменшення припливу інвестицій;
- від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу;
- ажіотажний попит на іноземну валюту;
- збільшення обсягу заборгованості країни як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках;
- скорочення золотовалютного резерву України.

Після 2014 р. курс валют почав зростати непередбачуваними темпами. Лише транші МВФ змогли викликати його зниження, чим користувалися спекулянти валютного ринку, які відіграють не останню роль у впливі на коливання курсу валют. Спричинена недовіра до гривні серед українського населення призвела до відмови від національної валюти на користь долара США, а також до не прогнозованих доходів спекулянтів і ще більшого падіння гривні.

У 2014 році в Україні створилася ситуація фактичної наявності декількох курсів валют. Офіційний курс гривні дуже відрізнявся від курсу, який спостерігався в обмінниках. Він стримувався і для забезпечення платежів НАК «Нафтогазу України», для того, щоб сума в гривневому еквіваленті була нижчою. Але штучне стримування курсу, як правило, чинить деструктивний вплив на курс валюти, тому в лютому 2015 року спостерігалось виправлення цього дисбалансу.

2015 р. почався з негативних очікувань показників на валютному ринку, що були обґрунтовані подальшим зменшенням обсягів надходження іноземної валюти з приводу інвестицій, кредитів та виручки з експорту.

Офіційний та ринковий курси гривні помітно знецінювалися відносно долара США. Водночас Національний банк продовжував проводити валютні інтервенції з урахуванням підтримки платежів «Нафтогаз України» за імпортований газ.

Упродовж лютого 2015 р. офіційний курс гривні відносно долара США зменшився на 71,82% та на кінець місяця становив 2776,31 грн за 100 дол. США.

Загострення ситуації на Сході, політична нестабільність у світі та приближення строків розрахунків України за зовнішніми боргами призвели до ще більшого знецінення гривні, що можна було прослідкувати у кінці 2015 р. порівняно з третім кварталом 2015 р.,

який характеризувався більш спокійною ситуацією на валютному ринку країни. У результаті погіршення економічної ситуації ажіотажний попит на іноземну валюту збільшується, через що НБУ приймає рішення щодо обмеження купівлі та обміну іноземної валюти, що має вплив на розрахунки з нерезидентами з приводу імпорту продукції, закупівлі [5].

Слабка валюта принесла деякі вигоди для економіки країни. Вона призвела до зростання цін на імпорт, змушуючи споживачів при можливості переходити на товари вітчизняного виробництва. Імпорт значно зменшився у 2014 році (-27% в річному обчисленні), повністю компенсуючи втрати експорту через конфлікт на сході, торгову війну з Росією і падіння цін на експортних ринках, що допомогло поліпшити торговельний баланс України. Як наслідок, дефіцит поточного балансу зменшився з 16,5 млрд доларів США до 5,2 млрд. Вітчизняні компанії виграли від збільшення попиту на їхні товари, а експортери – від зниження витрат на оплату праці.

Проте подальша девальвація навряд чи принесе додаткові вигоди. На фоні значного скорочення об'ємів імпорту товарів найбільш чутливих до змінення в ціні, структура імпорту змінилась на користь набагато менш чутливих до ціни проміжних товарів, необхідних для експорту, і товарів критичного імпорту, необхідних для задоволення основних потреб (енергетика, фармацевтика). Крім того, для подальшого заміщення імпорту і зростання експорту компаніям необхідно інвестувати в розширення виробничих потужностей, що є поки малоімовірним в несприятливих умовах тривалого військового конфлікту, кредитного дефіциту і фінансової нестабільності.

У той же час, економічні витрати слабого валютного курсу ростуть. Подальша девальвація гривні збільшує валютні ризики для доларизованої банківської системи, що може посилити кризу банківської системи, продовжити процес виходу з нього і ускладнити повернення довіри. Стійкість державного боргу також стає проблемою, враховуючи, що дві третини боргу номіновано в іноземній валюті.

Стабілізація не означає повторної прив'язки гривні до долара. Вона означає закріплення очікувань економічних агентів і створення економічного середовища, яке сприятиме більш стабільному

валютному ринку. Новий кредит МВФ, ймовірно, допоможе підтримати очікування в короткостроковій перспективі, але він навряд чи докорінно змінить ситуацію в середньостроковій перспективі, особливо якщо конфлікт на сході буде залишатися в гострій фазі. Доповнивши кредит МВФ потужним і надійним планом спільних дій (від НБУ і Міністерства фінансів), який би передбачав обмеження монетизації дефіциту, стримуючу фіскальну і грошово-кредитну політику і цілеспрямований контроль над відтоком іноземного капіталу, можна буде кардинально змінити ситуацію для національної валюти [6].

З 5 березня 2016 р. набула чинності Постанова Правління НБУ № 140 «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України», що характеризується внесенням таких змін щодо регулювання валютного ринку:

- 1) ліміт на видачу готівкових коштів в іноземній валюті або банківських металів із поточних і депозитних рахунків клієнтів через каси та банкомати збільшено до 50 000 грн. В еквіваленті (з 20 000 грн);
- 2) ліміт видачі готівкових коштів у національній валюті через каси та банкомати збільшено до 500 000 грн на добу на одного клієнта (з 300 000 грн);
- 3) ліміт продажу готівкової іноземної валюти або банківських металів збільшено до 6000 грн в еквіваленті на одного клієнта упродовж одного дня (з 3000 грн) [9].

Практика державного регулювання валютного ринку України останніх двох років показала, що на сьогоднішній день Національний банк України не в змозі монетарними засобами здійснювати валютне регулювання в період кризових загострень.

Через негнучкість пропозиції НБУ не має іншого вибору як установлювати дані обмеження, що спрямовані на зменшення попиту на іноземну валюту.

Необхідно зазначити, що на сьогоднішній день істотною проблемою, що впливає на функціонування валютного ринку та встановлення обмінних курсів, є високий рівень доларизації економіки України. Така тенденція призводить до неочікуваних ризиків під час коливання курсу долара США. Водночас доларизація характеризує залежність української економіки від зовнішніх

механізмів, що негативно впливають на весь грошово-кредитний сектор. Малий та середній бізнес України все більше використовує долар США як засіб платежу, а населення – щоб заощадити кошти.

Керівництву НБУ доцільно було б розробити систему заходів щодо зниження доларизації економіки, адже залежність України від долара США провокує збільшення ризиковості, що на сьогоднішній день є дуже небезпечним для всієї економіки країни.

- 4) Основною метою інфляційного таргетування є підтримка визначеного рівня інфляції, але треба враховувати, що на інфляцію впливають фактори не тільки монетарного характеру, які НБУ контролювати не може.

Отже, НБУ не має можливостей для повного управління і підтримки рівня інфляції на заданому рівні. Україні варто прагнути до переходу на режим плаваючого (не вільно плаваючого) обмінного курсу під контролем Національного банку й уникнути повернення до режиму фіксованого обмінного курсу. На перехідний період до проведення повноцінних інституціональних реформ НБУ буде змушений зберегти більшу частину валютних обмежень. Зняття останніх знову дестабілізує валютний ринок і лише погіршить економічну ситуацію.

На даний момент прослідковується повна дестабілізація валютного курсу, що спричинена такими проблемами, як: збільшення обсягів державних запозичень (виникнення боргової «спіралі»); заниження курсу іноземної валюти за рахунок міжнародних позик; високий рівень інфляції; зменшення обсягів експорту; зменшення інвестицій в економічний розвиток країни; недосконала законодавча база, що не може надати економічних гарантій іноземним інвесторам; високий рівень доларизації економіки; збільшення впливу спекулятивних операцій на функціонування валютного ринку, військові дії на сході України [10].

Вищезазначені проблеми, що пов'язані з коливанням валютного курсу та дестабілізацією валютного ринку в цілому, потребують ретельного дослідження та впровадження істотних заходів з боку державної влади.

Послаблення динаміки розвитку, висока заборгованість країни, неефективне використання ресурсів держави, зниження привабливості інвестиційного середовища вказують на те, що в найближчі

роки країна все ще буде знаходитися під впливом девальвації, тому стратегію монетарної політики доцільно будувати з урахуванням даного чинника. Внаслідок девальвації національної грошової одиниці відбувається дорожчання імпорту, через що підвищуються цінові індекси в країнах, що залежать від імпорту. Водночас девальвація може спричиняти інфляційні тиски на внутрішні ринки через конкурентні товари зовнішнього ринку. Вдосконалення законодавчої бази щодо валютного регулювання, встановлення прозорих та раціональних правил гри для національних і міжнародних інвесторів, чітка визначеність на валютному ринку та недопустимість неконтрольованих інтервенцій НБУ сприятимуть поступовому виходу національної економіки з кризи.

В умовах нестабільного розвитку економіки для врегулювання валютного курсу в Україні, на нашу думку, доцільним є:

- встановлення граничних розмірів маржі валютних операцій;
- перехід на режим плаваючого (не вільно плаваючого) обмінного курсу під контролем Національного банку;
- посилені перевірки щодо виконання резидентами зобов'язань своєчасних розрахунків в іноземній валюті за експортними контрактами;
- в умовах реалізації політики інфляційного таргетування центральний банк має бути готовим вживати першочергових заходів, спрямованих на приборкання девальвації, і вже на цій основі запроваджувати антиінфляційні монетарні заходи – збільшення операцій із валютними деривативами та строковими контрактами.

Отже, запровадження в умовах кризи цих та інших елементів валютної та монетарної політики має відбуватись в комплексі тактичних фінансових заходів щодо реалізації загальнодержавної стратегії економічного зростання.

Список використаних джерел

1. *Дернова, І. А.* Обмінний курс гривні в системі макроекономічних показників [Електронний ресурс] / І. А. Дернова // Ефективна економіка, — 2016. — № 4. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua> (дата звернення 20.04.2017).

2. Зона вільної торгівлі Україна – ЄС почала діяти з 1 січня 2016 року [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/news/2016/01/1/7042941> (дата звернення: 05.05.2017).
3. *Базілінська, О.* Макроекономіка: навчальний посібник для студентів вузів / Олена Базілінська. — М-во освіти і науки України. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 442 с.
4. *Осадчий, І. Г.* Організаційний механізм управління освітнім округом сільської місцевості : посібник / І. Г. Осадчий. — К.: Пед. думка, 2014. — 74 с.
5. *Арбузов, С.* Стан і перспективи грошово-кредитного ринку України / С. Арбузов, О. Щербакова // Вісник НБУ. — 2012. — № 6. — С. 3–8.
6. *Юрчишин, В.* Сучасна валютна політика та особливості її реалізації в Україні [Електронний ресурс] / наук. ред. В. Юрчишин — Київ: Заповіт, 2016. — 120 с. — Режим доступу: http://old.razumkov.org.ua/upload/1455003986_file.pdf (дата звернення: 19.05.2017).
7. *Белінська, Я. В.* Проблеми валютно-курсової стабільності в Україні / Я. В. Белінська // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 8. — С. 200–208.
8. *Міщенко, В. І.* Гнучкий режим курсоутворення: етапи запровадження та можливі наслідки для економічного розвитку України: науково-аналітичні матеріали / В. І. Міщенко, І. А. Нідзельська, А. П. Кулінець, С. О. Шульга. — К.: НБУ ЦНД, 2010. — Вип. 15. — 124 с.
9. *Сомик, А. В.* Доларизація економіки України [Електронний ресурс] / А. В. Сомик // Ефективна економіка. — 2014. — № 8. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua> (дата звернення: 18.05.2017).
10. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/> (дата звернення: 11.05.2017).
11. Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України [Електронний ресурс]: Постанова Правління Національного банку України від 03.03.2016. № 140 // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0140500-16> (дата звернення: 23.04.2017).
12. *Батракова, Т. І.* Причини виникнення девальвації гривні та шляхи її подолання / Т. І. Батракова, А. О. Синєокий // Молодий вчений. — № 1. — С. 16–19.

ВПЛИВ ЗМІНИ ЄСВ НА МАЛИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ

Н. О. Чередниченко,
ст. викладач кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»;
К. К. Божко,
студентка ФЕУ-114,
*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

Annotation. The article examines changes in accounting and payment of the Single social contribution in 2017. Connection of these changes and an increase of the number illegally working employee are studied. The Single social contribution change impact on business is analyzed.

Key words. Single social contribution, state social insurance, Tax Code of Ukraine, tax reporting, employer, individual entrepreneur, employee, minimum insurance payment, employment contract.

Аннотация. В статье рассмотрены изменения условий учёта и уплаты единого социального взноса (ЕСВ) в 2017 году. Исследована взаимосвязь этих изменений с повышением количества официально неоформленных наемных работников. Проанализировано влияние изменения ЕСВ на предпринимательскую деятельность.

Ключевые слова. Единый социальный взнос, государственное социальное страхование, Налоговый кодекс Украины, налоговая отчётность, работодатель, физическое лицо-предприниматель, наёмный работник, минимальный страховой платёж, трудовой договор.

Анотація. У статті розглянуто зміни щодо умов обліку та сплати єдиного соціального внеску (ЄСВ) у 2017 році. Досліджено взаємозв'язок цих змін з підвищенням кількості офіційно неоформлених найманих робітників. Проаналізовано вплив зміни ЄСВ на підприємницьку діяльність.

Ключові слова. Єдиний соціальний внесок, державне соціальне страхування, Податковий кодекс України, податкова звітність, роботодавець, фізична особа-підприємець, найманий робітник, мінімальний страховий платіж, трудовий договір.

Актуальність. Основною проблемою, що стримує розвиток малого бізнесу в Україні є неефективна система оподаткування. Єдиний соціальний внесок відносно інших податків має досить високу ставку – 22%. Зміна умов його сплати впливає на розвиток підприємництва і у 2017 році може призвести до підвищення рівня тінізації економіки. Розробка ефективної системи оподаткування ЄСВ може збільшити рівень податкових надходжень до бюджету країни, що сприятиме покращенню економічної системи держави.

Мета статті полягає у визначенні змін умов обліку та сплати єдиного соціального внеску (ЄСВ) у 2017 році, їх впливу на підприємницьку діяльність, формулюванні пропозицій щодо внесення змін до чинного податкового законодавства України.

Відповідно до поставленої мети у статті вирішуються такі **завдання**:

- проаналізовані чинні норми Податкового кодексу України;
- визначено поняття єдиного соціального внеску;
- розглянуті умови обліку і сплати ЄСВ;
- досліджено зміни податкового законодавства України, які набули чинності у 2017 році;
- визначено вплив змін ПКУ у 2017 році на підприємницьку діяльність.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Законом України від 08.07.2010 № 2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (далі – Закон № 2464), в Україні введено внесок на обов'язкове державне соціальне страхування. Він замінив відрахування до Пенсійного фонду і три страхових внески до фондів соцстрахування: при нещасних випадках на виробництві, при короткочасній втраті працездатності, на випадок безробіття.

Відповідно до Закону України № 2464 єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ) – це консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального

страхування [2]. З 1 січня 2015 року мінімальний розмір ЄСВ до сплати розраховується виходячи з мінімальної заробітної плати, незалежно від суми нарахованої заробітної плати.

Платникам єдиного соціального внеску є фізичні особи-підприємці (ФОП) та роботодавці.

До Закону України № 2464 була внесена низка змін Законом України від 6 грудня 2016 року № 1774-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України», які набули чинності з 1 січня 2017 року. Дія Закону «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» поширюється на відносини, що виникають під час провадження діяльності, пов'язаної із збором та веденням обліку єдиного внеску [2]. У 2017 році єдиний соціальний внесок стягується з підприємців, які не мають доходів. Вони мають сплатити ЄСВ у розмірі мінімального страхового платежу.

Відповідно до ст. 8 Закону України від 21 грудня 2016 року № 1801-VIII «Про Державний бюджет України на 2017 рік» мінімальна заробітна плата становить з 1 січня 3200 гривень.

Таким чином, мінімальна сума єдиного соціального внеску у 2017 році для фізичних осіб – підприємців, у тому числі тих, які обрали спрощену систему оподаткування, крім фізичних осіб – підприємців віднесених до першої групи платників єдиного податку, та осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, складатиме:

$$3200 \text{ грн} \times 22 \% = 704 \text{ грн.}$$

Згідно з Інструкцією «Про порядок нарахування і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» для підприємств, установ і організацій, на яких працюють інваліди, застосовується понижена ставка ЄСВ у розмірі 8,41%. Мінімальна сума внеску для таких роботодавців складе:

$$3200 \text{ грн} \times 8,41 \% = 269,12 \text{ грн.}$$

Пониження ставки має на меті підвищити привабливість використання праці інвалідів на підприємствах.

Відповідно до пункту 291.4 статті 291 Податкового кодексу України підприємці (ФОП), віднесені до першої групи платників єдиного податку (не використовують працю найманих осіб і обсяг доходу яких протягом календарного року не перевищує 300 000 гривень) мають право сплачувати єдиний внесок у сумі не менше за 0,5

мінімального страхового внеску із зарахуванням відповідних періодів здійснення підприємницької діяльності до страхового стажу.

Отже, для фізичних осіб – підприємців віднесених до першої групи платників єдиного податку мінімальна сума єдиного внеску з 01.01.2017 року складатиме:

$$3200 \times 0,5 \times 22 \% = 352 \text{ грн.}$$

З 1 січня ФОП, які обрали спрощену систему оподаткування, та ФОП, які перебувають на загальній системі оподаткування, звільнюються від сплати за себе єдиного внеску, якщо вони є пенсіонерами за віком або інвалідами та отримують відповідно до закону пенсію або соціальну допомогу. Зазначена норма не застосовується до осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність [2].

Оскільки, різні підприємства мають різний обсяг виробництва і прибутку, то встановлення єдиної ставки податку для малого, середнього і великого бізнесу не є справедливим. Доцільним є створення прогресивної системи оподаткування ЄСВ, коли середня податкова ставка підвищується зі збільшенням рівня доходу. Якщо дохід підприємства зростає, то відповідно підвищується і податкова ставка. Якщо, навпаки, величина доходу зменшується, то відповідно змінюється і ставка податку.

У таблиці 1 запропонована прогресивна система оподаткування відповідно до класифікації розміру підприємств.

Таблиця 1

Прогресивна система оподаткування ЄСВ

Класифікація підприємств	Ставка ЄСВ	Сума ЄСВ до сплати, грн	Витрати на 1-го робітника, грн
Малий бізнес	15 %	3200 грн x 15 % = 480	3200 + 480 = 3680
Середній бізнес	18 %	3200 грн x 18 % = 576	3200 + 576 = 3776
Великий бізнес	22 %	3200 грн x 22 % = 704	3200 + 704 = 3904

Відповідно до чинного законодавства на утримання одного найманого працівника підприємець має щомісяця витратити 3904 грн:

$$\text{МЗП (3200 грн)} + \text{ЄСВ (704 грн)} = 3904 \text{ грн.}$$

Висновок. Таким чином, зміни ПКУ у 2017 році можуть призвести до збільшення кількості неофіційно працюючих найманих

робітників та тінізації виплати заробітної плати без нарахування і сплати єдиного внеску. Щоб запобігти цим правопорушенням, у 2017 році потрібно підвищити штрафи у випадку виявлення працівників з неоформленими трудовими договорами. Відповідно до чинного законодавства штраф стягується в розмірі 100 мінімальних заробітних плат. З 1 січня 2017 року ця сума складає 320 тисяч гривень:

$MЗП (3200 \text{ грн}) \times 100 = 320\,000 \text{ грн.}$

Оскільки більшість ФОПів не здатна сплачувати податки, не маючи при цьому прибутку, можна очікувати масове закриття підприємств малого бізнесу, тому що частина підприємців вважає тиме за краще працювати неофіційно, отже, відбудеться зменшення податкових надходжень до Державного бюджету України.

Зміни ПКУ у 2017 році вплинуть здебільшого на діяльність підприємців, які не мають щомісяця стабільного прибутку. Цю проблему можна вирішити шляхом запровадження прогресивної системи оподаткування, поданої у таблиці 1. Таким чином, підприємці, які зменшують свій дохід, підлягають оподаткуванню за більш низькою ставкою податку, що сприятиме розвитку малого бізнесу в Україні.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України [Електронний ресурс]: Закон України від 06.12.2016 № 1774-VIII // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1774-19> (дата звернення: 20.05.2017).
2. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс]: Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2464-17/page> (дата звернення: 20.04.2017).
3. Про Державний бюджет України на 2017 рік [Електронний ресурс]: Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1801-19/page> (дата звернення: 20.03.2017).
4. Податковий кодекс України (ред. з 02.12.2010 до 01.01.2017) [Електронний ресурс]: — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення 01.03.2017).
5. Про затвердження Інструкції про порядок нарахування і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс]: Закон України від 20.04.2015 № 449 // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0508-15/page> (дата звернення: 20.05.2017).

ПОДАТОК З ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

Н. О. Чередниченко,

ст. викладач кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

О. О. Донченко,

студентка, бакалавр, ФЕУ-114,
*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

Анотація. У статті досліджено зарубіжний досвід оподаткування доходів фізичних осіб. Визначено основні ставки податку у країнах з розвинутою ринковою економікою. Проведено зіставлення міжнародного досвіду та української практики оподаткування. Надано рекомендації щодо використання ефективного досвіду оподаткування у вітчизняних умовах господарювання.

Ключові слова: податок, податок з доходів фізичних осіб, Податковий кодекс України, ставка оподаткування.

Налог с доходов физических лиц: зарубежный опыт и отечественная практика

Аннотация. В статье исследован зарубежный опыт налогообложения доходов физических лиц. Определены основные ставки налога в странах с развитой рыночной экономикой. Проведено сопоставление международного опыта и украинской практики налогообложения. Даны рекомендации по использованию эффективного опыта налогообложения в отечественных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: налог, подоходный налог, Налоговый кодекс Украины, ставка налогообложения.

The tax from incomes of physical person's foreign: experience and domestic practice.

Annotation. The article examines the foreign experience of taxation of personal income. The main tax rates in countries with developed market economies are determined. The international experience and the Ukrainian practice of taxation

have been compared. Recommendations are given on the use of effective taxation experience in the domestic business environment.

Key words: tax, income tax, the Tax Code of Ukraine, rate of taxation.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній літературі проблемам удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб присвячуються праці таких вчених, як В. Андрущенко, З. Варналія, М. Дем'яненко, О. Кириленко, А. Крисоватого, П. Лайка, І. Луніної, Н. Прокопенко, В. Синчака, А. Соколовської, Л. Тулуша та інших. Проте світова практика оподаткування потребує детального дослідження з метою переймання ефективного досвіду у вітчизняну практику.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення провідного зарубіжного досвіду оподаткування доходів фізичних осіб і розробка пропозицій щодо його впровадження у вітчизняну практику.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податків відповідно до Податкового кодексу України (далі ПКУ) [1].

Одним з основних джерел наповнення державного та місцевого бюджетів на теперішній час є податок на доходи з фізичних осіб.

Податок на доходи фізичних осіб – це прямий податок, що залежить від результату господарської діяльності, а саме від доходу фізичних осіб [1].

На сьогодні податок на доходи фізичних осіб є ключовим податком у більшості країн світу, так як і в Україні.

Із 01.01.11 р. в Україні діє мало прогресивне оподаткування фізичних осіб.

Згідно з ПКУ ст. 167 встановлено дві ставки: 18% та 5%. Загальна ставка ПДФО у розмірі 18% застосовується до бази оподаткування у формі зарплати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які нараховуються (виплачуються, надаються) платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами. Ця ставка запроваджена з 01.01.2016. А до цього часу діяла прогресивна шкала оподаткування і ставки ПДФО 15% і 20%. За нею ж оподатковуються всі пасивні доходи за винятком доходів у вигляді дивідендів по акціях і корпоративних правах, нарахованих резидентами – платниками

податку на прибуток. Для останніх, крім доходів у вигляді дивідендів по акціях, інвестиційних сертифікатах, які виплачуються інститутами спільного інвестування, встановлено ставку 5 % [1].

У більшості країн світу ПДФО займає важливе місце в забезпеченні фінансової стабільності та економічного розвитку. Різниця призначення ПДФО в Україні порівняно з зарубіжними країнами полягає в стимулюванні розвитку підприємницької діяльності та залученні інвестиційних коштів, та ніяк не в наповненні бюджету. Достовірність в оподаткуванні тут розцінюється зовсім не по тому, хто скільки платить податків, а передусім уряд цікавить те, яка кількість коштів залишиться в платника вже після їх сплати.

Особистий прибутковий податок у світовій практиці справляється у двох формах: шедулярній та глобальній. При шедулярній формі доходи осіб обкладаються окремо, за джерелом їхнього одержання; при глобальній – обкладаються загальні, сукупні доходи осіб, незалежно від джерел. Вперше прибутковий податок сформувався в Англії в 1842 р. у медулярній формі. Глобальна система була введена вперше в Пруссії в 1891 р. та використовується у більшості країн ринкової економіки (США, Франція, Німеччина), за винятком Великої Британії й Ірландії, де традиційно, з часів його введення, використовуються елементи медулярної форми обкладання. В Україні вищенаведена термінологія не застосовується [2].

Перш ніж почати досліджувати такий вид податку в різних державах, необхідно відзначити, що існує 2 типи оподаткування: з фіксованою ставкою і з прогресивною шкалою. Прогресивна шкала оподаткування передбачає зростання виплат при збільшенні доходів, що перешкоджає розшаруванню суспільства. Такий тип оподаткування у багатьох країнах Європи [3].

Слід зазначити, що ставка податку на доходи фізичних осіб у країнах світу є значно вищою, ніж в Україні. У 2017 році згідно з пунктом 167.1 ПКУ ставка податку на доходи фізичних осіб складає 18 %. Серед держав – членів ЄС найвищі прогресивні ставки податку мають Швеція – 56,9 %, Данія – 55,6 %, Нідерланди – 52 %, Португалія – 48 %, Німеччина – 45 %. Найнижчі ж розміри зафіксовано у Чехії – 15 %, Білорусії та Росії – 13 %, Болгарії – 10 % (табл. 1).

Таблиця 1

Ставки з доходів фізичних осіб у світі [4]

Країна	Ставки податку з доходів фізичних осіб, %
США	10–39,6
Франція	14–45
Швеція	28,89–56,9
Канада	15–29
Китай	5–45
Нідерланди	0–52
Норвегія	9,5–39
Німеччина	0–45
Португалія	10,5–48
Велика Британія	0–45
Данія	36,6–55,6
Іспанія	24–52
Білорусь	13
Польща	0, 18, 32
Болгарія	10
Чехія	15
Росія	13

У країнах ЄС переважно здійснюється прогресивне оподаткування (Табл. 2) та основний фіскальний тягар несуть заможні громадяни незважаючи на досить високі ставки податку. Оподаткування найбідніших верст населення здійснюється за зниженими ставками.

Так, населення Франції, якому доводиться жити на суму меншу, ніж 9710 € на рік, не зобов'язане здійснювати сплату ПДФО. Подібна вимога виникає тільки при перевищенні цієї суми, тоді дохід оподатковується, за ставкою 14%. Якщо ж громадянин заробляє не менше 151 261 € на рік, 45% з них необхідно внести до казни країни.

Жителі Великої Британії звільняються від сплати ПДФО, якщо мають річний дохід, що не перевищує неоподатковуваний мінімум в 11 500 фунтів. Якщо співробітник отримує річний дохід у розмірі від 11 501 до 43 000 фунтів, застосовується стандартна ставка оподаткування, яка дорівнює 20%. Підвищена ставка (40%) застосовується при розмірі річного доходу понад 43 001 фунт. Для доходів понад 150 000 фунтів на рік застосовується максимальна ставка прибуткового податку, що дорівнює 45%.

Таблиця 2

Прогресивне оподаткування доходів фізичних осіб в зарубіжних країнах [4]

Країна	Прогресія (модель оподаткування)	Неоподатковуваний річний мінімум	Податкові ставки	Річний дохід, коли починає діяти максимальна ставка
Австралія	4-ступінчаста	18 200 AUD	19; 32,5; 37; 45 %	180 000 AUD
Австрія	3-ступінчаста	11 000 €	36,5; 43,2; 50; 55 %	1 000 000 €
Велика Британія	3-ступінчаста	11 500 £	20, 40, 45 %	150 000 £
Естонія	1-ступінчаста	2040 €	20 %	>2040 €
Ізраїль	7-ступінчаста	0 NIS	10; 14; 21; 31; 34; 48; 50 %	803 520 NIS
Італія	5-ступінчаста	0 €	23; 27; 38; 41; 43 %	75 000 €
Китай	7-ступінчаста	0 ¥	5; 10; 20; 25; 30; 35; 45 %	80 000 ¥
Латвія	1-ступінчаста	900 €	23 %	>900 €
Литва	1-ступінчаста	1633 €	15 %	>1 633 €
США	7-ступінчаста	0 \$	федеральні: 10; 15; 25; 28; 33; 35; 3 9,6 % + регіональні до 11 %	для одного – 418 401 \$ для суп. пари – 470 701 \$ батька-од. – 444 501 \$
Франція	7-ступінчаста	9710€	14; 30; 41; 45 %	151 261€

Багато країн світу намагаються створити ідеальні умови для життя і праці населення та її резидентів. Наприклад, ОАЕ, Гонконг, Сінгапур за умови локальної відмови від податків або зниження їх до мінімального рівня, сприяли залученню певної частки фінансів світу на свою територію. У багатьох нафтовидобувних країнах взагалі немає податку на доходи фізичних осіб або він замінюється різними зборами, наприклад на майбутню пенсію і захист. У результаті, у таких країнах, як Арабські Емірати, Катар, Оман, Кувейт і Бахрейн, фізичні особи платять від 5 до 7,5 відсотків своїх доходів, ці процентні ставки є одними з найнижчих у всьому світі [3].

Отже, найбільш бідніше населення багатьох зарубіжних країн або сплачує невелику частку доходу, або взагалі не сплачує ПДФО. Це є прикладом ефективного застосовування принципу соціальної справедливості податкових систем.

В Україні в 1991–1992 рр. було введена в дію прогресивна система оподаткування доходу громадян від 12 до 30%. З 1 грудня 1993 року до 1 жовтня 1994 року задля наповнення казни запровадили найжорсткішу шкалу оподаткування з максимальною ставкою 90%, але попри збільшення ставок, доходи бюджету від податку з доходів громадян зменшились. Спрацювало правило Лаффера, а саме – ріст податкового тиску вище оптимальної точки приводить до зменшення надходжень. До 2004 року використовувалися 5 ставок, мінімальна ставка стала дорівнювати 10%, а максимальна – 40%. Розмір ставки залежав від обсягу оподаткованого доходу, що вимірювався в кількості мінімальних зарплат. Запровадження такої прогресивної шкали оподаткування доходу громадян призвело не до збільшення бюджету України, а навпаки, частина виплат заробітної плати перейшла в «тінь». З 2004 року в Україні прогресивне оподаткування було замінене на єдину ставку в розмірі 13%. Ця ставка у 2007 році зросла до 15%. З 2011 року діяла базова ставка 15% для доходів, які за місяць не перевищують 10 мінімальних зарплат та 17% для тих доходів, що більше 10 мінімальних зарплат. Нині введена єдина ставка ПДФО – 18% [5].

Серед основних кроків на шляху вдосконалення процесу справляння даного податку можна запропонувати такі:

1. Запровадження прогресивної шкали ставок ПДФО. З метою заохочення платників податків до детінізації своїх доходів ставка ПДФО в Україні для верств населення з високими доходами має бути більшою за існуючу нормативну ставку.

Аби наглядніше продемонструвати це, розрахуємо утримання та податок з доходу фізичних осіб двома способами: застосовуючи прогресивну шкалу та єдину ставку податку.

Для прикладу розрахуємо заробітну плату за січень 2017 року. Заробітна плата працівників І. І. Іванова 4800 грн та П. П. Петрова 20 000 грн.

Розраховані данні можна побачити в таблиці 4.

1 спосіб. Застосовуючи прогресивну шкалу.

Таблиця 3

Прогресивна шкала утримання податку з доходу фізичних осіб¹

Місячний сукупний оподатковуваний дохід, грн	Ставки і розміри податку	Пояснення (умовні позначки: оподатковувана сума = Д; сума прибуткового податку $\approx$ ПП)
До 1600 грн включно	Не обкладається податками	ПП = 0
Від 1601 грн до 3200 грн	8 % від суми, що перевищує 1600 грн	ПП = 0,08*(Д-1600,00 грн)
Від 3201 грн до 9600 грн	128,00 + 13 % від суми, що перевищує 3200 грн	ПП = 0,08 * (3200-1600) + 0,13 * (Д-3200) =128,00 + 0,13 * (Д-3200)
Від 9601 грн до 19200 грн	960,00 + 15 % від суми, що перевищує 9600 грн	ПП = 0,08 * (3200-1600) + 0,13 * (Д-3200) + 0,15 * (Д-9600) = 960 + 0,15 * (Д-9600)
Від 19201 грн до 28800 грн	2400,00 + 18 % від суми, що перевищує 19 200 грн	ПП =0,08 * (3200-1600) + 0,13 * (Д-3200) + 0,15 * (Д-9600) + 0,18 * (Д-19200) = 2400 + 0,18 * (Д-19200)
Від 28 801 грн і вище	4128,00 + 23 % від суми, що перевищує 8900 грн	ПП =0,08 * (3200-1600) + 0,13 * (Д-3200) + 0,15 * (Д-9600) + 0,18 * (Д-19200) + 0,23 * (Д-28800) = 4128 + 0,23 * (Д-28800)

Для І. І. Іванова оподаткована сума 4800 грн.

За шкалою даний розмір доходу потрапляє в градацію від 3201 грн до 9600 грн, для того щоб знайти суму ПДФО, необхідно:

$$\text{ПДФО}_{(\text{Іванов І. І.})} = 128,00 + 0,15 * (4800,00 - 3200,00) = 128,00 + 240,00 = 368,00$$

Для П. П. Петрова оподаткована сума 20 000 грн.

За шкалою цей розмір доходу потрапляє в градацію 19 201 грн до 28 800 грн, для того щоб знайти суму ПДФО, необхідно:

$$\text{ПДФО}_{(\text{Петров П. П.})} = 2400,00 + 0,18 (20000,00 - 19200,00) = 2400,00 + 144,00 = 2544,00$$

Спосіб 2. Єдина ставка податку.

$$\text{ПДФО}_{(\text{Іванов І. І.})} = 4800 * 18 \% = 864,00$$

$$\text{ПДФО}_{(\text{Петров П. П.})} = 20000 * 18 \% = 3600,00$$

¹ Шкала складена автором самостійно.

Аби наглядно побачити різниці ПДФО при застосуванні різних способів оподаткування, складено таблицю 4.

Таблиця 4

Розрахункова таблиця утримання податку з доходів фізичних осіб із заробітної плати

ПІБ	Оклад, грн	ПДФО, грн (Прогресивна ставка)	ПДФО, грн (Єдина ставка)
Іванов І. І.	4800,00	368,00	864,00
Петров П. П.	20 000,00	2544,00	3600,00

Проаналізувавши данні таблиці 4, можна зробити висновки, що застосування прогресивної шкали утримання податку з доходів фізичних осіб знімає податковий тягар з найбільш бідної частини населення України і перекладає його на більш заможних членів суспільства.

Висновок. Узагальнюючи проведені дослідження, можна стверджувати, що система оподаткування фізичних осіб в Україні є недосконалою і потребує певних змін, незважаючи на те, що держава впродовж останніх років докладает зусилля для вдосконалення. ПДФО не виконує належним чином соціально-регулюючу функцію, він тільки обтяжує громадян з невисоким рівнем доходів. Такий стан свідчить про неефективність вітчизняної системи оподаткування фізичних осіб. Таким чином, для того щоб збільшити податкові надходження до бюджету та покращити економічний розвиток країни, необхідно:

- по-перше, держава повинна зменшити податкове навантаження на соціально незахищені верстви населення і підвищити рівень відповідальності серед платників податків за ухилення від їх сплати;
- по-друге, провести класифікацію платників за класами відповідно до соціально-громадського статусу та ввести прогресивну ставку з неоподатковуваним мінімумом;
- по-третє, для забезпечення соціально-економічної справедливості податкової політики в Україні необхідне застосування таких моментів зарубіжного досвіду, як врахування сімейного стану платника, кількості працюючих у сім'ї, наявності дітей і утриманців.

Отже, необхідно поступово знижувати податкове навантаження на доходи фізичних осіб, яке має базуватися на використанні передового зарубіжного досвіду, адаптуючи його до специфіки та умов розвитку економіки країни.

Список використаних джерел

1. Стаття 266. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки // Податковий кодекс України ст. 266 від 01.03.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. *Безпалько, І. Р.* Досвід оподаткування доходів фізичних осіб у зарубіжних країнах / І. Р. Безпалько // Регіональна економіка. — 2009. — № 2. — С. 159–165.
3. *Усманов, Ю.* Податок на доходи фізичних осіб. Який досвід успішних країн? [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <https://www.pravoconsult.com.ua/podatok-na-dohodi-fizichnih-osib-porivnyannya-z-inshimi-krayinami-ta-poshuk-optimalnogo-rishennya-dlya-ukrayini>.
4. Ставки оподаткування доходів фізичних осіб (прибуткового податку) у країнах світу [Електронний ресурс]: сайт. — Режим доступу: <https://home.kpmg.com/xx/en/home/services/tax/tax-tools-and-resources/tax-rates-online/individual-income-tax-rates-table.html> (дата звернення:10.05.2017).
5. *Довгалюк, В. І.* Податкова система [Текст] : навч. посіб. / В. І. Довгалюк, Ю. Ю. Ярмоленко. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 360 с.

АНАЛІЗ ЗМІН УМОВ ПДВ ТА ЙОГО ВІДШКОДУВАННЯ З ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ЗА ОСТАННІ РОКИ

Н. О. Чередниченко,

ст. викладач кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

О. Ю. Куракіна,

бакалавр, ФЕУ-114

*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

Анотація

Податок на додану вартість (ПДВ) – це непрямий податок, який входить в ціну товарів (робіт, послуг) та сплачується покупцем, але його облік та перерахування до державного бюджету здійснює продавець. ПДВ є не тільки потужною складовою надходжень до державного бюджету, але й виступає інструментом стимулювання експорту. Податковий кредит – це сума коштів, яку платник податків повинен сплатити до відповідного бюджету. До податкового кредиту відносяться суми податку, плачені або нараховані у разі здійснення операцій з придбання або виготовлення товарів та послуг, придбання (будівництво, спорудження, створення) необоротних активів (у тому числі у зв'язку з придбанням або ввезенням таких активів, як внесок до статутного фонду та при передачі таких активів на баланс платника податку, уповноваженого вести облік результатів спільної діяльності), отримання послуг, наданих нерезидентом на митній території України, та в разі отримання послуг, місцем постачання яких є митна територія України, ввезення необоротних активів на митну територію України за договорами оперативного або фінансового лізингу, ввезення товарів та необоротних активів на митну територію України.

Аннотация

Налог на добавленную стоимость (НДС) – это косвенный налог, который входит в цену товаров (работ, услуг) и уплачивается покупателем, но его учёт и перечисление в государственный бюджет осуществляет продавец. НДС

является не только мощной составляющей поступлений в государственный бюджет, но и выступает инструментом стимулирования экспорта. Налоговый кредит – это сумма средств, которую налогоплательщик должен уплатить в соответствующий бюджет. В налоговый кредит относятся суммы налога, плачены или начисленные при осуществлении операций по приобретению или изготовлению товаров и услуг, приобретение (строительство, сооружение, создание) внеоборотных активов (в том числе в связи с приобретением или ввозом таких активов в качестве взноса в уставный фонда и при передаче таких активов на баланс налогоплательщика, уполномоченного вести учёт результатов совместной деятельности), получение услуг, предоставленных нерезидентом на таможенной территории Украины, и в случае получения услуг, местом поставки которых является таможенная территория Украины, ввоз внеоборотных активов на таможенную территорию Украины по договорам оперативного или финансового лизинга, ввоз товаров и / или необоротных активов на таможенную территорию Украины.

Summary

Value Added Tax (VAT) – an indirect tax that is included in the price of goods (works, services) and paid by the buyer, but his account and transfer to the state budget provides the seller. VAT is not only a powerful component of government revenue, but also an instrument of export promotion. Tax Credit – a sum of money which the taxpayer has to pay to the budget. The tax credit include the amount of tax charged placheni or in the case of transactions of purchase or production of goods and services, the acquisition of (building, construction, creation) of fixed assets (including in connection with the purchase or importation of such assets as a contribution to the charter fund and in the transfer of assets to the balance of the taxpayer authorized to keep records of the results of joint activity) for services provided to non-residents in the customs territory of Ukraine, and in the case of a service delivery point which is the customs territory of Ukraine, the import of fixed assets into Ukraine under contracts or operational leasing, transportation of goods and / or non-current assets on the territory of Ukraine.

Ключові слова:

ПДВ, Податковий Кодекс України, податковий кредит, податкова накладна.

Ключевые слова:

НДС, Налоговый Кодекс Украины, налоговый кредит, налоговая накладная.

Key words:

VAT Tax Code of Ukraine, tax credit, tax bill.

Актуальність

Тема актуальна і може становити інтерес як для широкого кола громадськості, так і для фахівців в області економіки, фінансів,

підприємництва. Актуальність даної статті обумовлена тим, що в сучасній економічній сфері накопичено достатньо умов, які здатні підштовхнути нас до розуміння того, що податки є невід'ємним елементом взаємодії економічних стосунків між платником податків і державою.

Метою статті є дослідження законодавчого та нормативно-правового аспекту нарахування ПДВ, змін умов цього податку, дослідження його відшкодування з держбюджету.

Для досягнення мети було вирішено такі завдання:

1. Досліджено законодавчу базу аспекту нарахування ПДВ.
2. Визначено зміни нарахування ПДВ.
3. Зазначено зміни державного відшкодування податку.

Виклад основного матеріалу

30 грудня 2016 року Президентом України був підписаний Закон від 21.12.2016 № 1797-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні», який набрав чинності з 1 січня 2017 року.

Відповідно до змін, внесених Законом № 1797 до п. 201.1 ПКУ, код товару згідно з УКТ ЗЕД та код послуги згідно з Державним класифікатором продукції та послуг стали обов'язковими реквізитами податкової накладної для всіх без винятку товарів і послуг [1].

Закон торкнувся і податку на додану вартість. Розглянемо основні з цих змін.

Зміни передбачають механізм зупинення органами ДФСУ (Державна Фіскальна Служба України) реєстрації «ризикових» податкових накладних в ЄРПН (Єдиний Реєстр Податкових Накладних). Можливе відновлення реєстрації у разі надання платником відповідних пояснень.

Платники податків, крім випадків постачання підакцизних товарів та товарів, ввезених на митну територію України, мають право вказати код товару згідно з УКТ ЗЕД (Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності) або код послуги згідно з Державним класифікатором продукції та послуг не повністю, але не менше ніж чотири перших цифри відповідного коду.

Під час зазначення коду товару згідно з УКТ ЗЕД та коду послуги згідно з Державним класифікатором продукції та послуг не

застосовуються штрафні санкції за помилки, які були допущені в заповненні податкової накладної до 31 грудня 2017 року включно [2].

Відтепер органи казначейства будуть автоматично здійснювати бюджетне відшкодування ПДВ у порядку надходження заявок. Відшкодування може здійснюватися без попереднього висновку органів ДФСУ.

Якщо База оподаткування постачання товарів або послуг більша фактичної ціни постачання таких товарів або послуг, платники податків мають можливість скласти не пізніше останнього дня місяця, у якому були проведенні такі постачання, зведену податкову накладну з урахуванням сум податку, розрахованих виходячи з перевищення бази оподаткування над фактичною ціною, визначених окремо по кожній операції з постачання товарів або послуг [3].

Відбулися зміни щодо граничних строків реєстрації податкових накладних та розрахунків коригування до таких податкових накладних в ЄРПН.

Для податкових накладних або розрахунків коригування до податкових накладних, складених з 1 по 15 день (включно) календарного місяця – до останнього дня (включно) місяця, в якому вони були складені.

Для податкових накладних або розрахунків коригування до податкових накладних, складених з 16 по останній день (включно) календарного місяця – до 15 числа (включно) місяця, наступного за місяцем, у якому вони були складені [4].

Також збільшено термін реєстрації податкових накладних та розрахунку коригування до таких податкових накладних в ЄРПН зі 180 до 365 календарних днів. [4]

У разі зупинення реєстрації податкової накладної або розрахунку коригування до такої податкової накладної в єдиному реєстрі перебіг зазначеного строку переривається на період зупинення їх реєстрації та відновлюється з дня припинення процедури зупинення їх реєстрації.

Зміни торкнулися нарахування штрафних санкцій за порушення термінів реєстрації в ЄРПН податкової накладної або розрахунку коригування, а також допущення помилок при зазначенні обов'язкових реквізитів податкової накладної починаючи з 2017 року.

Допущення продавцем товарів або послуг помилок під час зазначення обов'язкових реквізитів податкової накладної, виявлених контролюючим органом за результатами перевірки, проведеної за заявою покупця, – тягне за собою накладення на платника податку – продавця, штрафу в розмірі 170 гривень та зобов'язання виправити такі помилки [4].

Зміни торкнулися і податкового кредиту

У разі якщо платник податку не включив у відповідному звітному періоді до податкового кредиту суму податку на додану вартість на підставі отриманих податкових накладних/розрахунків коригування до таких податкових накладних, зареєстрованих в ЄРПН, таке право зберігається за ним протягом 365 календарних днів з дати складення податкової накладної або розрахунку коригування. У разі зупинення реєстрації податкової накладної або розрахунку коригування перебіг зазначеного строку переривається на період зупинення їх реєстрації та відновлюється з дня припинення процедури зупинення їх реєстрації [5].

Виключено пункт, згідно якого податкова накладна, що містить помилки в обов'язкових реквізитах (крім коду товару згідно з УКТ ЗЕД), які не заважають ідентифікувати здійснену операцію, її зміст (товар або послугу, що постачаються), період, сторони та суму податкових зобов'язань, є підставою для віднесення покупцем сум податку до податкового кредиту.

Податкова накладна та/або розрахунок коригування до неї, складені та зареєстровані після 1 липня 2017 року в ЄРПН платником податку, який здійснює операції з постачання товарів або послуг, є для покупця таких товарів/послуг достатньою підставою для нарахування сум податку, що відносяться до податкового кредиту та не потребує будь-якого іншого додаткового підтвердження.

Надано право на перенесення податкового кредиту, підтвердженого документальною перевіркою контролюючого органу, при реорганізації шляхом приєднання або злиття з іншим платником ПДВ до складу податкового кредиту правонаступника.

Висновок

Дослідивши нормативно-законодавчу базу можна зробити висновки. Зміни нарахування ПДВ та відшкодування з держбюджету істотно відчутні у нововведенні.

Отже, для тих, хто в 2017 році претендуватиме на бюджетне відшкодування, остаточно залишаться лише ті обмеження, які встановлені пп. «б» п. 200.4 ПКУ, а саме: суми ПДВ, які платник бажає повернути з бюджету, мають бути фактично сплачені постачальникам або в бюджет, у попередніх або у звітному періоді; сума заявленого бюджетного відшкодування не може бути більшою за залишок суми податкового боргу та ліміту реєстрації ПН/РК на момент подання декларації з ПДВ, у якій міститься ця заява. Тобто, якщо є від'ємне значення з ПДВ, спочатку за його рахунок погашаємо борг з ПДВ перед державою, а вже що залишиться, можна і повернути. Але в межах ліміту реєстрації [6].

Крім цього, слід враховувати і наявність (або відсутність) коштів у держави [7].

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 21.12.2016 № 1797-VIII до п. 201.1 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1797-19> (дата звернення: 29.04.2017).
2. Податковий кодекс Ураїни. Пункт 35-1 підрозділу 2 розділу 20 [Електронний ресурс] : Податковий кодекс України від 06.12.2016 № 1774-VIII // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page50> (дата звернення: 11.04.2017).
3. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI до п. 201.4 ст. 201 // Кодекси України : офіц. веб-портал. — Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/podatkovij_kodeks_ukraini/statja-201.htm (дата звернення: 24.02.2017).
4. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI до п. 201.10 ст. 201 розділ V // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page30> (дата звернення: 22.04.2017).
5. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI до п. 198.6 ст. 198 // Верховна Рада України: офіц.

веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page28> (дата звернення: 20.03.2017).

6. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]: Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI п. 200-1.3 // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. — Режим доступу: (дата звернення: 20.03.2017).
7. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]: Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI п. 55 підр. 2 р. 20 // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page50> (дата звернення: 20.03.2017).

СУПЕРЕЧНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Н. О. Чередниченко,

ст. викладач кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

А. В. Тімченко,

студентка, бакалавр, ФЕУ-114,
Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна

У статті досліджено діючу в Україні систему місцевих податків і зборів. Розкрито сутність місцевих податків і зборів та проаналізовано їх роль у формуванні доходної частини місцевих бюджетів. Виявлено недоліки у системі місцевого оподаткування та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: місцеві бюджети, місцеві податки та збори, єдиний податок, податок на нерухоме майно, туристичний збір, Податковий кодекс України.

В статье исследованы действующую в Украине систему местных налогов и сборов. Раскрыта сущность местных налогов и сборов и проанализированы их роль в формировании доходной части местных бюджетов. Выявлены недостатки в системе местного налогообложения и предложены пути их решения.

Ключевые слова: местные бюджеты, местные налоги и сборы, единый налог, налог на недвижимое имущество, туристический сбор, Налоговый кодекс Украины.

In the article the operating system in Ukraine local taxes and fees. The essence of local taxes and analyzed their role in the formation of local budget revenues. Identified deficiencies in the system of local taxation and proposed solutions.

Key words: local governments, local taxes, flat tax, tax on real property, tourist tax, Tax Code of Ukraine.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою на сьогодні для України є формування доходної бази місцевих бюджетів, оскільки обраний стратегічний курс нашої країни на євроінтеграцію потребує зростання питомої ваги власних джерел надходжень у структурі доходної бази місцевих бюджетів. Разом з тим, проблеми у сфері державних фінансів зумовлюють посилення ролі саме місцевих податків та зборів у власних доходах місцевих бюджетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування доходів місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків та зборів досліджувались багатьма науковцями. Зокрема, саме цій проблематиці присвячені дослідження В. Федосова, С. Юрія, Й. Бескида, О. Василика, І. Лук'яненко, К. Павлюк, В. Прядка. Проте, проблеми формування доходів місцевих бюджетів за рахунок місцевого оподаткування є невирішеними і до сьогодні та набули ще більшого загострення.

Метою статті є аналіз діючої системи місцевого оподаткування в Україні та визначення основних її недоліків та можливих напрямів удосконалення в умовах становлення та розвитку ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу.

Нині в Україні одним з головних економічних інструментів державного регулювання є місцеві податки і збори. Економічна сутність виражається в тому, що вона забезпечує органи місцевої влади фінансовими ресурсами для виконання своїх завдань та функцій. Відповідно до Податкового кодексу України, місцеві податки і збори – це обов'язкові платежі, що встановлюються сільськими, селищними, міськими радами згідно з законодавством, справляються в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць і зараховуються до їх бюджетів. За допомогою надходжень від місцевих податків і зборів проводиться соціальна політика вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку територій.

У 2011 році з прийняттям Податкового кодексу України структура місцевих податків і зборів зазнала суттєвих змін. Було ліквідовано ті місцеві податки та збори, що складали 90% доходів від місцевих податків і зборів (комунальний податок, ринковий збір, збір за надання дозволу на розміщення об'єктів торгівлі), й запроваджено нові – податок на майно, єдиний податок, збір за місця для

паркування транспортних засобів та туристичний збір (Табл. 1). Таким чином, кількість місцевих податків та зборів у 2017 році різко зменшилась до чотирьох.

Таблиця 1

Порівняння переліків місцевих податків та зборів

<i>Закон «Про систему оподаткування»</i>	<i>Податковий кодекс України</i>
Податок з реклами	Скасовано
Комунальний податок	Скасовано
Збір за паркування автотранспорту	Збір за місця для паркування автотранспорту
Ринковий збір	Скасовано
Збір за видачу ордера на квартиру	Скасовано
Курортний збір	Туристичний збір
Збір за участь у перегонах на іподромі	Скасовано
Збір за вигреш у перегонах на іподромі	Скасовано
Збір з гравців на тоталізаторі на іподромі	Скасовано
Збір за право використання місцевої символіки	Скасовано
Збір за право проведення кіно- і телезйомок	Скасовано
Збір за проведення місцевого аукціону	Скасовано
Збір за розміщення об'єктів торгівлі	Скасовано
Збір з власників собак	Скасовано
	Єдиний податок
	Податок на майно

Скорочення кількості місцевих податків і зборів, які існували в Україні до введення в дію Податкового кодексу, було необхідним, оскільки більшість із них були із вкрай низькою або взагалі відсутньою фіскальною віддачею, тобто витрати на їх адміністрування досить часто переважали надходження від їх справляння.

Найбільш значущим і стабільним доходом для місцевих бюджетів стало введення податку на майно. Податком на нерухоме майно оподатковується як житлова нерухомість (квартира, будинок), так і нежитлова нерухомість, зокрема й господарські будівлі (сараї, гаражі, літні кухні, майстерні тощо). Граничну ставку податку в 2016 році збільшено з 2% до 3% мінімальної заробітної плати за 1 кв. метр об'єкта житлової та/або нежитлової нерухомості (у 2016 році – 41,34

грн за 1 м²). Розмір податку (від 0% до 3%) буде встановлюватися місцевою радою. Так, база оподаткування – квартири більше 60 м², житлові будинки більше 120 м², ставка у розмірі 2% мінімальної зарплати за 1 м² [1].

Введення туристичного збору, який буде охоплювати всю територію України, на відміну від курортного збору дозволяє збільшувати об'єкт оподаткування. Такий податок можна застосувати на більшій території внаслідок більшої кількості об'єктів туризму порівняно з курортними місцями. Базою справляння збору є вартість усього періоду проживання в місцях за вирахуванням податку на додану вартість. Ставка встановлюється у розмірі від 0,5% до 1% до бази справляння збору [2].

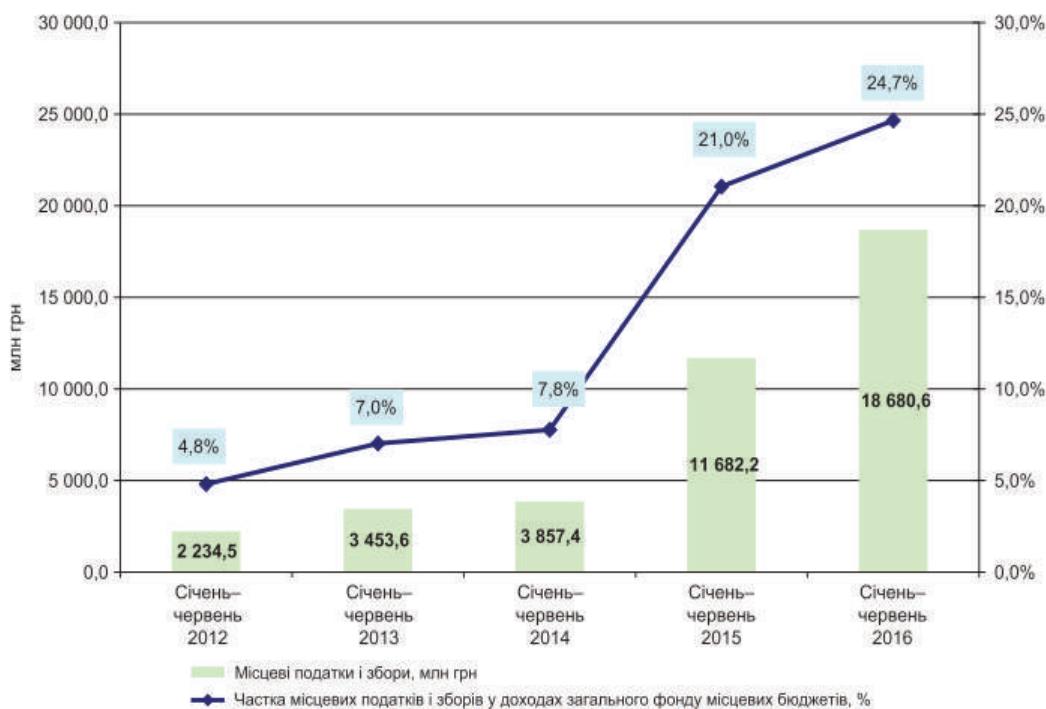
До позитивних надбань ПКУ слід віднести те, що більшість податків та зборів прив'язується до прожиткового мінімуму, який змінюється декілька разів на рік відповідно до Законів України про Державний бюджет на поточний рік. Саме таким є єдиний податок. Верховною Радою України був прийнятий Законопроект № 5132 «Про внесення змін у Податковий кодекс України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році», який вніс відповідні зміни до п. 293.1 і пп. 1 п. 293.2.

Так, для першої групи – фізичні особи-підприємці з оборотом до 300 тис. грн у рік – встановлена ставка до 10% прожиткового мінімуму працездатних осіб на 01.01.2017 р. Тобто до 160 грн (1600 грн* 10%). Для другої групи – ФОП (мах. дохід 1,5 млн грн, мах. 10 найманих співробітників) – ставка податку – до 20% мінімальної ЗП. Тобто до 640 грн (3200 *20%). Для третьої групи – ФОП та юридичні особи (мах. дохід 5 млн грн, кількість співробітників не обмежена) – ставка податку – 3%+ПДВ або 5%. Для четвертої групи – сільськогосподарські товаровиробники (частка с/г товаровиробництва за попередній податковий рік не менше 75 відсотків – ставка податку – коефіцієнт до нормативної грошової за ст. 293.9 [3].

Такий податок, як плата за паркування автомобілів є одним з найбільш важливих джерел наповнення місцевих бюджетів у країнах з усталеними традиціями місцевого самоврядування. Щодо транспортного податку передбачені такі зміни: оподатковуватимуться легкові автомобілі вартістю понад 1 млн грн, віком не старше 5 років, незалежно від об'єму двигуна. Перелік автомобілів

затверджується Кабінетом Міністрів та розміщується на сайті Мінекономрозвитку [4].

Оскільки, основним призначенням місцевих податків і зборів є створення необхідної фінансової основи для місцевого самоврядування, розглянемо динаміку надходжень місцевих податків і зборів та визначимо, яку роль вони відіграють у формуванні доходної частини місцевих бюджетів України (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка надходжень місцевих податків і зборів в Україні за січень – червень 2012–2016 років

На сьогодні єдиний податок та податок на майно для суб'єктів підприємницької діяльності стали другим за обсягом джерелом наповнення місцевих бюджетів. Їхня частка у загальній структурі доходів місцевих бюджетів у I півріччі 2016 року становила майже чверть усіх доходів місцевих бюджетів, а обсяг – 18,7 млрд грн.

З кожним роком надходження від місцевих податків і зборів зростають. Так, у 2014 році місцеві податки і збори становили 3857,4 млн грн, проте вже у 2016 році їх абсолютна величина зросла на 14823,2 млн грн у порівнянні з попереднім роком. Така тенденція була зумовлена змінами в податковому законодавстві, що забезпечили збільшення ефективності від справляння місцевих податків та зборів [5, с. 61].

Прийняття Податкового кодексу України стало суттєвим кроком вперед у процесі розвитку системи місцевого оподаткування в Україні. Однак діюча на сьогодні в країні система місцевих податків і зборів розвивається надто повільними темпами. Про це свідчить Податковий Кодекс України, який так довго розробляли і затверджували, однак і він є недосконалий. Система місцевих податків і зборів має багато недоліків, серед яких найсуттєвішими є такі [6]:

- незначна фіскальна роль місцевих податків і зборів;
- вузький перелік цих податків і зборів в порівнянні з іншими країнами;
- відсутність у органів місцевого самоврядування права самостійно запроваджувати власні податки і збори на своїй території;
- низька зацікавленість місцевих органів влади додатково залучати кошти від справляння місцевих податків і зборів;
- відсутність взаємозалежності між рівнем суспільних послуг, які надаються на певній території, із податковими зусиллями населення;
- нерозвиненість податків, які відображають політику місцевих органів влади (екологічні податки, плата за певні послуги місцевих органів влади).

Місцеве оподаткування поки що не виконує ні фіскальної, ні регулюючої функції, а є другорядним відносно державного оподаткування. Саме тому вітчизняна система місцевого оподаткування потребує подальшого розвитку в контексті зміцнення фінансових основ органів місцевого самоврядування.

Для перспективного розвитку системи місцевого оподаткування в Україні можна запропонувати дотримання таких критеріїв [7, с. 32]:

1. Ефективність – прибуток повинен перевищувати витрати на адміністрування місцевих податків та зборів. Майже всі місцеві податки і збори впливають на розвиток підприємництва. Так, якщо податки будуть надто високими – це призведе до скорочення підприємницької діяльності. Найбільш ефективними є податки, коли від них складно ухилитися. Так, податок на нерухомість вважається дійовим, оскільки власники практично не можуть ухилитися від сплати цього податку.

2. Справедливість – тобто за однакових обставин на платників податків має накладатися однаковий місцевий податок та формування відповідального ставлення платників до виконання своїх податкових зобов'язань.

3. Користування благами – значна частина місцевих податків йде на надання комунальних послуг. Щоб задовольнявся критерій справедливості, згідно з принципом користування благами, з обох платників податків повинні стягуватися однакові податки, за умови отримання однакової вигоди від комунальних послуг.

4. Прив'язаність податків до місцевих видатків – місцеві податки чітко пов'язані з видатками місцевої влади. Адже місцева влада звітує за використання податкових надходжень перед платниками.

5. Гнучкість – місцева податкова система повинна заохочувати до активізації підприємницької діяльності та гнучко реагувати на зміни у фіскальній та інфляційній політиці держави.

Висновки

Узагальнюючи результати дослідження, можна дійти висновку, що сучасний стан системи місцевого оподаткування і надалі зазнає змін шляхом реалізації податкової реформи, вирішення на законодавчому рівні проблем удосконалення системи місцевого оподаткування та зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів. Насамперед, на систему місцевих податків і зборів покладено два завдання: перше – забезпечення фінансовими ресурсами потреби органів місцевого самоврядування, друге – служити інструментом місцевої соціально-економічної політики, спрямованої на виконання завдань збалансованості економіки та розвитку регіонів. Існування місцевих податків і зборів відповідає інтересам територіальних громад, від імені яких діють органи місцевого самоврядування, оскільки такі платежі є виключно їх фінансовою базою. Зважаючи на це, метою введення місцевих податків і зборів є забезпечення місцевих органів влади коштами, що перебувають у їх самостійному розпорядженні і концентруються у відповідних бюджетах. Неefективність системи місцевого оподаткування пов'язана з недосконалою системою адміністрування податків. Саме унаслідок цієї проблеми місцеві бюджети недоотримують значні кошти.

Надійне джерело дохідної частини місцевих бюджетів буде створене тільки за умови пошуку шляхів збільшення платників податків та розширення бази оподаткування, а також зменшення адміністрування податків та створення ефективного податкового контролю. Дотримання цих вимог є необхідним для побудови міцної, стабільної системи місцевого оподаткування в Україні, яка не тільки сприятиме ефективній реалізації соціально-економічної політики, але й забезпечить фінансову стійкість регіонів.

Список використаних джерел

1. Стаття 268. Туристичний збір Податковий кодекс України ст. 268-1 від 01.01.2017 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 17.03.2017).
2. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за січень – червень 2016 року / [В. В. Зубенко, І. В. Самчинська, А. Ю. Рудик та ін.]; ІБСУД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», USAID. — К., 2016. — 80 с.
3. Сошка, Н. В. Суперечності та перспективи розвитку системи місцевого оподаткування в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Сошка // Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=78> (дата звернення: 17.03.2017).
4. Надьон, Г. О. Перспективи розвитку системи місцевого оподаткування в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду / Г. О. Надьон, М. С. Харківський // Часопис економічних реформ. — 2010. — № 3. — С. 28–33.

РОЗДІЛ II

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ ТА БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

СУЧАСНИЙ СТАН КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

О. Ф. Андросова,

к.е.н., доцент кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

Т. В. Волощук,

магістрант, ФЕУ-122,

*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

Постановка проблеми. Стабільність банківської системи України є основою розвитку та процвітання. 2014–2016 роки для банківської системи України виявилися надзвичайно складними. Значна девальвація гривні, спад в економіці, військові дії у східному регіоні та анексія АР Крим, недостатній рівень корпоративного управління зумовили погіршення якості кредитного портфеля банків, унаслідок зростання рівня негативно класифікованої заборгованості. Банки змушені були створювати значні резерви за активними операціями, що неминуче негативно вплинуло на рівень капіталізації банківських установ. Минулий 2016 рік для банківської системи України був критичним – «банкопад», націоналізація «Приватбанку», він перейшов у стовідсоткову власність держави. За результатами 2016 року

банківський сектор України зазнав збитків у розмірі 159 млрд грн, що було обумовлено резервуванням кредитного портфеля «ПриватБанку».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування кредитної діяльності комерційних банків досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, серед них слід відмітити таких як: О. Барановський, О. Дзюблюк, М. Савлук, О. Лаврушин, С. Міщенко, В. Коваленко, І. Лютий, В. Прядко, Б. Луців та ін. Однак, на сьогодні кредитна діяльність банків є актуальною, потребує подальшої уваги та вдосконалення.

Метою статті є аналіз сучасного стану кредитних операцій комерційних банків та визначення напрямів удосконалення їх організації.

Основний матеріал дослідження. Основу активних операцій комерційних банків займають кредитні операції.

Кредитні операції – це вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів шляхом їх надання в тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування на певних умовах, а також надання гарантій, поручительств, акредитивів, акцептів, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій репо, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми (відстрочення платежу) [1].

Кредитні операції є найбільш прибутковими для комерційних банків, і в той же час найризикованішими, що обумовлено неповерненням коштів від позичальників.

Упродовж 2014–2016 років загальна кількість наданих кредитів зменшилася від 1 006 358 млн грн до 1 005 923 млн грн (Табл. 1).

Основну частку банківських позичок отримали суб'єкти господарювання (84,2% у 2016 році). Частка кредитів, наданих фізичним особам, у досліджуваному періоді зменшилася на 12,1% та становила 157 385 млн грн у 2016 р. За ці три роки кількість простроченої заборгованості збільшилася, а кількість банків зменшилася від 147 у 2014 р. до 96 у 2016 р.

Таблиця 1

Динаміка банківських кредитів у 2014–2016 рр., млн грн

Показник	Рік		
	2014	2015	2016
Кількість банків	147	117	96
Надані кредити, загалом	1 006 358	965 093	1 005 923
– суб'єктам господарювання	802 582	785 918	847 092
– фізичним особам	179 040	152 971	157 385
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	13,5	22,1	(станом на 01.11.2016) 24,3

Джерело: Складено за даними НБУ [2]

Стосовно кредитів, наданих резидентам, то вони у 2014–2016 рр. зменшилися від 1 020 667 млн грн до 998 682 млн грн. У структурі цих кредитів основна частка припадає на нефінансові корпорації (82,3 % у 2016 р.). Зокрема, питома вага кредитів, наданих сектору загального державного управління, у досліджуваному періоді зменшилася від 0,5 % до 0,1 %, інших фінансових корпорацій – зменшилася від 2,5 % до 1,2 %, інших секторів економіки також зменшилася від 20,7 % до 16,4 % (табл. 2).

Таблиця 2

Кредити, надані резидентам (крім депозитних корпорацій) у 2014–2016 рр.

Резиденти	2014		2015		2016	
	Обсяг, млн грн	Частка, %	Обсяг, млн грн	Частка, %	Обсяг, млн грн	Частка, %
Інші фінансові корпорації	25 576	2,5	15 564	1,6	11 583	1,2
Сектор загального державного управління	4926	0,5	3364	0,3	1430	0,1
Нефінансові корпорації	778 841	76,3	787 795	80,3	822 114	82,3
Інші сектори економіки	211 325	20,7	174 904	17,8	163 555	16,4
Усього	1 020 667	100	981 627	100	998 682	100

Джерело: Складено за даними НБУ [2]

Упродовж 2014–2016 рр. кредитування в Україні здійснювалося переважно в іноземній валюті. За строками погашення у 2014–2016 рр. відбувалося зростання виплат за кредитами, що надані до 1 року, – від 148 217 млн грн до 187 076 млн грн. Що стосується кредитів у національній валюті, то спостерігається зростання виплат за кредитами, що надані від 1 до 5 років, – від 210 789 млн грн до 224 595 млн грн, та зростання виплат за кредитами, що надані більше ніж на 5 років, – від 72 370 млн грн до 117 005 млн грн. Що стосується кредитів, що надані іншим фінансовим корпораціям, то на них в аналізованому періоді припадало від 25 576 млн грн (2014 р.) до 11 583 млн грн (2016 р.), тобто спостерігається їх зменшення. Кредитування інших фінансових корпорацій здійснювалося переважно в гривні. Кредитування інших фінансових корпорацій було невеликим, що зумовлено зовнішніми ризиками.

Як свідчать дослідження, значного розвитку набуває кредитування нефінансових корпорацій – це корпорації, основним видом діяльності яких є виробництво ринкових товарів та нефінансових послуг. У структурі кредитів, що видані нефінансовим корпораціям, основну частку складають інші нефінансові корпорації (Рис. 1).

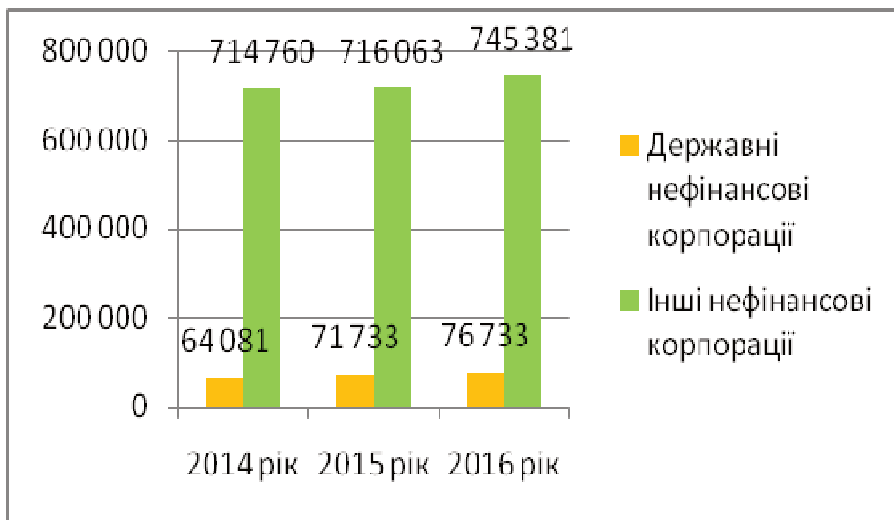

Рис. 1. Кредити, надані нефінансовим корпораціям у 2014–2016 рр., млн грн [2]

На них в аналізованому періоді припадало від 714 760 млн грн (2014 р.) до 745 381 млн грн (2016 р.). Питома вага кредитів, наданих державним нефінансовим корпораціям, була несуттєвою та мала

негативну динаміку. Обсяг таких кредитів збільшився від 64 081 млн грн у 2014 р. до 76 733 млн грн – у 2016 р., або на 19,7%.

Кредитування нефінансових корпорацій здійснювалося переважно у гривні – частка таких кредитів у 2016 р. становила 50,78% (Рис. 2).

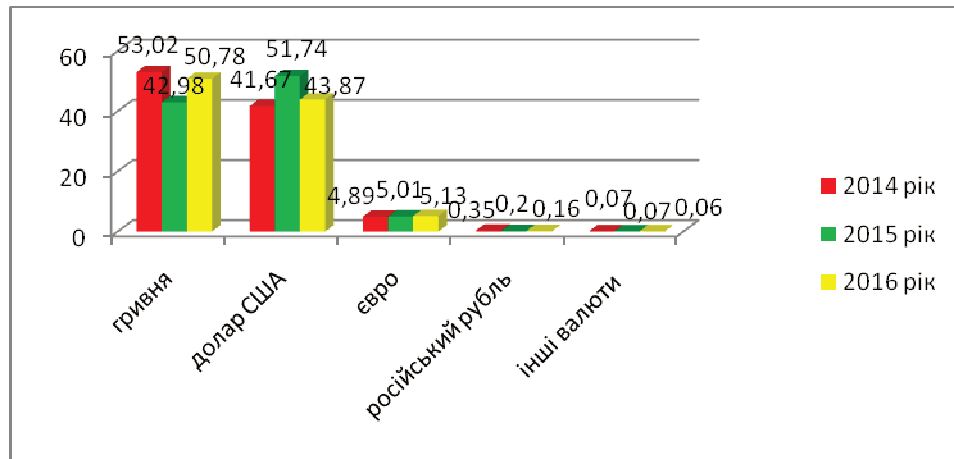

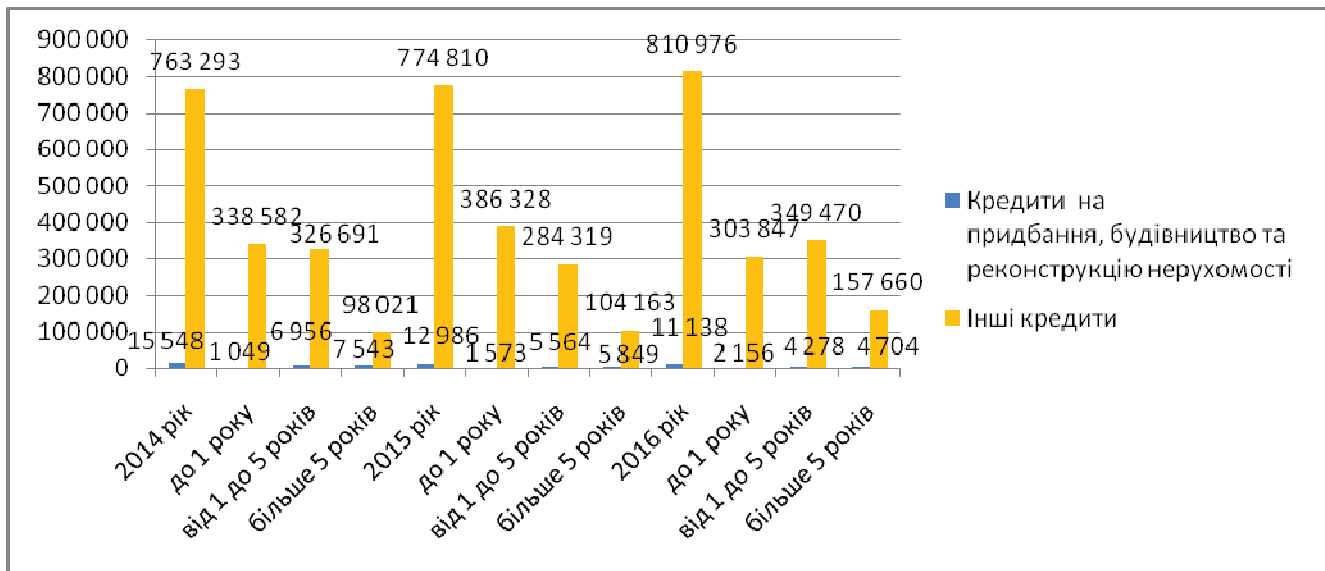
Рис. 2. Кредити, надані нефінансовим корпораціям у розрізі валют, у 2014–2016 рр., % [2]

Серед іноземних валют переважав долар США, у 2014 році – 41,67%, у 2015 році – 51,74%, у 2016 році – 43,87% наданих кредитів в доларах США. Частка кредитування в євро у 2014–2016 рр. є незначною.

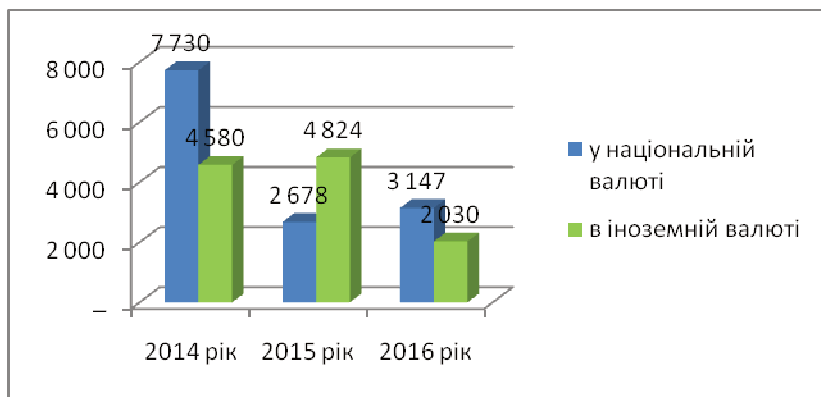
Оснoву кредитів, наданих нефінансовим корпораціям за цільовим спрямуванням, становили інші кредити (Рис. 3). За строками погашення у 2014–2016 рр. відбувалося зростання виплат за іншими кредитами, що надані від 1 до 5 років, – від 326 691 млн грн до 349 470 млн грн, та більш як на 5 років – від 98 021 млн грн, до 157 660 млн грн. Частка кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості була незначною.

Слід відмітити, що у 2014–2016 рр. кількість наданих кредитів іншим корпораціям зменшилася вдвічі – від 12 310 млн грн, у 2014 р. до 5177 млн грн у 2016 р. (рис. 4). Кредитування таких корпорацій здебільшого здійснювалось у національній валюті.

Основними причинами зменшення протягом досліджуваного періоду кредитування інших корпорацій у національній валюті є посилення рефінансування банків з боку НБУ, дефіцит у банків гривневої маси та, як наслідок, збільшення кредитних ставок у національній валюті [3].

Рис. 3. Кредити, надані нефінансовим корпораціям за цільовим спрямуванням і строками погашення, у 2014–2016 рр., млн грн [2]

Рис. 4. Кредити, надані іншим корпораціям у розрізі видів валют, у 2014–2016 рр., млн грн [2]

Обсяг кредитів, наданий сектору загального державного управління у 2014–2016 рр., зменшився на 3496 млн грн і на кінець періоду становив 1430 млн грн. З них кредити центральним органам державного управління склали 4164 млн грн. Кредитні ресурси регіональним та місцевим органам державного управління зменшилися від 1064 млн грн у 2014 р. до 366 млн грн у 2016 р. Кредитування в іноземній валюті не здійснювалося.

У структурі кредитування домашніх господарств основну частку становили споживчі кредити, які у 2014–2016 рр. зменшилися від 135 094 млн грн до 101 528 млн грн. Що стосується кредитів, які надані на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості, то також спостерігається їх зменшення протягом досліджуваного

періоду від 71 803 млн грн у 2014 році до 58 549 млн грн у 2016 році. Інші кредити, надані домашнім господарствам, були незначними – їх обсяг у 2016 р. дорівнював 3255 млн грн.

Кредити, надані нерезидентам, надавалися здебільшого в іноземній валюті. За строками погашення у 2014–2016 рр. відбувалося зростання виплат за кредитами, що надані до 1 року, – від 2670 млн грн до 10 667 млн грн, та більш як на 5 років – від 12 416 млн грн до 13 006 млн грн.

У 2016 році кредитування було млявим і нерівномірним попри те, що банки мали чималу ліквідність. У цілому кредитний портфель скоротився, але завдяки масштабній реструктуризації гривневі кредити підприємствам зросли, а валютні – прискорили зниження. Банки систематично видають нові кредити лише агрокомпаніям. Портфель кредитів, виданих домогосподарствам, продовжує знижуватися. Наступного року ступінь активізації кредитування залежатиме, у першу чергу, від темпів відновлення платоспроможності підприємств та прогресу в посиленні захисту прав кредиторів [4].

Валові гривневі кредити у 2016 році зросли на 21,5%, кредити в іноземній валюті – скоротилися на 20,7% (Рис. 5).

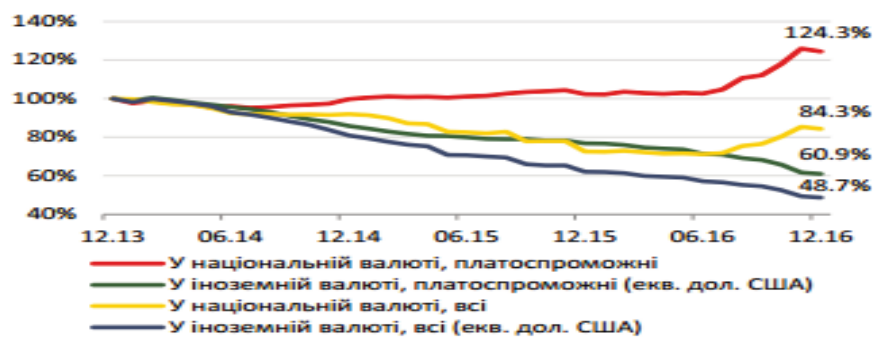

Рис. 5. Валові кредити суб'єктам господарювання та фізособам, 2013=100% [5]

Упродовж 2016 року не відбулося суттєвих змін у валютній структурі кредитного портфеля (рис. 6).

Кредити фізичним особам займають незначну частку в кредитних портфелях банків (Рис. 7).

У другій половині 2016 державні та іноземні банки відновили кредитування бізнесу в гривні та конвертували валютні кредити у гривневі. Кредитний портфель державних та іноземних банків у гривні за рік збільшився на 15,1% та 9,1% відповідно. Іноземні та приватні банки відновлюють кредитування фізичних осіб (Рис. 8, 9).

Рис. 6. Частка валютних кредитів, наданих суб'єктам господарювання та фізичним особам [5]

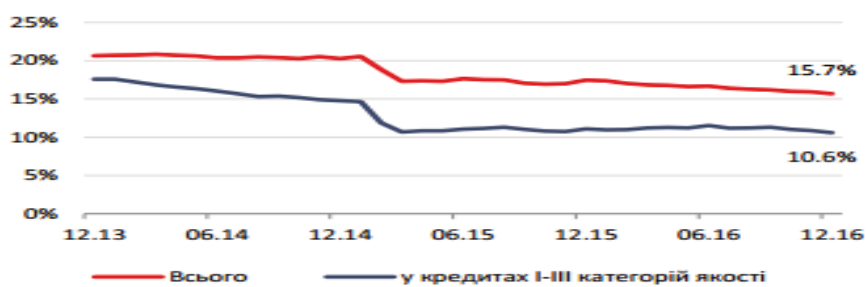

Рис. 7. Частка кредитів фізичним особам у загальному кредитному портфелі [5]

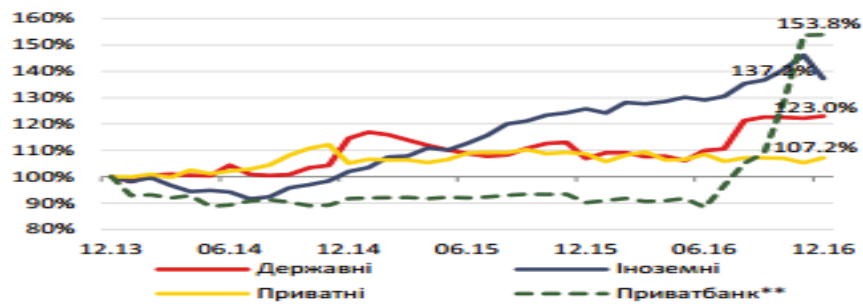

Рис. 8. Кредити підприємствам у гривні, 2013=100 % [5]

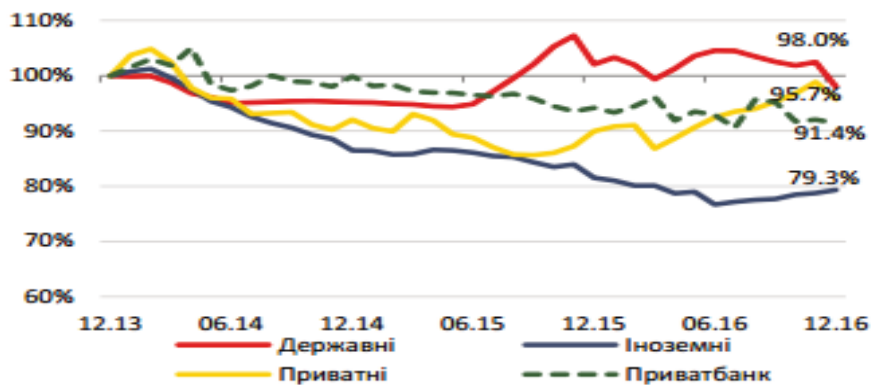

Рис. 9. Кредити фізичним особам у гривні, 2013=100 % [5]

У 2016 році динаміка кредитів більшості галузей була нерівномірною. Найбільше зросли кредити аграріям – на 25% (за курсом, зафіксованим на початок 2014 року (7,993 грн за 1 долар США) (Рис. 10).

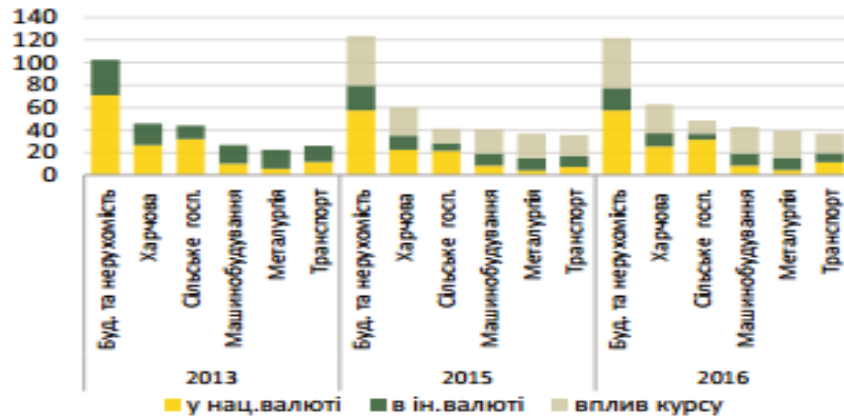

Рис. 10. Залишки кредитів за окремими видами економічної та промислової діяльності, млрд грн [5]

Значне визнання банками недіючих кредитів відбулося у I кварталі 2016 року та у грудні після націоналізації Приватбанку. Частка недіючих кредитів зросла до 30,5% (Рис. 11).

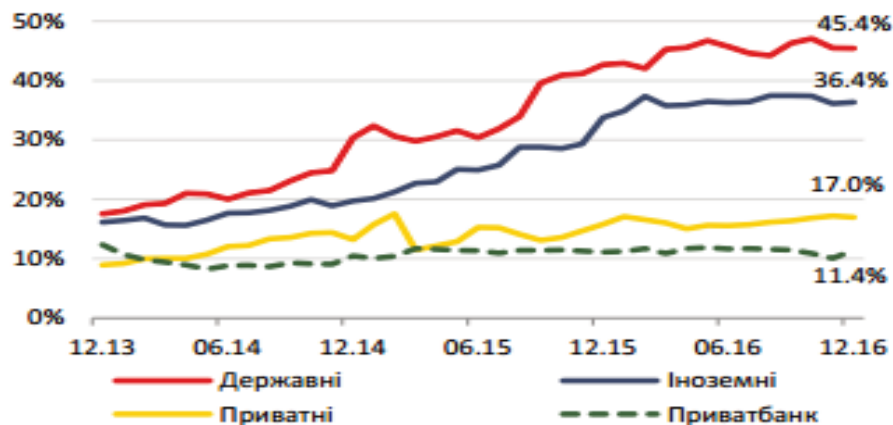

Рис. 11. Частка недіючих кредитів у портфелях банків, % [5]

Через ефект Приватбанку покриття резервами НКА у секторі за 2016 рік збільшилося на 7 в.п. до 72% (у Приватбанку – з 46% до 79% за грудень) (Рис. 12).

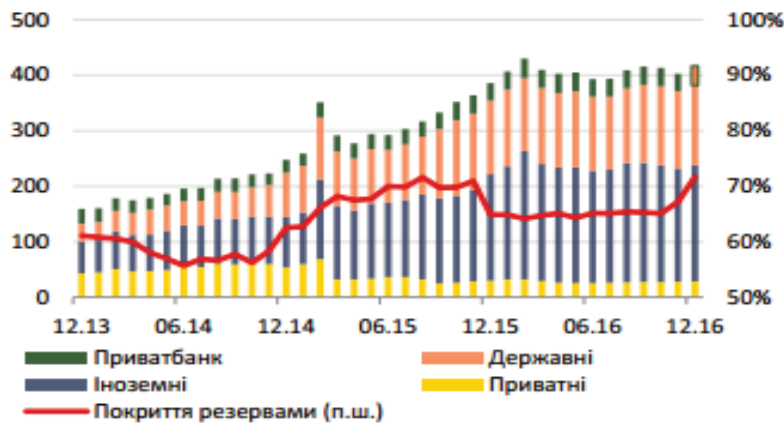

Рис. 12. Обсяг негативно класифікованих активів та рівень покриття резервами, млрд грн [5]

За очікуваннями НБУ, упродовж 2017 року триватиме «перезавантаження» банківського сектору, темпи приросту вкладів значно прискоряться порівняно з 2016 роком. Ключовим завданням банків у поточному році стане відновлення кредитування реального сектору та домогосподарств.

Висновок. Здійснивши аналіз кредитних операцій упродовж 2014–2016 років в Україні, слід відмітити, що обсяг їх надання зменшився. Головними позичальниками протягом досліджуваного періоду були нефінансові корпорації – резиденти, які базувалися зокрема на кредитуванні строком до 1 року. Що стосується кредитів, які надавалися домашнім господарствам, то найбільш питому вагу склали споживчі кредити строком до 1 року, кредитування здійснювалося здебільшого в іноземній валюті. 2016 рік для банківського сектору України виявився складним. За прогнозами НБУ, банківський сектор у 2017 році має стати прибутковим.

Для подолання проблем в банківському секторі кредитування, необхідно вдосконалити законодавчу базу (прийняти Закон України «Про кредитування»), здійснити перепідготовку та підвищення кваліфікації банківських працівників, підвищити ефективність роботи Фонду гарантування вкладів населення, тим самим повернути довіру вкладників до банків. Це дозволить вирішити питання, пов'язані з проблемними кредитами, впровадити нові банківські послуги, поліпшити їх якість та збільшити кількість.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за

- активними банківськими операціями [Електронний ресурс] : Постанова Правління Національного банку України від 25.01.2012 р. № 23 // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12> (дата звернення: 23.04.2017).
2. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]: — Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 05.05.2017).
  3. *Островська, Н. С.* Аналіз стану та динаміки кредитування в Україні (2011–2013 рр.) [Електронний ресурс] / Н. С. Островська, Н. В. Грапко // Економічний часопис XXI. — 2014. — № 9–10(2). — С. 15–18. — Режим доступу : http://soskin.info/userfiles/file/2014/9-10_2014/2/Ostrovska_Hrapko.pdf (дата звернення: 20.05.2017).
  4. Звіт про фінансову стабільність, випуск 2, грудень 2016 [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40819104> (дата звернення: 20.05.2017).
  5. Огляд банківського сектору, випуск 2, лютий 2017 року [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516> (дата звернення: 20.05.2017).

ФОРМУВАННЯ ДЕПОЗИТНОГО ПОРТФЕЛЯ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

О. Ф. Андросова,

к.е.н., доцент кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

К. С. Дворецька,

магістрант, ФЕУ-122,

*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

Актуальність проблеми. Сьогодні економіка України знаходиться в стані глибокої кризи, що негативно відображається на одному із головних елементів економічної системи – банківському секторі. Однією із головних задач банківської установи є надання послуг з депозитування та зберігання вкладів клієнтів і тому виникає необхідність у пошуку оптимальних умов надання послуг з депозитування, які б збільшили попит на даний вид послуг та задовольнили потреби користувачів усіх груп.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання оптимального формування депозитного портфеля піднімається у працях багатьох науковців, зокрема О. М. Бартош, Н. І. Версаль, Н. В. Глебова та багато інших. У своїх працях науковці визначають економічну сутність кризових явищ, передумови виникнення кризових явищ та їх вплив на банківський сектор, а також пропонують різноманітні методи й шляхи поліпшення фінансового стану комерційних банків та ефективного впровадження депозитної політики.

Мета статті. Проаналізувати депозитний портфель комерційного банку та визначити основні напрямки вдосконалення

депозитної політики комерційного банку на макро- та мікрорівні в умовах кризових явищ.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку економіки України банківський сектор перебуває у стані постійного напруження та невизначеності, що обумовлюється наявністю низки суспільних, політичних та фінансових проблем. Подальший розвиток банківського сектору, насамперед, залежить від ефективного впровадження процесів формування ресурсної бази, раціонального використання залучених коштів та створення результативної стратегії подальшого розвитку банківського сектору.

Основою для формування ресурсної бази є депозитна політика комерційних банків, складовою частиною якої є депозитна операція. Сутність депозитної операції полягає в акумуляції банком на ринку як фінансовим посередником тимчасово вільних грошових коштів на визначений термін та за визначену плату й розміщення цих фінансових ресурсів від свого імені, на власний розсуд і ризик [1, с. 37].

Постановою Національного банку України № 516 «Про порядок здійснення банками вкладних (депозитних) операцій з юридичними та фізичними особами» від 03.12.2003 року депозит визначається як грошові кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку (під процент або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору [2, с. 4].

На практиці депозити поділяють на два сегменти: депозити фізичних осіб, тобто громадян (як резидентів, так і не резидентів), та депозити юридичних осіб, тобто суб'єктів господарювання та інших установ. Банки також поділяють депозити на такі види, як: строковий депозит та депозит на вимогу.

Строковим депозитом вважають вклад, що розміщується клієнтом на певний, оговорений договором, термін. Строкові депозити поділяють на короткострокові (вклади до одного року) та довгострокові (вклади, термін розміщення яких понад одного року).

Депозитом на вимогу називають вклад, що розміщується клієнтом в установі банку на умовах повернення вкладнику за першою вимогою.

Аналіз депозитного портфеля комерційного банку є першочерговим кроком при проведенні оцінки фінансового стану комерційного банку. Метою аналізу депозитного портфелю є визначення впливу депозитних операцій на стан банку, оцінка розвитку депозитної політики та оцінка перспектив подальшого розвитку депозитної стратегії комерційного банку. Насамперед, результатом даного аналізу є коригування ресурсної бази та структури депозитного портфеля.

Розглянемо стан депозитного портфеля комерційного банку на прикладі «Ощадбанку». Банк пропонує своїм клієнтам як строкові депозити (терміном до трьох років, з можливістю лонгації), так і депозити на вимогу (терміном до одного року) у національній та іноземній валютах. Відсоткова ставка за депозитами для юридичних осіб встановлюється індивідуально, в залежності від суми вкладу та терміну обертання коштів на депозитному рахунку. Відсоткова ставка за депозитами для фізичних осіб залежить від виду депозитного вкладу, терміну, валюти та коливається у межах від 11,5 до 16,25% – для вкладів у національній валюті, від 2,0 до 5,0% – для вкладів у доларах, від 1,5 до 3,5% – для вкладів у євро [3].

У табл. 1 надано статистичні дані щодо депозитних вкладів фізичних та юридичних осіб за період з 2015 до 2016 рік (за даними електронного ресурсу – www.bankgrafo.com).

Таблиця 1

Депозитний портфель комерційного банку

Показник, тис. грн	Рік	
	2016	2015
1	2	3
Обсяг депозитного портфелю	221 115 153,00	137 428 514,00
Частка депозитів у загальному обсязі виданих:	60,80	49,13
– юридичним особам	39,20	50,87
– фізичним особам		
Загальна кількість депозитів юридичних осіб	134 435 907,00	67 519 580,00
Строкові депозити юридичних осіб:	75 271 271,00	39 489 967,00
– у національній валюті	28 194 973,00	20 493 799,00
– в іноземній валюті	47 076 298,00	18 996 168,00
Депозити юридичних осіб на вимогу:	59 164 636,00	28 029 613,00
– у національній валюті	16 413 887,00	12 930 921,00
– в іноземній валюті	42 750 749,00	15 098 692,00

Закінчення табл. 1

1	2	3
Загальна кількість депозитів фізичних осіб	86 679 246,00	69 908 934,00
Строкові депозити фізичних осіб:	69 147 979,00	53 947 725,00
– у національній валюті	41 162 020,00	35 639 269,00
– в іноземній валюті	27 985 959,00	18 308 456,00
Депозити фізичних осіб на вимогу:	17 531 267,00	15 961 209,00
– у національній валюті	15 741 954,00	14 786 810,00
– в іноземній валюті	1 789 313,00	1 174 399,00
Частка строкових депозитів у загальній кількості депозитів:		
– юридичних осіб	55,99	58,49
– фізичних осіб	79,77	77,17
Частка депозитів на вимогу в загальній кількості депозитів:		
– юридичних осіб	44,01	41,51
– фізичних осіб	20,23	22,83
Частка депозитів у національній валюті:		
1. Строкові депозити		
– юридичних осіб	37,46	51,90
– фізичних осіб	59,53	66,06
2. Депозити на вимогу		
– юридичних осіб	27,74	46,13
– фізичних осіб	89,79	92,64
Частка депозитів у іноземній валюті:		
1. Строкові депозити		
– юридичних осіб	62,54	48,10
– фізичних осіб	40,47	33,94
2. Депозити на вимогу		
– юридичних осіб	72,26	53,87
– фізичних осіб	10,21	7,36

Аналізуючи табл. 1, можна стверджувати, що депозитна політика комерційного банку є результативною, оскільки упродовж року банк збільшив свій депозитний резерв на 83 686 639,00 грн, із них депозити юридичних осіб збільшились на 7 701 174,00 грн, депозити фізичних осіб – 15 200 254,00 грн. У відсотковому відношенні депозити фізичних осіб на 2016 рік складають 39,2%, депозити суб'єктів

господарювання – 60,8 %, у 2015 році дані показники мали значення 50,87 % і 49,13 % відповідно.

Графічно динаміка росту виглядає так (Рис. 1):

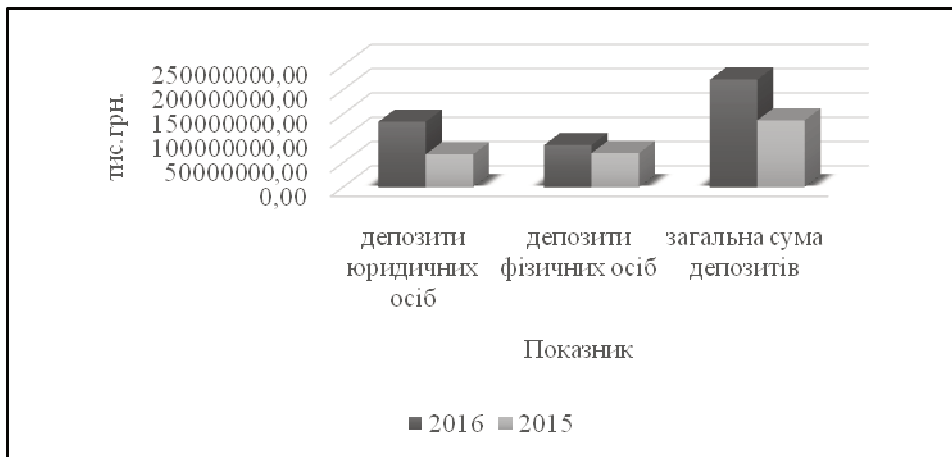

Рис. 1. Динаміка росту загальних показників депозитного портфеля 2015–2016 рр.

За категоріями депозитів, тобто за депозитами юридичних осіб та фізичних осіб, можна також спостерігати зростання:

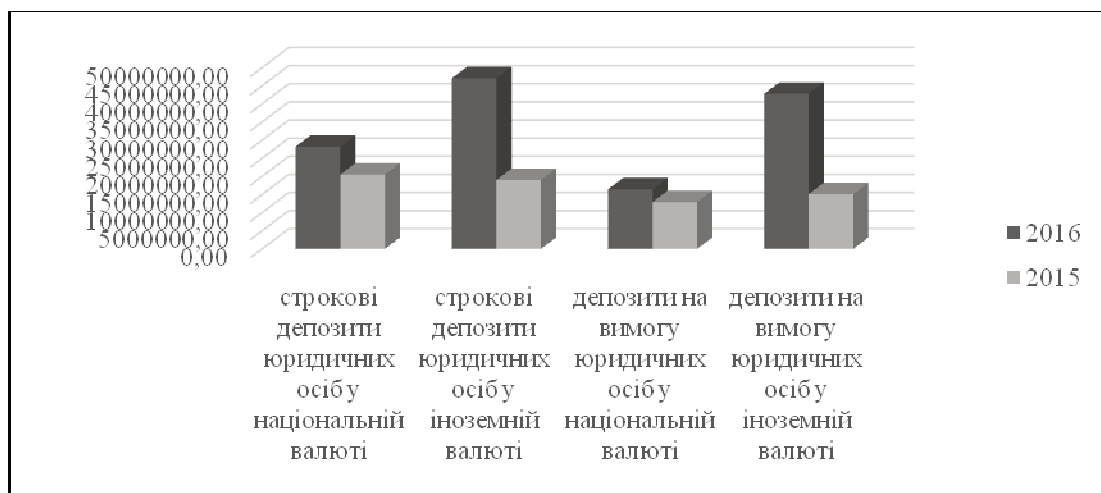
- за строковими депозитами юридичних осіб у національній валюті протягом періоду відбулося збільшення на 28080130 грн, у іноземній валюті – 31 135 023 грн;
- за депозитами юридичних осіб у національній та іноземній валюті протягом періоду спостерігається збільшення на 27 652 057 грн, 66 916 327 грн відповідно;
- за депозитами фізичних осіб у національній валюті протягом періоду відбулося збільшення на 5 522 751 грн, в іноземній валюті – 9 677 503 грн;
- за депозитами фізичних осіб у національній та іноземній валюті протягом періоду спостерігається збільшення на 955 144 грн, 614 914 грн відповідно.

Слід зазначити, що частка строкових депозитів у загальному обсязі депозитів клієнтів – юридичних осіб на 2016 рік знизилась на 2,5 % і складає 55,9 %, проте частка депозитів на вимогу клієнтів – юридичних осіб на 2016 рік збільшилась на 2,5 % і складає 44,01 %. Найбільший приріст відбувся за рахунок збільшення депозитів виданих в іноземній валюті. Аналогічна картина росту спостерігається і для депозитів, що видані клієнтам-громадянам. У 2016 році частка строкових депозитів фізичних осіб складає 79,77 %, депозитів на

вимогу – 20,23%. Найбільший приріст – 6,54% – відбувся за рахунок збільшення строкових депозитів у національній валюті.

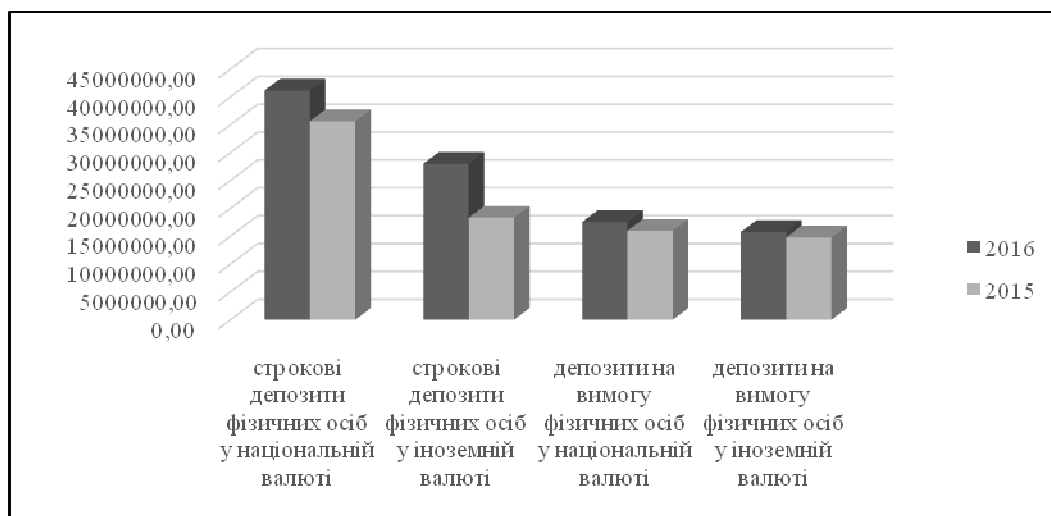
Зростання показників депозитного портфеля комерційного банку свідчить про ефективну та оптимальну стратегію впровадження депозитної політики даним банком, його стабільність та привабливість для клієнтів.

Графічно динаміка змін за категоріями для депозитів, що представлені суб'єктам господарювання, виглядає так (Рис. 2):

Рис. 2. Динаміка зростання депозитування суб'єктів господарювання

На рис. 3 представлена аналогічна динаміка для депозитів, що надаються комерційним банком фізичним особам:

Рис. 3. Динаміка зростання депозитування фізичних осіб

Висновок. Загалом, ринок депозитних ресурсів продовжує розвиватися в напрямку збільшення його обсягів та кількості пропозицій, що обумовлено перш за все сприятливими умовами для вкладників, поверненням довіри серед населення та суб'єктів господарювання до банківських установ, спрощенням процедури відкриття та закриття депозитних рахунків та іншими умовами. Однак, не зважаючи на позитивну динаміку, банківському сектору України необхідно продовжувати впровадження заходів щодо оптимізації надання банківських послуг. До таких заходів можна віднести:

- заходи НБУ щодо стабілізації грошово-кредитного та валютного ринків (вирівнювання курсу національної валюти, створення умов для притоку іноземних інвестицій та ін.);
- розширення кола пропонуванних видів депозитів та удосконалення вже існуючих пропозицій;
- впровадження тарифних умов депозитування для вже існуючих клієнтів комерційного банку;
- аналіз та моніторинг попиту на депозитні послуги на ринку банківських послуг та ін.

Список використаних джерел

1. Тищенко, О. І. Аналіз депозитів фізичних осіб у банках України [Текст] / О. І. Тищенко // Економічний аналіз : зб. наук. пр. / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) [та ін.]. — Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. — Том 14. — № 2. — С. 36–42.
2. Про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій [Електронний ресурс] : Постанова Національного банку України від 03.12.2003 № 516 // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03> (дата звернення: 23.04.2017).
3. Офіційний сайт КБ «Ощадбанк» [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <http://www.oshadbank.ua> (дата звернення: 05.05.2017).
4. Макаренко, Ю. П. Проблеми формування депозитного портфелю банків в умовах нестабільності депозитної бази та шляхи її вирішення [Текст] / Ю. П. Макаренко, Т. О. Сагач // Економічна наука. — 2016. — Випуск № 1. — С. 15–18.
5. Аванесова, Н. Е. Особливості управління депозитними операціями у банку [Текст] / Н. Е. Аванесова, К. М. Івашкіна // Молодий вчений. — 2016. — Випуск № 1. — С. 8–11.

КРЕДИТНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СПОЖИВЧЕ КРЕДИТУВАННЯ У КОМЕРЦІЙНИХ БАНКАХ УКРАЇНИ

О. Ф. Андросова,

к.е.н., доцент, кафедра «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

А. О. Лащенко,

магістрант, ФЕУ-122,

*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

Кредитні операції для комерційного банку – це важливий вид діяльності, який приносить основну частину доходу. Кредитні відносини опосередковують функціонування та розвиток як виробництва та обміну, так і сфери кінцевого споживання. У даній сфері виникає специфічна форма кредиту – споживчий кредит, призначений для задоволення споживчих потреб фізичних осіб і сімей (домогосподарств).

Споживче кредитування в Україні з кожним роком набуває дедалі більшої популярності. Це пов'язано з тим, що всі верстви населення прагнуть ефективно функціонувати, і саме розвиток споживчого кредиту є необхідною передумовою досягнення поставлених цілей.

Насамперед, актуальним це питання є для молоді та новостворених сімей. Не таємниця, що кожному з нас відразу хочеться мати власне житло та засоби існування. Мова йде про квартиру, меблі, речі тривалого користування, необхідні кожному для життя у добробуті.

Проблемам споживчого кредитування присвячені наукові праці О. І. Барановського, О. В. Васюренко, Г. М. Гамидова, В. В. Корнєєва,

А. В. Соколової, а також статті економістів у періодичних виданнях, таких як «Бізнес», «Кореспондент» та ін.

Мета дослідження полягає у розгляді кредитної політики провідних банків України, умов надання позик, процедури визначення кредитоспроможності клієнтів і оцінці роботи банківських установ за різними видами споживчих кредитів.

Криза та нестабільна політична ситуація в країні змусили банки шукати всі можливі джерела доходів. Виходом для них стало підвищення процентних ставок за отриманими позичальниками кредитами.

Так, за даними компанії «Простобанк Консалтинг» середні ставки за кредитами на придбання житла на первинному ринку у національній валюті станом на початок I кварталу 2017 р. склали: по кредитах на 5 років – 23,1 % річних, на 15 років – 22,74 % річних, на 30 років – 10,06 % річних (табл. 1) [1].

Таблиця 1

**Основні умови кредитування на придбання житла
на первинному ринку України (під заставу нерухомості, що купується)**

Банк	Програма	Аванс	Строк	Мін. еф. ставка	Макс. еф. ставка
1	2	3	4	5	6
Аркада	Нова Богданівка	20 %	5; 10; 15; 20; 25; 30 років	10,06 %	10,49 %
Львів	Мої можливості	25 %	1; 5; 10 років	18,6 %	18,64 %
Кредобанк	На покупку нерухомості на первинному ринку	30 %; 70 %	1 рік	18,68 %	19,73 %
Укргазбанк	ЖК Чайка-2 (18-24)	20 %; 50 %	1; 5; 10; 15; 20 років	20,67 %	22,49 %
Полтава-банк	Житло в кредит	30 %; 40 %; 50 %	1; 5; 10; 15 років	21,18 %	26,69 %
VS Bank (Фольксбанк)	На покупку квартири на первинному ринку під заставу нерухомості на вторинному ринку (плаваюча ставка з 4 року)	40 %	1; 5; 10; 15; 20 років	21,6 %	23 %

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6
КРИСТАЛБАНК	Кредитування фізичних осіб з ВАТ «ХК „КИЇВМІСЬКБУД“»	30 %; 40 %; 50 %	1; 5; 10 років	21,89 %	25,78 %
Укрсоцбанк (UniCreditBank)	Спеціальна пропозиція з кредитування на первинному ринку по вул. Саперно-Слобідська	40 %; 50 %	1; 5; 10; 15; 20 років	22,72 %	24,91 %
Ощадбанк	На придбання нерухомості на первинному ринку	30 %	1; 5; 10; 15; 20 років	23,09 %	25,77 %
ТАСКОМБАНК	Кредит на купівлю нерухомості (ануїтет)	37,5 %	1; 5; 10 років	24,22 %	26,67 %
Південний	Південна мрія	30 %	1 рік	27,57 %	27,67 %
БТА Банк	Житло в кредит	30 %	1; 5; 10; 15 років	28,49 %	33,84 %

Як бачимо з табл. 1, основні банки-кредитори пропонують безліч умов кредитування (залежно від строків надання позики), до уваги взяті дані по одній програмі за найменшою ставкою кредитування від банку. Так, наприклад, термін кредитування на 30 років представлений тільки одним кредитором – банком «Аркада», який пропонує придбання певних об'єктів нерухомості за ставкою від 10 % річних і з авансом від 20 %.

Банком-лідером у кредитуванні житла на вторинному ринку станом на 10.04.2017 р. є «Кредобанк»: ставка відсотка становить 20,19%, аванс від 40%, одноразова та щомісячна комісія відсутні (табл. 2) [2].

Виявлено, що Піреус Банк застосовує плаваючу ставку відсотка починаючи з 2 року (Табл. 2). Подібні програми кредитування в останні часи широко використовують банки для мінімізації можливих ризиків. Розмір плаваючої ставки періодично переглядається, прив'язаний до депозитної ставки та залежить від ринкової кон'юнктури (як правило, до уваги беруться міжбанківські ставки пропозицій кредитних ресурсів).

Таблиця 2

Умови кредитування на придбання житла на вторинному ринку України

Банк	Програма	Перший внесок	Разова комісія	Щомісячна комісія	Ставка
Кредобанк	-	від 40 %	-	-	20,19 %
Піреус Банк	Іпотечний кредит (плаваюча ставка з 2 року)	від 50 %	1,00%	-	20,80 %
Південний	Південна мрія	від 30 %	0,50 %	-	21,90 %
МАРФІН БАНК	Житло в кредит	від 30 %	0,99 %	-	21,99 %
Ощадбанк	На покупку нерухомості на вторинному ринку (з додатковим забезпеченням у вигляді нерухомого майна)	від 10 %	1,50 %	-	22,00 %

За останні роки навіть при падінні ринку нерухомості в цілому та суттєвому зниженні вартості майна спостерігається низький рівень попиту на іпотеку. На це вплинули:

- політична нестабільність держави;
- жорсткі умови надання кредиту;
- зростання відсотків за кредитами;
- коливання курсу долара.

За даними компанії «Простобанк Консалтинг» на кінець 2016 року кредити на нерухомість та нові автомобілі як іноземного, так і вітчизняного виробництва пропонують 12 банків (були зазначені у табл. 1) з 50 найбільших на ринку послуг для населення.

Поряд із цим було розглянуто організацію споживчого кредитування, яка показала, що банки змінили не тільки відсоткові ставки, а і підвищили розміри першого внеску.

Станом на 29.03.2017 р. середня реальна вартість кредитів готівкою (без застави) у національній валюті склала в залежності від терміну: на 1 рік – 80,42 % річних, на 2 роки – 79,39 %, на 3 роки – 75,73 %, на 5 років – 62,39 % річних.

Варто зазначити, що середня номінальна ставка по кредитах готівкою строком на 1 рік станом на 29.03.2017 р. склала всього 12,62 % річних (за даними консалтингової компанії). Решта витрат позичальника на обслуговування кредиту прихована в одноразових

комісіях (у середньому близько 2% від суми кредиту), щомісячних комісіях (у середньому 2,7% від суми кредиту) і страховому тарифі (в середньому 0,6% від суми щомісяця) [3].

Тобто, у більшості банків України існують додаткові платежі по кредиту, які повністю нівелюють низьку номінальну ставку.

Перше місце в кредитуванні нових автомобілів посідає Укр-соцбанк при ставці відсотка на рівні 7,50 та першому внеску від 50,00% (дані на 13.04.2017 р.) [4].

Лідерами серед надання позик на покупку товарів у розстрочку за I квартал 2017 р. є Ощадбанк та Forward Bank (за терміном кредитування до 1 року). Аналогічно за кредитом готівкою банки пропонують низькі номінальні ставки, але закладають у договорі приховані платежі у вигляді комісії.

На практиці ж дані платежі виступають засобом покриття збитків за проблемними позиками, частка яких понад 25%.

Однією з причин неповернення кредитів є недосконалість механізму визначення кредитоспроможності клієнта, а саме:

- більшість існуючих методик (таких як скорингові моделі, визначення коефіцієнту платоспроможності, андеррайтинг, кредитна історія) схожі між собою та в основному орієнтуються на поверхневий аналіз платоспроможності клієнта. Визначається наявність у заявника доходу, що дає змогу сплачувати кредит, але не береться до уваги людський фактор, тобто бажання повертати цей кредит;
- досліджені методики погано орієнтуються на статистичні дані, наявні у банках, таким чином моделі оцінки клієнтів використовуються неефективно;
- під час прийняття рішення по кредиту не враховуються якість кредитних портфелів окремих співробітників і кредитних портфелів філій та відділень. Висока швидкість прийняття рішень провокує зловживання з боку кредитних експертів і шахрайства;
- незадовільним є рівень взаємодії банків з бюро кредитних історій, що ускладнює процес оцінки кредитоспроможності. Більшість українських банків якщо й користуються інформацією, то лише інформацією окремих бюро;

Основними негативними моментами у сфері споживчого кредитування є майже повна відсутність законодавчої бази кредитного процесу, недосконала організація споживчого кредитування у вітчизняних банках та висока вартість кредитів.

Нині Україна переживає фінансову кризу, основні причини якої: тягар зовнішнього боргу (понад 45 млрд дол. США і понад 15 млрд євро), великий дефіцит рахунку поточних операцій та слабкість банківського сектору.

У сучасних умовах вважаємо, що необхідно, насамперед, модернізувати діючі програми на предмет підтримки клієнтів при виникненні фінансових проблем, а нові програми зорієнтувати на мінімізацію ризиків ще при видачі.

Для того, щоб збільшити обсяги споживчих кредитів та удосконалити сам процес кредитування в Україні, необхідно:

- продовжувати роботу з мінімізації кредитного ризику, адже: створення картотеки проблемних платників дозволить уникнути ймовірності отримання декількох кредитів у різних банках за низької платоспроможності позичальника чи свідомого зловживання;
- встановити Національним банком України загальні критерії для визначення кредитоспроможності позичальників за міжнародними стандартами;
- забезпечити надійність банківської та фінансової систем;
- розробити методичні основи кредитного аналізу;
- створити дієву систему захисту прав споживачів фінансових послуг через врегулювання питань повноважень державних органів;
- розробити процедури супроводження споживчих кредитів (у тому числі стягнення простроченої заборгованості).

Підводячи підсумок, можна стверджувати, що споживче кредитування є невід'ємною часткою банківської системи, а тому налагодження справ у цій сфері буде сприяти «оздоровленню» усієї банківської системи. Головною причиною, що призвела до низки проблем, є посилення кризових явищ, які спостерігаються не тільки в Україні, а й в усьому світі. Банки, щоб привабити у цей час клієнтів, допустилися значної помилки – надавали позики фізичним особам, не проводячи належний аналіз їх кредитоспроможності, чим

підвищили ризик своєї діяльності. Тому на даному етапі, виходячи з вищепроведеного дослідження, потрібно внести деякі зміни у вже існуючу систему гарантування та розробити механізми екстреного фінансування.

Список використаних джерел

1. Іпотека в 2017 році буде оживати за рахунок «первинки» [Електронний ресурс]: сайт. – Режим доступу: http://www.bankchart.com.ua/zhitlo_v_kredit/statti/ipoteka_v_2017_rotsi_bude_ozhivati_za_rahunok_pervinki (дата звернення: 05.05.2017).
2. Іпотека на вторичное жилье в Украине [Електронний ресурс]: сайт - Режим доступу: http://www.prostobank.ua/zhile_v_kredit (дата звернення: 05.05.2017).
3. Середні номінальні ставки по кредитах готівкою становлять 12,5% річних, а реальні – 80% [Електронний ресурс]: сайт – Режим доступу: http://www.bankchart.com.ua/spozhivchi_kredit/statti/seredni_nominalni_stavki_po_kreditah_gotivkoju_stanovlyat_12_5_richnih_a_realni_80 (дата звернення: 05.05.2017).
4. Новое авто в кредит в банках Украины [Електронний ресурс]: сайт – Режим доступу: http://www.prostobank.ua/avto_v_kredit (дата звернення: 05.05.2017).

СУЧАСНІ МОДЕЛІ ОЦІНКИ ПРАВ ВЛАСНОСТІ, УПРАВЛІННЯ І СТРУКТУРИ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

С. С. Гараба,

асистент кафедри «Фінанси
банківська справа і страхування»

С. Д. Довгаль,

асистент кафедри «Фінанси, банківська
справа та страхування», ЗНТУ, студент
ФЕУ-112,

*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

Розділення прав привласнення доходу і контролю над капіталом є головним чинником, що визначає цілі комерційного банку. Як відомо, ортодоксальна теорія вважає, що комерційний банк максимізував прибуток у короткостроковому періоді. Ця мікро-економічна підстава неокласичної теорії рішуче критикується.

Річ у тому, що в сучасних комерційних банках інтереси менеджерів і акціонерів відособлені і суперечливі. Власники зацікавлені в збільшенні своїх доходів від акцій у формі дивідендів і зростання їх курсової власності. Якщо ці показники в банку низькі, то акціонери продають його цінні папери і роблять вкладення в інший банк. Отже, дана група прагне до максимізації короткострокового прибутку. Доходи менеджерів визначаються переважно такими чинниками. А. Берл і Г. Мінз відзначали, що дані особи зазвичай одержують фіксований оклад і привілеї. О. Уільямсон увів поняття «Функції корисності управлінців» [1], яке описує мотиви економічної поведінки менеджерів. У аргумент цієї функції входять суперечливі показники: прибуток і деякі статті витрат банківської установи.

Прибуток розглядається як чинник корисності менеджерів, тому що вона є мірилом ефективності управління комерційним банком і джерелом його зростання. Але особисту матеріальну зацікавленість менеджерів, як сказано вище, відображають витрати на їх оклад і не грошові привілеї. До останніх відносяться: розмір і комфорт офісів, секретарський склад, проведення міжнародних конференцій, транспорт, засоби зв'язку і т.д. Усі ці витрати не мають прямого відношення до максимізації прибутку. «Чим вище ступінь контролю менеджерів над бізнесом, тим більше такі витрати відхиляються від рівня, що максимізував прибуток, але присутність прибутку у функції корисності обмежує дану діяльність» [2, с. 53].

Положення управлінців визначається перш за все довгостроковими позиціями банківської установи, ширше – в економіці країни, а в епоху глобалізації – і на світовому ринку. Чим крупніший банк, тим значніша «вага» його управлінської команди, тим вище згадані оклади і не грошові привілеї, тим більше посад, як дозволяють збільшити кар'єрні можливості і т.д. Таким чином, «для управлінців, які реально контролюють банківський сектор економіки, зростання банку в часі є найбільш бажаним, оскільки підсилює їх владу, престиж і дохід [3, с. 360]. Максимізація довгострокової експансії впливає на обидві суперечливі групи чинників функції корисності менеджерів. Зростання дозволяє збільшити і прибуток, і привілеї.

Це означає, що саме відділення прав власності від функцій управління і концентрація більшості повноважень в руках менеджменту є ключовими умовами переходу сучасних банківських установ від короткострокової до довгострокової стратегії розвитку. Проте менеджери не можуть повністю ігнорувати інтереси акціонерів і направляти весь прибуток на фінансування зростання. Вони вимушені враховувати можливість ворожого поглинання комерційного банку конкуруючою групою управлінців у разі продажу акцій нинішніми власниками. При даних обмеженнях управлінці намагаються утримувати прибуток і направляють на дивіденди лише таку його частину, яка достатня для того, щоб інвестори утрималися від продажу своїх цінних паперів.

А. Берл і Г. Мінз описали набагато складнішу схему сучасної системи стимулювання менеджменту, що передбачає фіксований

оклад і не грошові привілеї. Звичайно, регулярна матеріальна нагорода управлінців складається з посадового окладу, тарифної ставки і премії. Розмір першої складової переважно залежить від положення менеджера в управлінській ієрархії. Преміальна частина визначається рішеннями виконавських органів і топ-менеджерів в банку, або на неї впливають показники ефективності. Як правило, це монетарні критерії – прибуток, об'єми кредитування, капіталізація та інші. Іноді преміальні менеджерів ставляться в залежність від складніших сукупностей критеріїв. У цих випадках, наприклад, може застосовуватися система збалансованих показників, що дозволяє комплексно використовувати монетарні і натуральні оцінки діяльності комерційного банку й окремих його підрозділів. Такі системи допомагають гнучко зважати на специфіку роботи окремих управлінців. Деякі комерційні банки допускають пряму участь їх менеджерів у своїх прибутках.

Також застосовуються такі механізми нерегулярного матеріального стимулювання. Після завершення крупних проектів бізнесу або при успішному закінченні планового періоду (кварталу, півріччя, року, декількох років) менеджерам виплачуються крупні винагороди – бонуси (відкладені премії). У комерційних банках орієнтованих на довгостроковий найм важливу роль в матеріальному стимулюванні управлінців грають вихідна допомога і схеми пенсійного забезпечення. Об'єми цих благ залежать від умов звільнення, трудового стажу, розміру місячного або річного доходу, статусу управлінця і т.д. Банки, прагнучі до зростання капіталізації, здійснюють «непостійні виплати, пов'язані з акціями» своїм топ-менеджерам. Ці особи отримують право на придбання звичайних акцій комерційного банку в певних кількостях за встановленою пільговою ціною (опціони). Також їм безкоштовно видаються акції або грошові кошти, відповідні вартості певної кількості цих цінних паперів, якщо результати діяльності комерційного банку перевищують заданий рівень упродовж встановленої кількості років. При поліпшенні положення комерційних банків росте ринкова вартість їх акцій, і збільшуються преміальні управлінців у разі реалізації описаних схем. Іноді з топ-менеджерами укладають договори, що передбачають у разі зміни власника банківської установи крупні компенсаційні виплати.

Перераховані схеми матеріального стимулювання різною мірою сприяють максимізації довгострокової експансії комерційних банків. Менеджери дійсно прагнуть до зростання банку, якщо в їх доходах основну частку складають грошові оклади, тарифні ставки, премії, що залежать від довгострокових критеріїв зростання комерційного банку, бонуси, вихідна допомога і, орієнтовані на тривалу перспективу, непостійні виплати, пов'язані з акціями банківської установи. Проте, якщо управлінці переважно одержують премії, залежні від короткострокових показників ефективності бізнесу (прибули) або розраховані на короткострокову перспективу, нерегулярні виплати, пов'язані з акціями, то найбільш бажаною для цих осіб стає максимізація поточного прибутку. Така ситуація виникає, коли в комерційному банку домінують короткостроково-орієнтовані акціонери, а менеджмент повністю підкоряється їх інтересам. У цих банках сповільнюється зростання, а в довгостроковій перспективі у них виникають значні проблеми.

Дослідження показують, що банки, менеджмент яких полегшував собі життя й обмежувався експлуатацією завойованого положення, програвали і сходили зі сцени. У динамічній економіці, що росте, управлінці можуть процвітати тільки прагнучи до максимального можливого зростання [3, с. 361]. З цієї причини А. Еїхнер вважає дану мету основною в сучасній економіці.

Крупний банк максимізує зростання за допомогою двох основних стратегій поведінки. По-перше, банки «прагнуть зберегти або розширити свою частку ринку в галузях, до яких вже належать, одночасно здійснюючи інвестиції, необхідні для зниження витрат на капіталовкладення». Проте, після того, як ринок досяг зрілості, на ньому формується олігополія із стабільними навіть при збільшенні попиту відносними долями між комерційними банками. Різко збільшити частку ринку можна тільки в тих секторах, які ще складаються або проходять висхідну стадію свого розвитку. У цих умовах другою найважливішою стратегією зростання комерційного банку є «експансія в нові галузі, що швидко ростуть, і відхід із старих, відносно застійних». Таким чином, комерційні банки весь час знаходяться на вістрі науково-технічного прогресу, який підриває їх поточне положення у вже завойованих областях бізнесу і відкриває перед ними нові можливості.

Висновок про природу довгострокової стратегії зростання підтверджується і практикою, для якої не характерні передумови А. Берла і Р. Мінза. Коли акціонерний капітал контролює управління крупного банку, виникає явище шоттермізма, тобто короткострокової орієнтації в діяльності банківської установи.

Оцінка майбутніх рішень є «нормальною», якщо індивід дисконтує очікувані надходження грошових потоків на основі фактичних процентних ставок або своєї постійної, суб'єктивної норми дисконту. Короткострокова тимчасова орієнтація є відхиленням від нормальної оцінки часу. Це явище полягає в тому, що надходження кожного подальшого періоду дисконтуються за вищою нормою дисконту [5]. Оцінка майбутнього часу виявляється заниженою. Банк відмовляється від вигідних крупних довгострокових інвестицій і в перспективі програє конкурентам. Таке положення склалося, наприклад, в англійських банках в післявоєнний період, що призвело до ослаблення їх позицій на світовому ринку.

Зв'язок природи комерційного банку і його стратегії має вирішальне значення для подальшого аналізу. Корінні відмінності характеристик українських банків від банківської системи розвинених країн деформують інвестиційну поведінку вітчизняних банків і перешкоджають економічному зростанню.

Американський досвід свідчить, що «загальноприйнята в ХХ столітті модель корпоративного управління... життєздатна в деяких областях економіки. Особливо вона характерна для банків зростання, чиї прибуткові інвестиційні можливості перевищують внутрішньо накопичувану готівку» [6, с. 64]. Виявляється, імператив експансії при недоліку внутрішньо накопичуваних забезпечує ефективний контроль над відносно самостійним менеджментом. Необхідність звертатися до зовнішніх джерел, капіталу створює загрозу ворожого поглинання. Ринковий контроль над найманими менеджерами слабшає, і їх опортунізм підриває ефективність роботи банку, а спокусу для найманого менеджменту розбазарити ресурси через роздування чисельності адміністративно-управлінського персоналу і інвестиції в невиправдані проекти часто непереборно [6, с. 64].

У даних умовах з'являються власники, що діяльно беруть участь в управлінні банками. Як такі часто виступають банківські інвестори, що володіють значними пакетами акцій комерційних банків. Це

приватні і державні пенсійні фонди, крупні страхові компанії, крупні виробничі підприємства, фірми медичного страхування і т.д. Дані організації представлені в радах директорів, вони формують і контролюють менеджмент, впливають на довгостроковий розвиток комерційного банку. Іноді вони самі здійснюють управління, маючи у своєму розпорядженні величезні капітали, розміщені мільйонами індивідуальних вкладників на довгостроковій основі. Саме орієнтація на тривалу перспективу відрізняє поведінку цих організацій від стратегії інвесторів-індивідів. На відміну від останніх, «великі фонди стали планувати свої фінансові потоки, ґрунтуючись на таких передбачених чинниках, як демографія зайнятих, очікувана тривалість життя і тенденції в стані здоров'я. Завдяки цьому вони можуть виробляти довгострокове бачення доходів від інвестицій і тримати свої внески в неліквідних активах» [7, с. 63]. Аналізуючи посилення ролі інституційних інвесторів, С. М. Меншиков відзначає, що акціонери-інсайдери цих організацій стають фінансовими олігархами, що володіють колосальним впливом у корпоративній економіці [8].

Комерційні банки з відділенням власності від управління характеризують, перш за все, американський досвід ХХ ст. Про це свідчить дослідження найбільш поширених в сучасному світі типів корпоративного управління, зроблене фахівцями Гарвардського університету [9]. Ними вивчена велика вибірка корпорацій 27 країн світу. Бралися дані по 20 найбільшим банкам, чиї акції звертаються на ринках цінних паперів, і деякій кількості менших за розмірами фінансових організацій, вивчалася питання про наявність кінцевого власника, якщо йшлося про банк, значна частка акціонерного капіталу якого належала іншій організації.

Отримані результати говорять про те, що модель А. Берла і Г. Мінза не універсальна, якщо брати світовий досвід в цілому. Більше однієї третини корпорацій з даної вибірки дійсно виявилися банками з розпорошеною дрібною акціонерною власністю. Ця група фірм домінує в США, Великій Британії і Японії. А ось вибірки по Аргентині, Греції, Австрії, Гонконгу, Португалії, Ізраїлю і Бельгії не містили подібних компаній [9, с. 491–496]. Корпорації цих країн характеризувалися наявністю вираженого домінуючого власника

з блокуючим пакетом акцій. Контроль зазвичай належав сім'ям і рідше державі.

Найважливіший висновок з проведеного дослідження полягає в тому, що тип контролю визначається ступенем захищеності прав дрібних акціонерів.

Там, де вона висока, переважає банк з відділенням прав власності від функцій управління, а там, де низька – з домінуючим власником. Правове середовище робить вирішальний вплив на форму банківського контролю. Фахівці Гарвардського університету стверджують, що краще захищені права акціонерів в країнах, в яких корпоративне законодавство має своїм джерелом загальне право, а гірше – де цивільне право.

Особливий інтерес представляє дослідження сімейного контролю над банками. Аналіз показує, що дві третини сімей, переважаючих серед власників комерційних банків, представлені і в їх менеджменті. Це порушує класичне відділення прав власності від функції управління. Домінуючі сім'ї часто розпоряджаються великими ресурсами комерційного банку, що передбачається їх часткою акцій. По-перше, йдеться про відхилення від принципу «одна акція один голос», яке здійснюється на користь крупних власників. По-друге, формуються піраміди контролю, що реалізують складні схеми перехресного володіння банками. На вершині цього холдингу знаходиться кінцевий власник, повноваження якого представлені мережею комерційних банків. Його вплив перевищує вплив окремих дрібних акціонерів. Другий варіант найбільш поширений. Сім'ї-власники завдяки своєму положенню отримують додаткові вигоди в збиток решті акціонерів. У даній ситуації перетворення в міноритарія є таким збитковим, що домінуючі власники зроблять усе для збереження свого положення. Сказане не означає, що дана модель не є корисною для аналізу сучасного комерційного банку. Велика частина світового ринку акцій доводиться на США, Велику Британію, Японію та інші країни [9, с. 495]. Але розглянуті відхилення від цієї моделі говорять про дію на корпоративне управління інституційного середовища з менш розвиненим законодавством і нетрадиційними для розвинених країн неформальними правилами поведінки. Саме ці відмінності дозволять надалі глибше інтерпретувати особливості вітчизняних банків.

Окрім відділення власності від управління, комерційні банки характеризуються веденням бізнесу на декількох підприємствах [10, с. 28].

Сучасна банківська система не змінює об'єми капіталовкладень для того, щоб знайти оптимальний рівень витрат, як їй наказує маржиналістський аналіз. Менеджери банку визначають, який найкращий рівень капіталовкладень, на промислових підприємствах – найкращий рівень виробництва, що приносить найменші питомі витрати. Цю величину А. Ейхнер називає «інженерно-певною виробничою потужністю підприємства» (ЕКС). Сукупність комерційних банків утворює той же показник для банківської системи в цілому. Він включає оптимальну кількість і структуру персоналу, об'єм ресурсів і кредитування, надання послуг і так далі. Тим самим задається якнайкраще співвідношення змінних і постійних чинників, тобто технічні коефіцієнти. Надалі менеджмент або експлуатує цей банк саме на рівні оптимального завантаження або не використовує взагалі. Це і означає, що технічні коефіцієнти стають постійними (зафіксованими). Утім, їх можна змінити упровадивши передові технології. Проте це можливо тільки в довгостроковому періоді за допомогою крупних інвестицій.

Найважливіша характеристика надання банківських послуг – кількість працівників, обслуговуючих клієнтську базу, устаткування, – входить в звичку, стає нормою і, нарешті, закріплюється колективним договором. У результаті у фіксованих технічних коефіцієнтів з'являється не тільки технологічна, але і інституційна основа. Питомі (середні) змінні витрати залежать від пропорцій споживання грошових ресурсів. Отже, фіксований характер технічних коефіцієнтів короткострокового періоду зумовлює постійний рівень цих витрат для комерційного банку.

Фінансові потужності банківської установи звичайно створюються неодноразово і втілюють різні ступені капіталовкладень.

Таким чином, дискретна структура банківських потужностей зумовлює постійний рівень питомих змінних витрат банку в короткостроковому періоді. З цього висновку виходить збіг граничних і середніх витрат.

Дотепер йшлося тільки про змінні витрати. Постійні витрати розподіляються за всім обсягом капіталовкладень.

При виникненні потреби в скороченні об'єму капіталовкладень комерційний банк закриває ряд відділень і філіалів або їх сегментів взагалі.

Історично накопичені дані дозволяють менеджменту банку розрахувати середню очікувану прибутковість кредитних потужностей банку в майбутній (плановий) період. Цей об'єм одержав назву «стандартного завантаження потужностей». Він вимірюється як відносна величина і складає частку від певної потужності. Стандартне завантаження потужностей і зведення про середні витрати дозволяють визначити величину внутрішньо нагромаджених інвестиційних фондів. Ця величина дорівнює сумі питомого нерозподіленого прибутку, що розподіляється на інвестиції [3, с. 468].

Список використаних джерел

1. *Williamson O. E.* The economics of discretionary behavior: managerial objectives in a theory of the firm. – Prentice-Hall: Englewood Cliffs, 1964
PISA 2015 Released field trial cognitive items [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/PISA2015-Released-FT-Cognitive-Items.pdf>, free. – (accessed: 23.05.2017).
2. *Keith Cowling* Monopoly capitalism – London: Macmillan Press Ltd, 1982.
3. *Eichner A. S.* The Macrodynamics of advanced market economies – Armonk, N.Y., London: M.E. Sharpe inc. 1991
4. *Спицына, К. А.* Главные руководители японских компаний : Практика работы / К. А. Спицына. — М. : Финансы и статистика, 1999.
5. *Juniper J.* A genealogy of short-termism in capital makers/ Working papers ISSN 1443-2943. – Macarthur. Centre of Business Analysis and Research. University of South Australia. 1998
6. *Jensen M. C.* Eclipse of the public corporation // Harvard business review – 1989. – Vol. 67. – № 5. – Sept-Oct.
7. *Light J. O.* The privatization of equity // Harvard business review – 1989. – Vol. 67. – № 5. – Sept-Oct.
8. *Меньшиков, С. М.* Миллионеры и менеджеры. Современная структура финансовой олигархии США / С. М. Меньшиков. — М.: Мысль 1965. — 455 с.
9. *La Porta R. Lopez-De-Silanes E. and Shleifer A.* Corporate ownership around the world//The journal of finance. – 1999/ – Vol. LIV. – № 2. – Apr.
10. *Eichner A. S.* A general model of investment and pricing// Growth profits and property/ Ed. by E. J. Nell. – Cambridge : Cambridge University Press, 1980.

УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ БАНКУ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

І. Г. Пахомова,

к.е.н., доцент, кафедра «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

М. С. Фещенко,

магістрант, ЕУ-122,

*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

У системі головних економічних цінностей банків і банківської системи в цілому, які визначають потенціал і темпи їхнього ефективного економічного розвитку, важлива роль належить капіталу. Капітал банку становить фінансову основу його діяльності та є джерелом ресурсів. Банки працюють з позиковими коштами, тому саме капітал банку покликаний підтримувати довіру клієнтів до банку. За кожним банком стоїть велика кількість клієнтів, для яких неспроможність банку надавати їм певні види послуг означає нестабільність їхньої діяльності. Відплив клієнтів з банків, у свою чергу, може призвести до загальної банківської кризи. Тобто, низький рівень капіталізації банків вносить елемент нестабільності в економіку держави в цілому.

Актуальним є питання управління капіталом банку як складовою системи фінансової стійкості банку, що в свою чергу забезпечує стабільність банківського сектору в цілому. Недостатність капіталу окремих банківських установ України в останні роки негативно вплинула на ліквідність усієї банківської системи. За таких обставин дослідження питання стає особливо актуальним.

Проблемі управління капіталом комерційного банку приділено чимало уваги серед зарубіжних і вітчизняних економістів та фахівців у галузі банківської справи, серед яких М. Д. Алексеєнко, І. О. Бланк, А. А. Пересада, Т. О. Раєвська, Л. О. Примостка, М. І. Савлук, А. Маршалл, Д. Базилевич, П. Роуз, П. Е. Семюельсон та ін.

Мета дослідження полягає у розгляді управління капіталом ПАТ КБ «Приватбанк», його вимушеної націоналізації та впливу на банківську систему України.

З весни 2014 року Національний банк України почав очищення банківського сектору. У 2015 році ПАТ КБ «Приватбанк» пройшов стрес-тестування НБУ, за підсумками якого було визначено розмір дефіциту капіталу і трирічний план докапіталізації банку. Ще з вересня 2014 р. в капіталі відбулися такі заходи щодо його збільшення:

1) здійснення акціонерами внесків у статутний капітал 3 155 728 тис. грн (1 000 020 тис. грн 17.04.15 і 2 155 709 тис. грн 23.07.15);

2) залучення субординованих боргів 4 305 508 тис. грн за курсом на 01.10.2015:

- 80 млн дол. (включено в капітал з 06.07.15);
- 120 млн дол. (станом на 01.10.2015 банком надано до Національного банку України документи щодо отримання дозволу на включення до регулятивного капіталу цих субординованих боргів).

3) закриття угод з інвестицій 788 000 тис. грн [1, с. 1].

Національний банк України вніс ряд суттєвих змін у нормативні акти, що визначають поняття «пов'язаних з банком осіб» і порядок розрахунку і контролю цього нормативного показника:

- 8 березня 2015 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних з банком осіб». Законом суттєво розширено перелік пов'язаних з банком осіб.
- Постановою НБУ № 315 від 12.05.2015 затверджено «Положення про визначення пов'язаних з банком осіб», яким встановлені додаткові розширені ознаки, які можуть бути використані для віднесення фізичних або юридичних осіб до поняття «пов'язаних з банком осіб».

Враховуючи дані суттєві економічні методологічні зміни, Національний банк прийняв рішення надати банкам 3-річний термін

для приведення показника Н9 до нормативного значення (Постанова Правління НБУ від 12.05.2015 № 314 «Про заходи щодо приведення банками обсягів активних операцій з пов'язаними особами відповідно до нормативних вимог») [1, с. 2].

Проаналізуємо окремі показники діяльності банку у період погіршення фінансового стану ПАТ КБ «Приватбанк».

Таблиця 1

Окремі показники діяльності банку ПАТ КБ «Приватбанк»

Показники	31.12.2014	31.03.2015	30.06.2015	30.09.2015	Нормативи (на заданий період)
Достатність (адекватність) РК (Н2) (%)	11,18	9,05	9,97	11,08	Не менше 10 %
Поточна ліквідність (Н5) (%)	83,91	74,27	62,23	68,55	Не менше 40 %
Мак-й розмір кред-го ризику на одного контрагента (Н7) (%)	20,23	27,93	24,58	25,72	Не більше 20 %
Великі кредитні ризики (Н8) (%)	174,13	281,87	262,71	395,26	Не більше 800 %
Мак-й розмір кред-го ризику за опер-ми з пов'язаними з банком особами (Н9) (%)	3,94	0,8	10	45,23	Не більше 10 %

За даними табл. 1, [4] можемо зробити висновок, що вже на кінець 2014 р. з'явилися проблеми з виконанням нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента. У першій половині 2015 р. спостерігалось не дотримання нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу. За підсумком 3-го кварталу суттєво збільшилося значення показника максимального розміру ризику за операціями, пов'язаними з банком особами. Та загалом слід відмітити негативну тенденцію у виконанні нормативів банківської діяльності.

Станом на 01.10.2015 обсяг рефінансування, отриманий ПАТ КБ «Приватбанк» від НБУ, склав 27,1 млрд грн, при цьому банк за 2014–2015 роки отримав 23,6 млрд грн. Згідно з вимогами НБУ ці ресурси були використані лише для покриття відтоків коштів фізичних осіб.

Банк намагався надалі дотримуватися плану докапіталізації, який передбачав дуже багато заходів, часткову докапіталізацію, реструктуризацію кредитної заборгованості та внесення додаткового забезпечення.

Наприкінці 2016 р. НБУ перевіряв другий етап програми докапіталізації ПАТ КБ «Приватбанк», але ще до завершення її верифікації склалася надзвичайна ситуація – банк зіткнувся з рекордним відтоком грошей і керівництво прийняло рішення про добровільну передачу банку у володіння держави.

Проаналізуємо стан ПАТ КБ «Приватбанк» детальніше, розглянемо фінансові показники банку за останні 4 роки.

Таблиця 2

Фінансові результати ПАТ КБ «Приватбанк» (млн грн)

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Відхилення 2016 р. від 2013 р.
Активи	214 491	204 585	264 886	220 018	+ 5 527
Власний капітал	20 312	22 696	27 748	12 664	-7 648
Статутний капітал	16 352	18 101	21 256	50 695	+ 34 343
Ліквідні кошти	32 157	27 276	36 260	31 185	-972
Обсяг кредитного портфеля	142 548	161 339	177 810	54 692	-87 856
Резерви під кредитні ризики	23 711	-23 410	-27 916	-161 007	-137 296
Кошти банків	8897	22 762	8482	2651	-6246
Загальний обсяг вкладів	133 551	141 338	178 121	180 946	+ 47 395
Депозити фіз. осіб	106 712	107 710	138 679	151 040	+ 44 328
Чистий прибуток / збиток	1873	749	216	-135 309	-133 436

За даними табл. 2 [5] можемо зробити висновок, що вже на кінець 2014 р. у банку були проблеми з резервами під кредитні ризики, і з кожним роком надалі проявлялася негативна тенденція. Цей показник на кінець 2016 р. став некерованим та привів до зниження інших показників, в результаті чого ПАТ КБ «Приватбанк» зазнав величезного збитку в сумі 135,309 млрд грн.

Порівняємо доходи і витрати банків України за останні 2 роки, проаналізуємо, наскільки сильно вплинуло критичне становище ПАТ КБ «Приватбанк» на банківський сектор України.

Таблиця 3

Доходи і витрати банків України (млн грн)

Показники	2015 р.	2016 р.	Відхилення
ДОХОДИ	199 193	190 691	-8502
процентні доходи	135 145	135 807	+ 662
комісійні доходи	28 414	31 362	+ 2948
результат від торговельних операцій	21 490	8243	-13 247
інші операційні доходи	9567	9605	+ 38
інші доходи	2729	3946	+ 1217
повернення списаних активів	1848	1728	-120
ВИТРАТИ	265 793	350 078	+ 84 285
процентні витрати	96 079	91 638	-4441
комісійні витрати	5846	7182	+ 1336
інші операційні витрати	12 991	10 920	-2071
загальні адміністративні витрати	36 742	39 356	+ 2614
відрахування в резерви	114 541	198 310	-83 769
податок на прибуток	-406	-418	-12
ЧИСТИЙ ПРИБУТОК (ЗБИТОК)	-66 600	-159 388	-92 788

За даними табл. 3 [3] можемо зробити висновок, що стан банківського сектору значно погіршився за останній рік, зменшилися доходи на 8,502 млрд грн та суттєво збільшилися витрати. Загальна сума збитку склала 159,388 млрд грн, з яких 135,309 млрд грн збитки ПАТ КБ «Приватбанк», без цього фактору збитки порівняно з 2015 р. могли би бути зменшеними.

2016 рік став поворотним для банківської системи – практично завершено очищення всього банківського сектору. Банки реалізують плани капіталізації, розроблені за результатами діагностичного обстеження. Завершуючи чистку балансів від проблемних активів, банки збільшили відрахування в резерви на покриття збитків за активними операціями у другому півріччі. Разом із резервуванням не діючих кредитів Приватбанку це обумовило рекордний збиток банківського сектору – 159 млрд грн [2, с. 1].

Таким чином, управління капіталом банку – ключовий фактор не тільки для ефективного функціонування банків, а складова системи забезпечення стабільності банківського сектору. На прикладі

доведено важливість управління капіталом одного банку для фінансового стану всієї банківської системи.

Список використаних джерел

1. Короткі пояснення до ряду позицій фінансової звітності ПАТ КБ «Приватбанк» [Електронний ресурс]: сайт. — Режим доступу: <http://static.privatbank.ua/files/data/poyasneniya.pdf> (дата звернення: 05.04.2017).
2. Огляд банківського сектору. Випуск 2. Лютий 2017 [Електронний ресурс]: сайт. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516> (дата звернення: 11.04.2017).
3. Показники банківської системи [Електронний ресурс]: сайт. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442#top (дата звернення: 15.04.2017).
4. Фінансова звітність ПАТ КБ «Приватбанк» [Електронний ресурс]: сайт. — Режим доступу: <https://privatbank.ua/ru/about/finansovaja-otchetnost/#quarterly> (дата звернення: 15.04.2017).
5. Фінансові результати ПриватБанку [Електронний ресурс]: сайт. — Режим доступу: <http://minfin.com.ua/company/privatbank/rating> (дата звернення: 05.04.2017).

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ БАНКІВСЬКИХ ГАРАНТІЙ У РОЗРАХУНКАХ ПО ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ КОНТРАКТАХ

С. В. Шарова,

к.е.н., доцент, кафедра «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

Г. О. Кузьменко,

магістрант, ФЕУ-123,

*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

Розглянуто механізм використання банківських гарантій в зовнішньоторговельних контрактах, проаналізовані основні переваги забезпечення зобов'язань через банківські гарантії, наведена класифікація гарантій за видами, типами і формами.

Ключові слова: Банківська гарантія, принципал, бенефіціар, гарант, контргарант, контракт, поручительство, аванс, коносамент, експортер, імпортер, авізування.

І. Вступ. Поліпшення інвестиційного клімату в Україні, розширення співробітництва з країнами ближнього і далекого зарубіжжя збільшує потреби в забезпеченні платежів і договірних зобов'язань. Проблеми мінімізації ризиків для експортера, пов'язаних зі стороною по договору, а також ризиків, пов'язаних з економічною і політичною ситуацією в країні партнера, стають усе більш актуальними, тому зростає значення забезпечення надходження платежів. З іншого боку, контрагенти експортера, усвідомивши проблематику ризику, перш ніж надати замовлення, вимагають від останнього широких гарантій його здатності виконувати зобов'язання. Через це на передній план переходить ефективне використання

банківських інструментів з метою забезпечення виконання зобов'язань усіма сторонами договору.

Ця проблема є досить актуальною для економіки України в період процесу інтеграції у світову економіку. Справа в тім, що даний процес припускає збільшення обсягу експортно-імпортних операцій, закордонних фінансових інвестицій, різних зовнішньоекономічних проектів, що вимагає освоєння і застосування в Україні сформованих у світовій практиці засобів забезпечення і стимулювання зовнішньоекономічних операцій. До таких можна віднести документарні та гарантійні інструменти банків, що, з одного боку, виступають універсальною формою розрахунків між контрагентами, а з іншої – можуть виступати інструментом фінансування міжнародної торгівлі.

Дослідженню питань фінансування і забезпечення платежів у міжнародній торгівлі присвячені роботи українських і закордонних вчених: М. І. Савлука, Л. Н. Красавіної, Л. В. Руденко, О. П. Куракова, О. Д. Голубовича, Р. Ю. Данилюка, Д. М. Михайлова, Ж. Перара, В. В. Павлова.

II. Постанова задачі. Особливо часто, мабуть, частіше, ніж виробники товарів, гарантійні інструменти використовують трейдери, дозволяючи двом раніше незнайомим партнерам укласти взаємовигідні угоди. Багато українських підприємств-експортерів вимушені торгувати через таких трейдерів, а значить, і глибоко вивчати специфіку їхнього бізнесу, у т.ч. і специфіку їх акредитивних і гарантійних операцій.

Банківська гарантія – тверде зобов'язання банку виплатити бенефіціару встановлену суму у випадку невиконання принципалом своїх контрактних зобов'язань.

Банківські гарантії виділяються серед інших банківських продуктів визначеними особливостями, які необхідно враховувати при вдосконаленні і просуванні даних послуг. Завдяки вищевказаній специфіці, гарантійні послуги не є банківським продуктом масового споживання, таким як, наприклад, пластиковий бізнес чи кредитування.

Загальним для всіх цих операцій є обіцянка гаранта ручатися за виплату боргу чи виконання послуги, якщо сторона, що зобов'язалась це зробити, не в змозі виконати обіцянку. Істотною ознакою гарантії

є функція забезпечення. Гарантія відрізняється від акредитива перш за все тим, що у випадку акредитива основною функцією є платіжна функція.

У цілому для банківських гарантій практично завжди застосовується право, яке діє за місцевим перебування того банку, що видає гарантію бенефіціару. Тому необхідно з'ясувати правове положення для кожного окремого випадку. Необхідно, насамперед, розрізняти поручительство і зобов'язання здійснити платіж, яке називають також абстрактною обіцянкою платежу, що зобов'язує гаранта без заперечення здійснити платіж на першу вимогу. Міжнародна торговельна палата видала «Уніфіковані правила для гарантій першої вимоги», редакція 1992 року № 458. На жаль, на сьогоднішній день не досягнуто повної уніфікації у сфері банківських гарантій.

У нашому подальшому дослідженні ми докладніше зупинимося на механізмі використання банківських гарантій, що гарантують проведення зовнішньоторговельної операції на безризиковій основі, переваг їхнього застосування. Розглянемо класифікацію гарантій за формами, типами і видами, схеми розрахунків з використанням банківських гарантій.

III. Результат. Основною метою банківських гарантій є додаткове забезпечення фінансових інтересів учасників зовнішньоторговельного договору. Навіть ретельно складений зовнішньоекономічний контракт, що докладно визначає обов'язки сторін, штрафні санкції, порядок розгляду спорів і претензій, не надає достатніх гарантій виконання зобов'язань учасниками контракту. Розгляд справи в суді також не забезпечить очікуваного результату, тому що це тривалий процес, пов'язаний з додатковими витратами. Також варто брати до уваги той факт, що боржник може виявитися банкрутом і процедура стягнення боргу може стати неможливою.

У зв'язку з вищевикладеним експортери й імпортери зацікавлені в додатковому забезпеченні, яким може виступати банківська гарантія чи акредитив. Гарантія складається таким чином, щоб були забезпечені інтереси його замовника, наскільки вони сумісні з побажаннями бенефіціара. Необхідно вказати найвищу суму його відповідальності, точно встановити термін дії гарантії.

У залежності від побажань принципала (наказодавця по гарантії) банк безпосередньо видає гарантію на користь бенефіціара

(пряма гарантія) чи доручає видачу гарантії іншому банку (як правило, своєму кореспонденту) у країні бенефіціара (непряма гарантія), випускаючи на його користь відповідну зустрічну гарантію (контргарантію).

У випадку, коли виставляється пряма гарантія, беруть участь мінімум три сторони (Рис. 1):

1. Принципал – наказодавець по гарантії, що уповноважує свій банк видати гарантію;
2. Гарант (банк-гарант) – банк, що виставляє гарантію;
3. Бенефіціар – сторони, на чю користь виставлена гарантія.

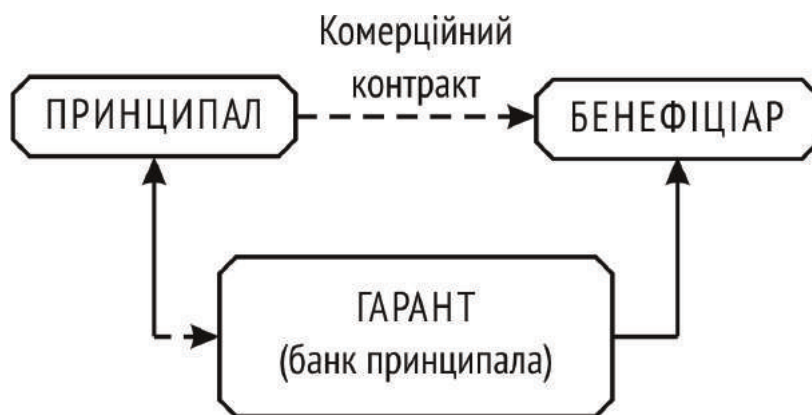

Рис. 1. Механізм дії прямої банківської гарантії

Як правило, гарантію будь-якого першокласного, західного банку сприймають як достатнє забезпечення не тільки компанії в межах Європейського Співтовариства, але і за його межами.

Варіант виставлення прямої гарантії, безумовно, більш вигідний з погляду зниження загальних витрат на проведення операції для тієї сторони, що оплачує усі відсотки і комісії з гарантії. Однак, не завжди бенефіціар (особливо в країнах Західної Європи й Америки) погоджується на пряму гарантію банку, розташованого в країнах з невисоким рейтингом і нерозвиненим банківським законодавством. Великою популярністю в міжнародній торгівлі користується спосіб, при якому гарантія авізується через банк бенефіціара. У цьому випадку до операції підключається четвертий учасник і гарантія надається бенефіціару місцевим банком.

У випадку виникнення ситуації, коли банк-гарант і авазуючий банк не зв'язані між собою кореспондентськими відносинами,

в операції може брати участь банк-посередник (спільний кореспондент) чи кілька посередників.

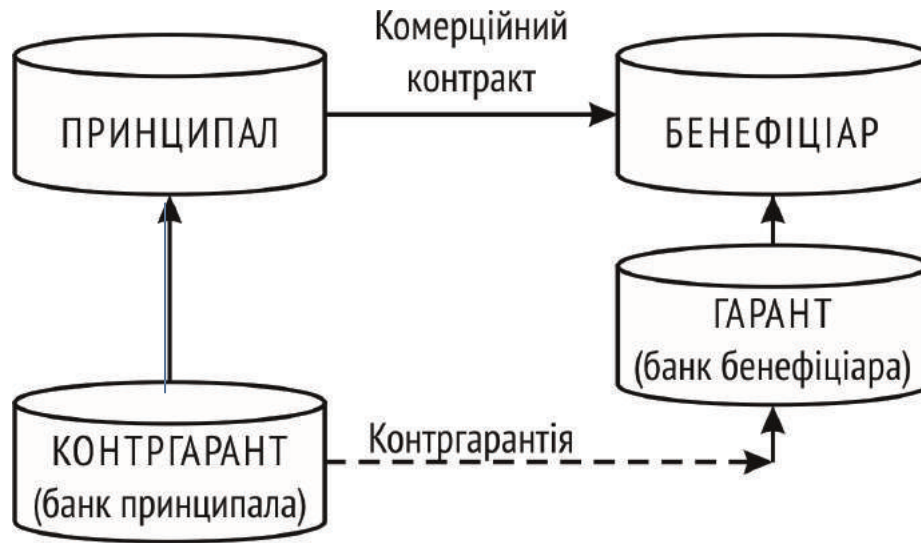

Рис. 2. Механізм дії непрямої банківської гарантії.

Цей варіант гарантії зустрічається часто, оскільки бенефіціар переважно надає значення тому, щоб мати в руках зобов'язання вітчизняного банку. Не останню роль відіграє і те, що за даних умов він може затребувати цю гарантію за місцем перебування банку-гаранта, що дає йому деякі фізичні і правові переваги. У країнах СНД випуск гарантії першокласного західного банку проти контргарантії вітчизняного банку найчастіше називають «підтвердженням» гарантії.

У міжнародній практиці банківські гарантії класифікують у такий спосіб:

1. Типи банківських гарантій:

1.1 відкличні і безвідкличні гарантії

Відклична банківська гарантія означає, що вона може бути відкликана чи її умови можуть бути змінені банком-гарантом без попереднього повідомлення бенефіціара.

Безвідклична банківська гарантія не може бути відкликана, і її умови не можуть бути змінені без згоди бенефіціара.

1.2 умовні і безумовні банківські гарантії

Безумовна гарантія має на увазі, що банк-гарант виконує свої зобов'язання перед бенефіціаром проти його першої вимоги.

Умовна гарантія – реалізація залежить від виконання визначених умов. Гарантії, що передбачають надання комплексу відвантажувальних документів, називаються документарними.

2. Форми банківських гарантій:

2.1 прями банківські гарантії;

2.2 непрямі банківські гарантії;

3. Види банківських гарантій:

3.1 платіжні гарантії;

3.2 договірні гарантії: гарантія повернення авансу, гарантія виконання контракту, тендерна гарантія, гарантія коносаменту, митна гарантія, гарантія якості, гарантія постачання, судова гарантія та інші.

Банківські гарантії, що вважаються досить гнучким інструментом забезпечення зобов'язань, можуть широко використовуватися в різних схемах з фінансування експорту й імпорту.

Фінансування експорту проти гарантії іноземного банку – схема застосовується при наявності гарантії прийнятого іноземного банку на користь клієнта і готовності переуступити останнього права по гарантії й експортному контракту на користь банку. Перевагами схеми є те, що у випадку фінансування клієнта на період між виконанням зобов'язань і одержанням виторгу, додаткове забезпечення (наприклад, застава майна) з боку клієнта не потрібно. Крім того, у випадку участі як банка-гаранта надійного західного банку, можливе застосування більш низьких, на відміну від звичайного кредитування експорту, процентних ставок, що є істотною перевагою схеми для клієнта.

Кредитування клієнта проти гарантії забезпечення кредиту, у якому основною передумовою є можливість одержання банком у свою користь гарантії забезпечення кредиту, випущеної іноземним банком. Це можливо, як правило, у тому випадку, коли українська компанія заснована великою закордонною компанією. Якщо гарантія випущена досить надійним банком, то додаткового забезпечення не потрібно і можливе значне зниження процентної ставки.

Наведені вище схеми ілюструють широкі можливості застосування гарантій при фінансуванні експорту/імпорту й інших операцій. Однак, при розробці і застосуванні подібних схем обов'язково потрібно враховувати вимоги діючого валютного законодавства України, що сильно обмежує застосування багатьох схем

фінансування з використанням банківських гарантій, які широко застосовуються у міжнародній практиці.

Використання банківських гарантій у зовнішньоторговельних розрахунках надає клієнтам такі переваги:

1. Підвищення надійності розрахунків за поставлений товар – при експорті товару, навіть на адресу перевіреного закордонного партнера, можливі ситуації, за яких оплата за поставлений товар може бути значно затримана чи взагалі не надійти внаслідок багатьох факторів: криза в країні імпортера, банкрутство покупця, виникнення проблем з реалізацією вже поставленого товару. У цьому випадку для експортера дуже важливо мати у своєму розпорядженні гарантію оплати поставленого товару від третьої сторони – іноземного чи вітчизняного банку.

2. Зниження вартості фінансування – оскільки істотну частку процентної ставки при кредитуванні складає вартість залучення засобів, то застосування без ресурсного фінансування торгових операцій за допомогою гарантій і акредитивів на непокритій основі дозволяє істотно знизити вартість фінансування в порівнянні з традиційним кредитуванням при збереженні прибутковості операції для банку.

3. Зручність використання і зниження банківських комісій при регулярних поставаннях – при багаторазових поставаннях товару за контрактом застосування гарантії може бути вигідно внаслідок резервного характеру цього інструмента. При цьому поставачальник повинен стежити лише за тим, щоб баланс неоплаченої продукції не перевищував суму зобов'язання гаранта. У випадку виникнення проблем у розрахунках за поставлену продукцію продавець висуває вимогу платежу.

4. Простота використання – експортерам, що мають малий досвід у роботі з акредитивами і мають труднощі з підготовкою документів, зручніше працювати з банківськими гарантіями, оскільки нормативна база по гарантіях не пред'являє строгих вимог до змісту документів.

5. Гнучкість інструмента – гарантії є дуже гнучким інструментом, що дозволяє врахувати багато особливостей і умов проведення конкретної угоди. Практично, текст кожної гарантії строго не стандартизований і складається «під замовлення», що дозволяє вільно додавати документально підтверджувальні умови

і застереження. Крім того, та сама операція, наприклад постачання товару, може забезпечуватися інструментом, відкритим банком імпортера (гарантія платежу) чи банком експортера (гарантія повернення авансового платежу).

IV. Висновки. Використання банківських гарантій при проведенні операцій по зовнішньоторговельних контрактах вигідно як експортерам і імпортерам, так і банкам, що беруть участь у гарантійних схемах. Просування банківських гарантій проводиться як для прямого збільшення комісійних доходів банку по цих операціях, так і для залучення на обслуговування перспективних клієнтів інших банків, тобто непрямого збільшення доходів за рахунок супутніх операцій з купівлі / продажу валюти, розрахунково-касового обслуговування.

Для учасників зовнішньоторговельного контракту застосування банківської гарантії надає такі переваги:

- гарантія є додатковим забезпеченням виконання фінансових (або контрактних) зобов'язань;
- видача банківської гарантії на користь іноземного партнера дає можливість почати практичне здійснення контракту, відвантажувати продукцію й іншу;
- недорога форма фінансування в силу її безресурсного характеру.

Найбільш цікавим, з погляду імпортера, є такі види гарантій: гарантія платежу і резервних акредитивів. Підприємства, орієнтовані на експорт продукції, товарів і послуг, можуть зацікавитися такими продуктами: гарантія повернення авансового платежу, гарантія виконання зобов'язань, тендерна гарантія, авізування гарантії платежу закордонного банку, підтвердження гарантії платежу закордонного банку.

Для великих фінансово стабільних підприємств можливе надання фінансування імпортно-експортних постачань із застосуванням гарантій і інших інструментів документарного бізнесу на непокритій основі. Однак, тендерні гарантії, сума яких складає до 10% вартості товару, рекомендується відкривати на покритій основі через тривалі терміни дії цих інструментів. Для стабільно працюючих підприємств середніх розмірів можливе надання фінансування терміном до 3-х місяців. При цьому рекомендується врахувати в договорах на відкриття непокритих акредитивів і гарантій можливість короткострокового кредитування клієнта з моменту

платежу до моменту надання їм коштів. До фінансування невеликих компаній рекомендується підходити з обережністю, ретельно оцінюючи надане під заставу майно. Крім того, можливе відкриття інструментів фінансування з повним або частковим покриттям у банку.

Список використаних джерел

1. Михайлов, Д. М. Международные расчеты и гарантии / Д. М. Михайлов. — М. : ФБК-ПРЕСС, 1998. — С. 191–220.
2. Руденко, Л. В. Організація міжнародних кредитно-розрахункових операцій в банках: Посібник / Л. В. Руденко. — К. : Видавчий центр «Академія», 2002. — С. 292–309.
3. Береславська, О. М. Міжнародні розрахунки та валютні операції: Навч. Посібник / О. І. Береславська, О. М. Наконечний, М. Г. Пясецька [та ін.]; за заг. ред. М. І. Савлука. — К. : КНЕУ, 2002. — С. 141–155.
4. Унифицированные правила для гарантий первого требования 1992 г. Публ. МТП № 458.
5. Павлов, В. В. Банковское обслуживание внешнеэкономической деятельности: Учебное пособие для вузов / В. В. Павлов. — М. : Издательство «Экзамен», 2002. — С. 43–52.
6. Кураков, А. П. Современные банковские системы: Учеб. пособие / А. П. Кураков, В. Г. Тимирясов, В. Л. Кураков. — 3-е изд. — М. : Гелиос АРВ, 2000. — 319 с.
7. Перар, Ж. Управление международными денежными потоками / Ж. Перар. — М. : Финансы и статистика, 1998. — 208 с.

СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОГО ІПОТЕЧНОГО ЖИТЛОВОГО РИНКУ – ВАРТІСТЬ ІПОТЕЧНОГО ЖИТЛА

С. В. Шарова,

к.е.н., доцент кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

Є. О. Сидоренко,

магістрант, ФЕУ-122,

*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

Постановка проблеми. В останні роки Україна намагається стати на шлях істотно нового розвитку, що обумовлено подіями, у першу чергу, у політичному житті країни та впливом інтеграційних процесів зі сторони Заходу на її економічну та фінансову систему. Саме зараз стає актуальним питання підготовки певної інвестиційної площадки для іноземного капіталу, у якому не останнє місце посідає розвиток житлового будівництва, яке забезпечить вирішення цілого ряду проблем – нові робочі місця, власне виробництво, новий поштовх для розвитку малого та середнього бізнесу і, як наслідок, підвищення ВВП. У статті особливу увагу приділено іпотечному житловому ринку, який перебуває в регресивному стані та вимагає застосування інноваційних підходів до регулювання зі сторони держави задля його подальшого розвитку в Україні.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Окремими проблемами ринку іпотечного кредитування займалися у своїй роботі як зарубіжні, так і українські економісти та фінансисти. До іноземних вчених, які досліджували це питання, можна віднести таких: Б. Батлер, І. Бернард, Ф. Мишкін, Р. Міллер, Р. Страйк. До вітчизняних дослідників, які приділяли увагу іпотечному

кредитуванню, відносять В. Валентинова, О. Євтуха, Т. Ковальчук, В. Кравченко, О. Онищенко та ін.

Метою статті є аналіз сучасного стану іпотечного житлового ринку України, та можливих шляхів удосконалення діючих у даний час на ринку механізмів, , що зможуть вплинути на його розвиток.

Іпотека – давновідомий інструмент, який використовують у практиці кредитування. Іпотека (від давнього. «застава») – різновид застави нерухомого майна з метою отримання позики. Об'єкти іпотеки залишаються у володінні заставодавця або третьої особи (майнового поручителя), а заставодержатель (кредитор) набуває права переважного задоволення своїх вимог до боржника в межах вартості зареєстрованої застави. Заставодавець продовжує користуватися заставленою власністю упродовж дії іпотеки, і погашає регулярними платежами основний борг і сплачує проценти за користування кредитними ресурсами. Для іпотеки характерні, як правило, довгострокові угоди (здебільшого 25–30 років) [3, с. 271].

У більшості країн іпотечне кредитування відіграє важливу роль у національній економіці. Економічно розвинуті країни вбачають у цьому інструменті одну з основних форм поліпшення соціально-економічних умов життя населення. Відбувається інвестування реального сектора економіки, що призводить до збільшення його капіталу, забезпечення стабільного зростання доходів у різних економічних галузях.

У наш час іпотечне кредитування може стати стимулятором споживчого попиту та покращення житлових умов, соціальної стабільності в суспільстві. Воно є невід'ємною складовою частиною економічного розвитку всієї держави, а тому, звісно, підпадає під вплив багатьох факторів зі сторони держави, які проявляються в недосконалому законодавчій базі, фінансового регулювання та надмірного впливу політичних аспектів.

Сказане вище підтверджують ті зміни, які відбулися на українському іпотечному ринку. Кризовий період значно знизив можливість банками надавати іпотечні кредити. Попри активне бажання споживача отримати кредит під заставу нерухомості або придбати житло в кредит, значною мірою зменшилася кількість фінансових установ, що можуть запропонувати іпотечний кредит. У порівнянні з 2013 роком, із 50 банківських установ на момент

2016 року іпотеку видавали вже лише 12 фінустанов. За даними сайту компанії Простобанк, які надає Міністерство фінансів України щодо рейтингу іпотечних кредитів, на сьогодні іпотеку надають лише 9 українських банків: Кредобанк, Укрсоцбанк, Ощадбанк, ПіреусБанк, МарфінБанк, ТАСКомБанк, ОТПБанк, Південний, БТА Банк.

Таблиця 1

Рейтинг іпотечних кредитів, що надаються українськими банками

Назва банку	Аванс, %	Відсоткова ставка, %	Одноразова комісія, %
Кредобанк	40	20,19	0
Піреус Банк	50	20,8	1
Південний	30	21,9	0,5
Марфін Банк	30	21,99	0,99
ОщадБанк	30	22,22	1,5
УкрСоцБанк	50	22,6	1,25
ТасКомБанк	37,5	24	1,5
БТА Банк 1	50	24,5	2
БТА Банк 2	40	25	1,5
ОТП Банк (ануїтет)	30	25,6	0,99
ОТП Банк (класична схема погашення заборгованості)	30	25,85	0,99
БТА Банк 3	30	26	1,5

Розроблено автором на основі даних компанії «Простобанк Консалтинг»

Строк кредитування, на який можуть надати кредит українські банки, становить до 20 років, розмір авансового платежу – від 30 до 50%, додаткові комісії – від 0 до 2%, загальна переплата за користування кредитом коливається від 135,99% до 314,02%.

Проаналізувавши умови, на яких надається іпотека, ми розраховували можливі варіанти вартості кредиту на житло та вартості житла в кредит. Для бази розрахунку брали такі дані:

- вартість квартири складає 30 тис. дол. США, або 810 тис. грн;
- строк кредитування 15 років (саме на такий строк найчастіше ухвалюють фінансування банки);
- схема погашення кредиту – ануїтет.

Результати розрахунків можемо побачити в таблиці 2.

Таблиця 2

Вартість іпотечного кредиту в Україні

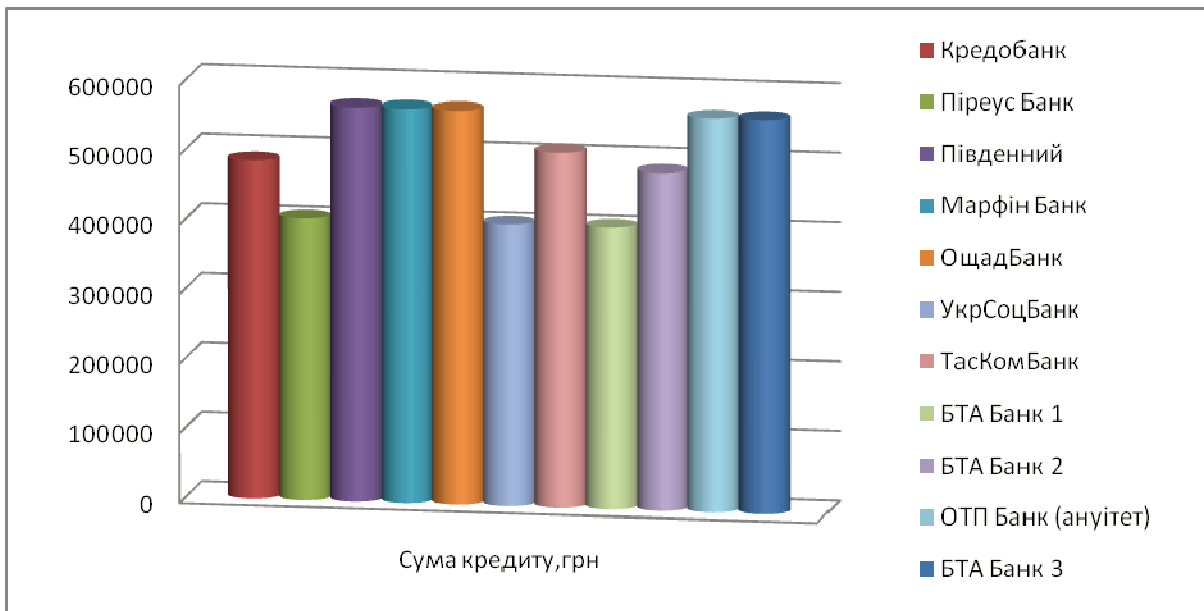
Назва банку	Сума авансу, грн	Сума кредиту, грн	Одно-разова комісія, грн	Щомісячний платіж (ануїтет), грн	Переплата за кредитом	Ефективна відсоткова ставка, %	Вартість житла
Кредобанк	324000	486000	0	9453,53	648423,65	26,46	1458423,65
Піреус Банк	405000	405000	4050	7353,51	922681,28	30,21	1732681,28
Південний	243000	567000	2835	10762,83	1373144,27	32,11	2183144,27
Марфін Банк	243000	567000	5613	10801,35	1382856,99	32,34	2192856,99
ОщадБанк	243000	567000	8505	10805,64	1386519,58	32,42	2196519,58
УкрСоцБанк	405000	405000	5062,5	7902,41	1022496,64	33,48	1832496,64
ТасКомБанк	299700	510300	7654,5	10503,37	1387961,18	36,06	2197961,18
БТА Банк 1	405000	405000	8100	8492,14	1131684,78	37,05	1941684,78
БТА Банк 2	324000	486000	7290	10378,67	1389450,7	37,91	2199450,7
ОТП Банк (ануїтет)	243000	567000	5613,3	12372,9	1665735	38,95	2475735
БТА Банк 3	243000	567000	8505	12549,84	1700475,56	39,77	2510475,56

Складено автором на основі даних компанії «Простобанк Консалтинг»

Із таблиці 2 бачимо, що найменшу суму фінансування надають Піреус Банк, УкрСоцБанк та Банк БТА. За однією зі схем кредитування, ця становить 405 тис. грн, тобто 50% від вартості житла. Найбільші суми готові надати Банк Південний, Марфін Банк, ОщадБанк, OTP Банк, та БТА Банк – це 70%, що становить 567 тис. грн. Більш наглядно можемо побачити це на рисунку 1.

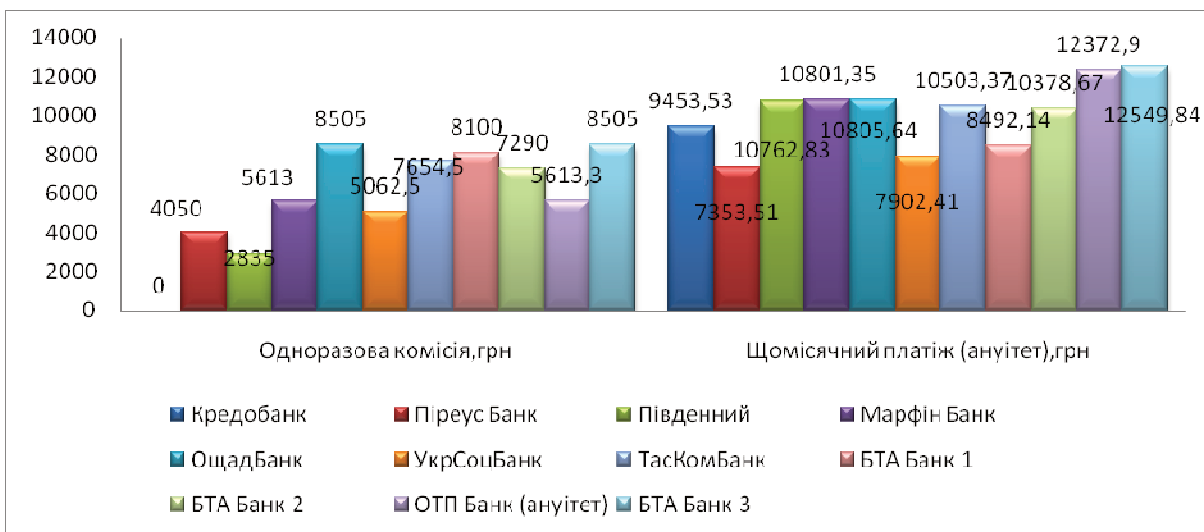
Більшість банків мають додаткову одноразову комісію, що підвищує вартість кредиту до 2% (рисунок 2). Розглядаючи розмір щомісячного платежу, бачимо, що сума, яку необхідно віддати споживачу за користування кредитом щомісяця, коливається від 7353,51 грн (Піреус Банк) до 12 549,84 грн (БТА Банк 70% фінансування). Середня сума щомісячного платежу становить 10 125 грн, а середня заробітна плата в Україні, за даними фінансового порталу Міністерства фінансів

України, становить лише 6209 грн. Середній рівень витрат на сім'ю, за даними Держстатистики, на 2016 рік складає 5219 тис. грн. Виходячи із середніх показників, сім'я із трьох осіб, двоє з яких є постійно працюючими, отримує дохід у розмірі 12 418 грн. Шляхом нескладних розрахунків можемо чітко побачити, що середньо статистична сім'я не може дозволити собі іпотечний кредит ($12\,418 - 5219 - 10\,125 = -2926$ грн). Цей вид кредитування може бути доступним лише для сімей з рівнем доходу вище середнього.

Рис. 1. Рейтинг банківського фінансування іпотеки

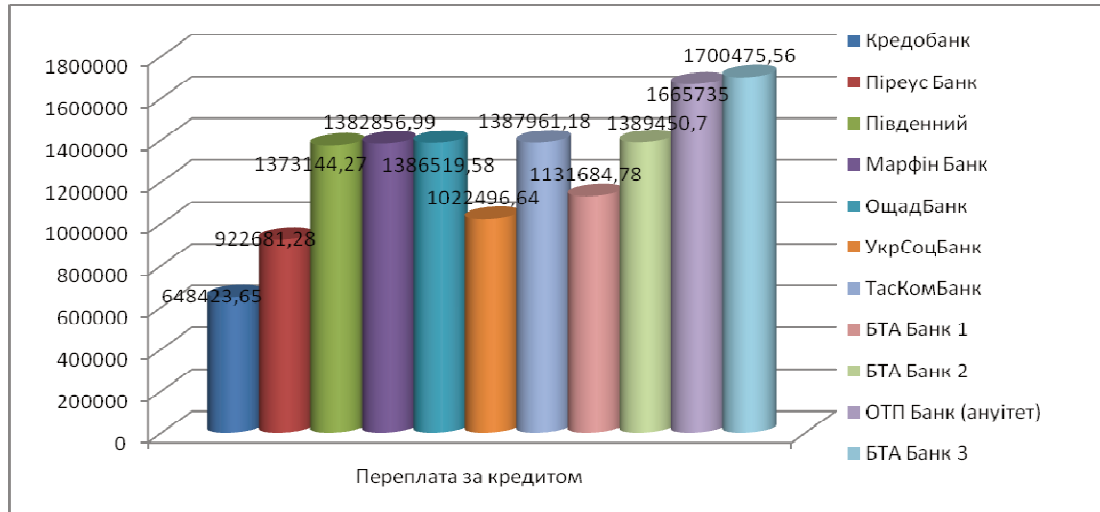
Складено автором

Рис. 2. Комісії та щомісячний платіж за кредитами

Складено автором

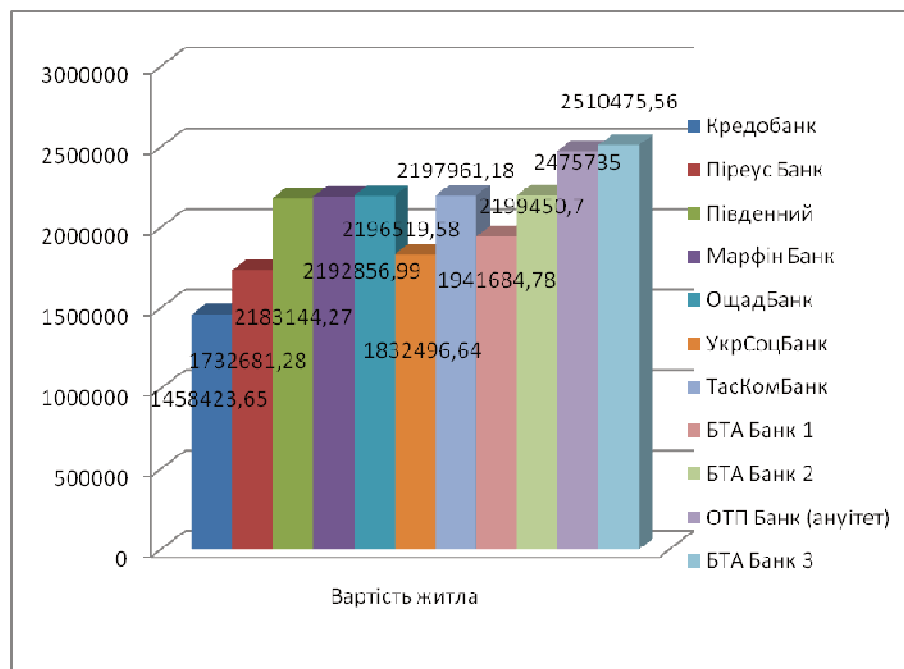
Враховуючи все вищесказане, доцільним буде оцінити вартість іпотечного кредиту (Рис. 3) та вартість іпотечного житла для українців (Рис. 4). Середня вартість кредиту на іпотеку, який надають українські банки сьогодні, складає 1 273 766,33 грн, ефективна ставка коливається від 26,46 % до 39,77 %.

Рис. 3. Загальна вартість іпотечного кредиту.

Розроблено автором

Таким чином, загальна вартість житла буде становити в середньому 2 083 766,33 грн, а рівень переплати коливатиметься від 180 % до 310 %.

Рис. 4. Вартість іпотечного житла в Україні

Розроблено автором

Для того щоб іпотечний кредит став більш доступним для середнього українця, щомісячний платіж має складати близько 7200 грн. На жаль, жоден із розглянутих нами банків не відповідає бажаним для нас вимогам. Середня ставка в розмірі 15–16% за іпотекою, зможе забезпечити платіж 6800–7300 грн. Тому необхідно обов'язково переглянути умови надання іпотечного кредиту українськими банками.

Подальший розвиток іпотечного житлового ринку неможливо уявити без якісного впливу з боку держави. Міністерство регіонального розвитку будівництва та житлово-комунального господарства України разом із державним фондом сприяння молодіжному житловому будівництву розробили Стратегію розвитку Держмолодьжитла як інструменту реалізації державної житлової політики на 2016–2020 роки. Згідно з даною стратегією плануються такі заходи:

- ухвалення нового Закону України «Про орендне житло»;
- внесення змін до законів: Бюджетний кодекс; Податковий кодекс; Житловий кодекс; «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва»; «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні».

Натомість держава отримає сучасний ринок житла (у т. ч. і орендного) з європейською якістю послуг, передумови для нових джерел фінансування та залучення інвесторів, збільшення кількості громадян забезпечених житлом, обслуговування іпотечних кредитів комерційних банків, які знаходяться в стані ліквідації, або ж ліквідовані, замовників будівництва орендного житла, збільшення числа робочих місць.

Список використаних джерел

1. Андрушків, Т. Криза іпотечного кредитування в Україні та шляхи її подолання / Т. Андрушків // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. — 2012. — № 16. — С. 3–9.
2. Енциклопедія банківської справи України / Редкол.: В. С. Стельмах (голова) та ін. — К. : Молодь, Ін Юре, 2001. — 680 с. : іл. + вкл. 88 с. Енциклопедія банківської справи України / Нац. Банк України, Ін-т незалежних експертів ; [редкол.: В. С. Стельмах (голова), В. Б. Альошин та ін]. — К. : Молодь : Ін Юре(К.), 2001. — 680 с.

3. Жук, О. В. Стан і перспективи розвитку іпотечного кредитування в Україні / О. В. Жук // Економічний простір. — 2013. — № 23/1. — С. 308–315.
4. Кіреєв, О. І. Іпотечне кредитування: проблеми та перспективи розвитку в Україні: Інформаційно-аналітичні матеріали / За заг. ред. О. І. Кіреєва. — К. : Центр наукових досліджень НБУ, 2006. — 107 с.
5. Рейтинг іпотечних кредитів в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.prostobank.ua/zhile_v_kredit (дата звернення: 14.04.2017).
6. Середній рівень доходу та витрат української сім'ї. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/average/?2017> (дата звернення: 14.04.2017).

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПОРТФЕЛЕМ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

С. В. Шарова,

к.е.н., доцент кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

В. В. Сокур,

магістрант, ФЕУ-122,

*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

Кредитування є найважливішим видом діяльності комерційних банків, оскільки кредитний портфель становить здебільшого від третини до половини всіх активів банку. У структурі балансу банку кредитний портфель розглядається як єдине ціле та складова активів банку, що має свій рівень дохідності й ризику. Тому для успішного кредитування – забезпечення повернення наданих позичок і підвищення дохідності кредитних операцій – банки повинні впровадити ефективну та гнучку систему управління кредитними операціями і кредитним портфелем.

У науковій літературі це питання досліджували як вітчизняні науковці: А. П. Ковальов [1], І. А. Нідзельська [2], М. І. Савлук [3], А. М. Мороз [3], О. М. Тарасовець [4], П. М. Чуб [5], так і зарубіжні: Л. Гітмана (L. Gitman), Г. Марковіца (H. Markowitz), Дж. Маршалла (G. Marshall), П. Роуза (P. Rose), У. Шарпа (W. Sharpe).

Кредитний портфель – це сукупність усіх кредитів, наданих банком для одержання доходів. Обсяг кредитного портфеля оцінюється за балансовою вартістю всіх кредитів банку, у тому числі прострочених, пролонгованих, сумнівних. У структурі банківського балансу кредитний портфель розглядається як складова активів

банку, що характеризується показниками дохідності й відповідним рівнем ризику [6, с. 125]. Якість кредитного портфеля істотно впливає на рівень ризикованості та надійності банку, саме тому кредитна діяльність підлягає регулюванню з боку органів нагляду в багатьох країнах. Установлені обмеження і нормативи, а також правила регулювання банківської діяльності відіграють суттєву роль у процесі формування кредитного портфеля.

На мою думку, управління кредитним портфелем слід розглядати як процес, що відбувається за такою схемою:

- 1) формування кредитного портфеля відповідно до існуючих вимог і кредитної політики банку;
- 2) оцінка сформованого кредитного портфеля щодо дохідності й ризиків, що являє собою не одноразову дію, а постійний моніторинг із виявлення проблемних кредитів та інших недоліків кредитного портфеля;
- 3) коригування кредитного портфеля, що передбачає підвищення його якості, вирішення питань із проблемними кредитами і включення нових кредитів.

Минулий рік став поворотним для банківського сектору – практично завершено очищення банків, у грудні Приватбанк перейшов у власність держави. Банки реалізують плани капіталізації, розроблені за результатами діагностичного обстеження, більшість уже виконали трирічний план достроково. Завершуючи розчистку балансів від проблемних активів, банки збільшили відрахування в резерви на покриття збитків за активними операціями у другому півріччі. Упродовж 2017 року банки фокусуватимуться на адаптації нових підходів до оцінки кредитних ризиків та підготовці до впровадження стандарту IFRS 9.

Перехід Приватбанку в державну власність наприкінці грудня суттєво змінив структуру банківського сектору: частка державних банків у чистих активах збільшилася до 51,3% (з 28,1% на початку 2016 року). Упродовж 2016 року та січня 2017 року з ринку було виведено 20 банків, акціонери ще 4 банків прийняли рішення про самоліквідацію установ.

Нове кредитування було обмеженим у першому півріччі 2016 року, але дещо поживалося у другій половині року, значною мірою у результаті кредитування держмонополій державними банками.

Валові гривневі кредити суб'єктам господарювання зросли на 87 млрд грн (+27%), а в іноземній валюті скоротилися на 4,1 млрд дол. США у еквіваленті, що частково пояснюється перекредитуванням у гривні. Кредитування населення також зменшилося.

За слабкого кредитування банки нарощували портфель державних цінних паперів. Сукупна частка вкладень банків у цінні папери, що рефінансуються НБУ (ОВДП та депозитні сертифікати НБУ) на початок 2017 року становила 24,6% чистих активів сектору (+10,6 в. п. за рік, з них 5,1 в.п. через приріст ОВДП у портфелі «Приватбанку»).

У 2016 році в структурі чистих активів найбільше зросли вкладення в державні цінні папери (на 10,6 в.п.). Валові гривневі кредити у 2016 році зросли на 21,5%, кредити в іноземній валюті скоротилися на 20,7%. Кредити фізичним особам займають незначну частку в кредитних портфелях банків.

У другій половині 2016 державні та іноземні банки відновили кредитування бізнесу в гривні та конвертували валютні кредити у гривневі. Кредитний портфель державних та іноземних банків у гривні за рік збільшився на 15,1% та 9,1% відповідно. Іноземні та приватні банки відновлюють кредитування фізичних осіб.

Заявлена частка недіючих кредитів (кредитів, що потрапляють у IV та V категорію якості) склала 30,5% на кінець року, що значно нижче показників, визначених у процесі діагностичного обстеження.

Торік частка споживчих та автокредитів населенню зросла (+1,4 та +0,7 в.п. відповідно), іпотечних – скорочувалася.

Також упродовж 2016 року НБУ в кілька етапів зменшив ключову ставку із 22% до 14%. Усі ці заходи забезпечили передумови для зниження банками відсоткових ставок за депозитами. Відсоток за 12-місячними депозитами фізичних осіб за рік знизився на 3,8 в.п. до 17,5% річних у гривні та на 2,2 в.п. до 5,7% річних у доларах.

Минулого року операційна ефективність банківського сектору дещо знизилася: показник CIR (cost to income ratio) становив 58% проти 52% у 2015 році.

У 2016 році зафіксовано історично високий збиток банківського сектору – 159 млрд грн. Для решти банків відрахування в резерви значно знизилися, а сукупні збитки зменшилися до 23 млрд грн порівняно з 66 млрд грн у 2015 році.

Сучасна кредитна діяльність комерційних банків України має таку основну негативну характеристику, як підвищений ризик, що породжений такими факторами:

- неконтрольована інтенсивність капіталізації виробничих відносин, яка спричинила негативні соціально-економічні наслідки;
- недостатня структурованість кредитного і фінансового ринків (основна маса кредитних організацій – це структури, котрі не змогли визначити власну професійну орієнтацію);
- загострення кризи платоспроможності виробничих підприємств та організацій – стратегічних клієнтів і позичальників банків;
- відсутність інституціональних та фінансових умов іпотечного кредитування фізичних і юридичних осіб, що стримує активність стратегічних та фінансових інвесторів, які не виявляють інтересу до акцій «безземельних» підприємств;
- брак практичного досвіду й професійної підготовки спеціалістів для роботи в умовах ринкової конкуренції;
- застаріла нормативно-законодавча база, необхідна для регулювання кредитних відносин і банківської діяльності.

У сучасних умовах на кредитну діяльність комерційних банків України впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. На сьогодні до зовнішніх факторів, що впливають на кредитний портфель банків в Україні, можна зарахувати спад в економіці, девальвацію гривні, зниження обороту виробництва основних галузей, військові дії у східному регіоні та анексія АР Крим. Основним внутрішнім фактором, що впливає на якість кредитного портфеля, є недостатній рівень корпоративного управління кредитними ризиками. Також у боротьбі за клієнта банки іноді здійснювали кредитування без належного вивчення кредитоспроможності позичальника, а заставне майно не завжди було достатнім та ліквідним.

Унаслідок зростання рівня заборгованості за кредитами банки змушені були створювати значні резерви за активними операціями, що негативно вплинуло на рівень капіталізації банківських установ. Це стало визначальним чинником повернення банківської системи до збитковості.

У світовій практиці для зменшення ризику застосовують чотири типи заходів (рис. 1).

Рис. 1. Заходи щодо зменшення кредитного ризику

Джерело: Авторська розробка

Способи, які доцільно застосовувати з метою зниження ступеня кредитного ризику, можна поділити на зовнішні та внутрішні. Основні з них наведено на рис. 2.

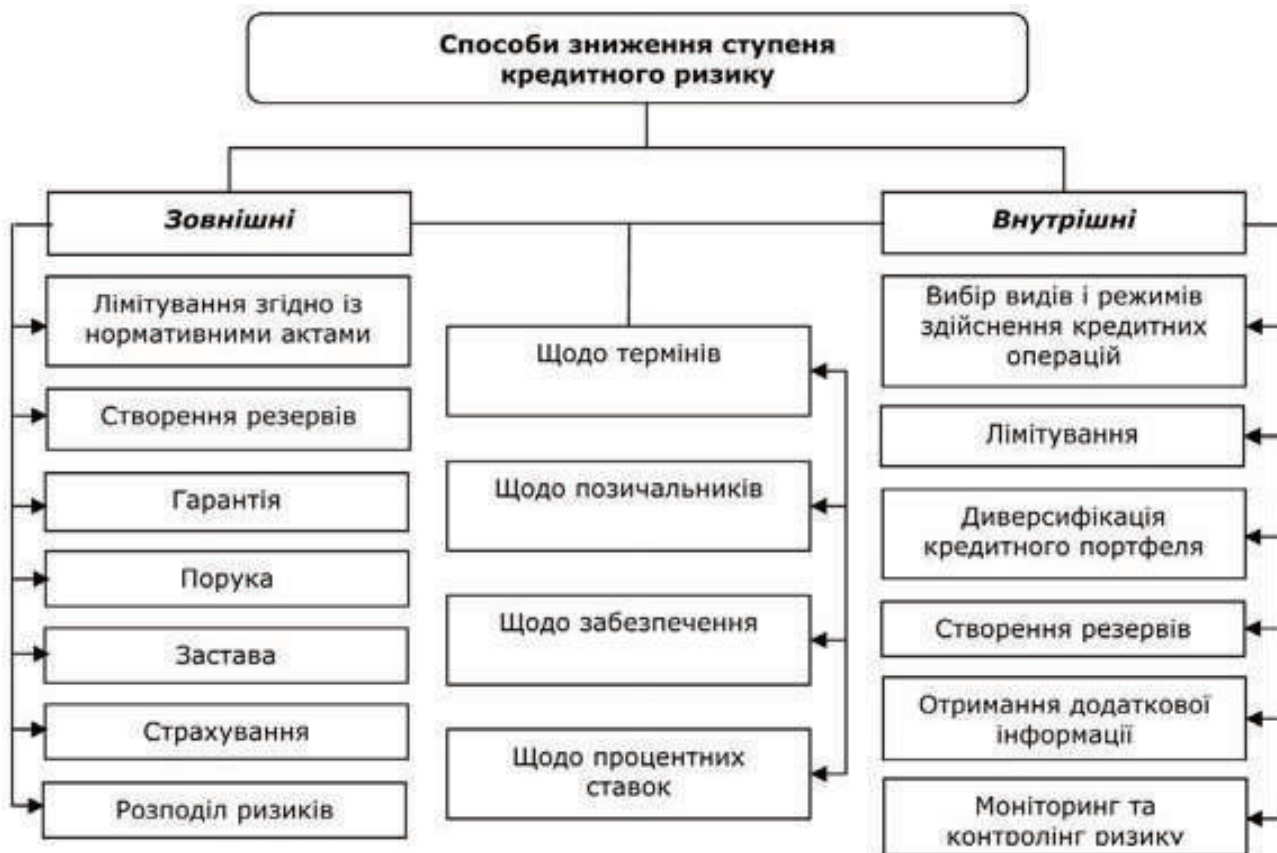

Рис. 2. Способи зниження кредитного ризику

Джерело: Авторська розробка

На практиці комерційні банки використовують не окремі способи зниження ступеня кредитного ризику, а їх раціональну комбінацію (суперпозицію), використовуючи економіко-математичні моделі та методи, спираючись на власний досвід та інтуїцію фахівців (рис. 3).

Рис. 3. Заходи щодо зменшення кредитного ризику
Джерело: Авторська розробка

Обираючи певний спосіб зниження кредитного ризику щодо позичальника, кредитний менеджер повинен керуватися такими основними принципами, як недоцільність ризикувати більшим заради меншого; недоцільність ризикувати більше, ніж це дозволяють власні кошти (капітал) банку; необхідність заздалегідь визначити можливі наслідки ризику.

Отже, аналізуючи сучасний стан кредитного портфеля комерційних банків, можна запропонувати такі заходи, спрямовані на вдосконалення управління кредитним портфелем вітчизняних комерційних банків: 1) при кредитуванні доцільно застосовувати системний підхід до управління ризиками; 2) при здійсненні диверсифікації як одного із головних і універсальних методів управління кредитним ризиком, на наш погляд, необхідно поєднувати кредитування позичальників із різних галузей та внутрішньо-регіональне розосередження банківської кредитної активності; 3) при вирішенні питання щодо проблемних кредитів варто використовувати методи оптимізації кредитного портфеля, які враховують ризик неповернення коштів; 4) банкам в Україні потрібно створити

принципово нову міжбанківську інформаційну систему (систему «карт позичальників»), яка б містила всі аспекти інформації про позичальників, що входять до групи кредитного ризику, але мають бажання отримати кредит.

Список використаних джерел

1. Ковалев, А. П. Кредитний ризик-менеджмент : монографія / А. П. Ковалев. — К. : Сузір'я, 2007. — 406 с.
2. Нідзельська, І. А. Кредитні ризики та їх наслідки для банківської системи України в умовах поглиблення фінансової кризи / І. А. Нідзельська // Фінанси України. — 2009. — № 8. — С. 102–108.
3. Банківські операції : підручник. — 3-тє вид., перероб. і доп. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пудовкіна [та ін.] ; за заг. ред. А. М. Мороза. — К. : КНЕУ, 2008. — 608 с.
4. Тарасовець, О. М. Перспективи розвитку банківських послуг / О. М. Тарасовець // Фінанси України. — 2008. — № 1. — С. 91–95.
5. Чуб, П. М. Підходи до управління кредитним портфелем комерційного банку : автореф. дис. ...канд. екон. наук: 08.04.01 / П. М. Чуб ; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2003. — 17 с.
6. Корнеев, Д. И. Финансово-кредитный словарь / Д. И. Корнеев. — М. : Перспектива, 1998. — 440 с.
7. Звіт Національного банку України за 2016 р. [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=49064031>.
8. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page> (дата звернення: 20.04.2017).

РОЗДІЛ III

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

І. Є. Андрющенко,

к.е.н., доцент кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

С. С. Шаповал,

магістрант, ФЕУ-112,

*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

В умовах модернізації економіки податковий контроль потребує вдосконалення, підвищення дієвості й ефективності. Здійснення податкового контролю – складний процес, який регулюється не лише нормами Податкового кодексу, а й іншими нормативно-правовими актами як у сфері регулювання податкових правовідносин, так і в інших сферах. Від ефективності організації контрольної роботи податкових органів залежить стан бюджету, що прямим чином впливає на стан економіки і рівень життя суспільства. Тому створення ефективної системи контролю за сплатою податкових платежів до бюджету повинно входити до числа основних завдань соціально-економічної політики держави.

На сьогодні організація та діяльність податкової служби зорієнтована на стандарти європейських держав. Тому на податковий

контроль, крім аналізу дотримання податкового законодавства, покладено виконання таких завдань, як оцінка рівномірності розподілу податкового навантаження в економіці, правомірності надання податкових пільг, розробка та стабілізація прозорого законодавства, що сприятиме детінізації економіки та легалізації доходів фізичних та юридичних осіб.

Проблематиці та напрямам удосконалення податкового контролю присвячені роботи таких вчених, як Ю. О. Волкова, К. В. Хмільовська, В. П. Маринець, Б. А. Карпінський, Н. С. Залуцька, А. Т. Скрипник тощо.

Як відомо, податковий контроль – це діяльність посадових осіб органів податкової служби щодо спостереження за відповідністю процесу організації платниками податків обліку об'єктів оподаткування, методики обчислення й сплати податків і податкових платежів за чинними нормативно-законодавчими актами сфери оподаткування, виявлення відхилень, допущених у ході виконання норм податкового законодавства, та визначення впливу наслідків порушень на податкові зобов'язання.

Податковий контроль здійснюється відповідними органами, серед яких контролюючі органи та органи стягнення. Контролюючими органами є органи доходів і зборів – центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування єдиної державної податкової, державної митної політики в частині адміністрування податків і зборів, митних платежів та реалізує державну податкову, державну митну політику, забезпечує формування та реалізацію державної політики з адміністрування єдиного внеску, забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями при застосуванні податкового та митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску, його територіальні органи. У складі контролюючих органів діють підрозділи податкової міліції.

Органами стягнення є виключно контролюючі органи, уповноважені здійснювати заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу та недоїмки зі сплати єдиного внеску у межах повноважень, а також державні виконавці в межах своїх повноважень. Стягнення податкового боргу та недоїмки зі сплати єдиного внеску за виконавчими написами нотаріусів не дозволяється [1, с. 23].

Податковий контроль можна розглядати у двох аспектах: як функцію або елемент державного управління економікою і як особливу діяльність із дотримання податкового законодавства. Обидва аспекти податкового контролю перебувають у нерозривній єдності й безперервному розвитку і вдосконаленні. Якість податкового контролю, що включає рівень, повноту, достатність, порядок виконання податковими інспекторами як суб'єктами контролю роботи із забезпечення його цілей, реалізації окремих процедур, є досить важливою умовою ефективності діяльності податкових служб. Для цього першочергового вирішення потребують питання оптимізації процедур податкового контролю, підвищення якості проведення податкових перевірок та забезпечення контролю за роботою податкових інспекторів [2].

У зарубіжних дослідженнях розглядаються питання, пов'язані з механізмами реалізації податкового контролю, серед яких увага приділяється правовому, інформаційному, економічному, соціальному. Зокрема, наголошується на важливості правового механізму реалізації податкового контролю. Його реалізація розглядається в аспекті відповідальності за скоєння податкового правопорушення: несвоєчасна подача декларацій, звітів тощо; несвоєчасна виплата та недекларування прибутку, який оподатковується; подання недостовірної інформації в податкових деклараціях.

Економічний механізм реалізації податкового контролю закордонними фахівцями вбачається у процесах управління податковими ризиками податковими адміністраціями на центральному та місцевому рівнях. У цьому випадку використовується категорія «розумний контроль великих ризиків», який передбачає запобігання будь-якої незаконної податкової діяльності та виконання платниками податків своїх обов'язків.

Соціальний механізм у реалізації податкового контролю виявляється крізь призму розуміння соціального добробуту, що ґрунтується на унеможливленні конфліктів між урядами, чиновниками і приватними фірмами у контексті процесу зборів податків. Фіскальна політика у цьому випадку стосується управління корупційними механізмами з поширення ухилення від сплати податків і корупційної поведінки. Механізми реалізації податкового контролю у цьому науково-практичному підході здійснюються шляхом

встановлення оптимальної ставки податку і вироблення механізмів контролю за корупційними діями, які пов'язані зі стимулюванням заробітної плати. Однак різні рівні бюрократичної системи державного управління вважаються перешкодою для запровадження дієвого податкового контролю. В основу цих висновків покладено твердження, що корупція негативно впливає на розподіл ресурсів і гальмує економічне зростання. Механізми реалізації податкового контролю, як наголошується, мають забезпечувати справедливий розподіл податків. Інший підхід стосується інституційних обмежень, коли корупційні схеми розроблені спеціально для отримання більших розмірів хабарів і це явище, зрозуміло, стосується діяльності уряду, що, у свою чергу, призводить до передачі державних ресурсів у власність приватних осіб і відповідно – до скорочення державних прибутків. А в результаті таких дій справедливе й ефективне податкове адміністрування є неможливим [3].

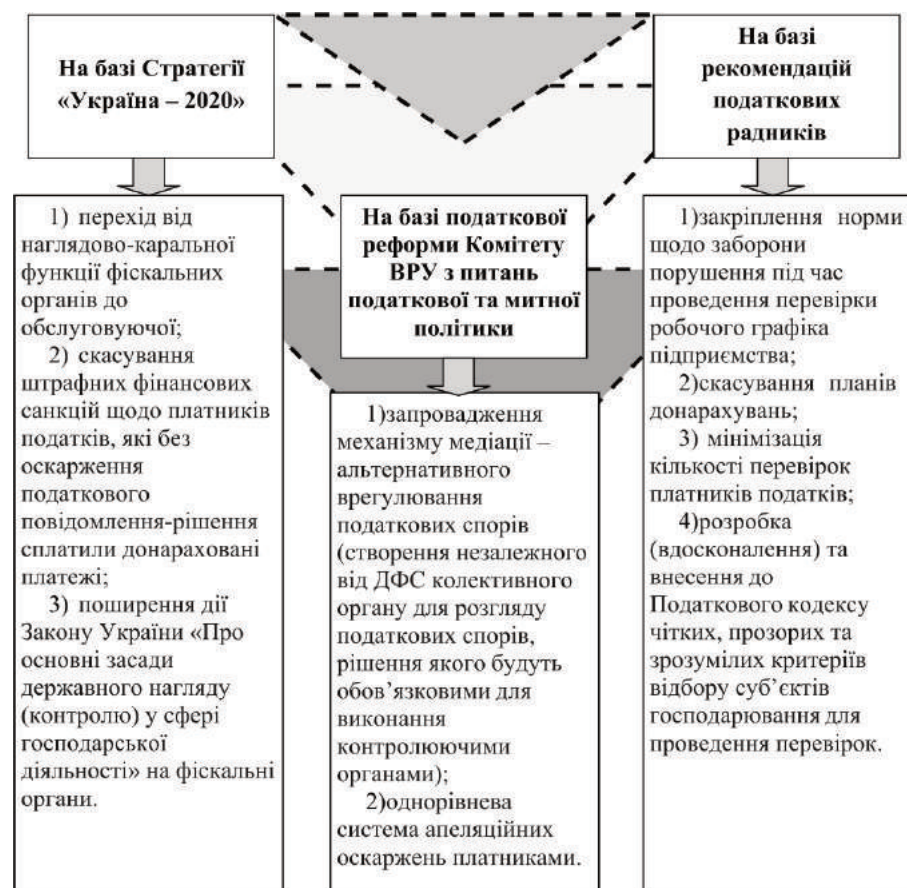
Аналіз зарубіжної літератури вказує на потребу в удосконаленні податкового контролю, передусім виокремлюються певні напрями, серед яких увага звертається на розроблення механізмів стимулювання з метою зменшення витоку податків, механізмів боротьби з корупцією; підвищення заробітної плати в державному секторі та виявлення корумпованих співробітників тощо.

Раціональними є пропозиції щодо запровадження контрольних заходів для визначення стратегії, систем і механізмів управління процесами оподаткування. Слід звернути особливу увагу на обґрунтування необхідності модернізації податкової адміністрації відповідно до Європейських стандартів. Це передбачає створення ефективної податкової системи, що має сприяти підвищенню збору податків з позицій клієнт-орієнтованого підходу й ефективного управління людськими ресурсами. Така державна реформа розглядається як основний пріоритет.

Головним завданням податкової адміністрації є наближення податкового законодавства до стандартів ЄС, зокрема: контроль за збором податків; зниження податкового шахрайства; прийняття кодексу поведінки для бізнесу як платника податків; визначення певних податкових гарантій для бізнесу; боротьба з транскордонною злочинністю; посилення адміністративного потенціалу; поліпшення прозорості і обміну інформацією з державами – членами ЄС [4].

Модернізація залежить від компетенцій податкової адміністрації, які мають бути визначені національним планом щодо інтеграції в Європейський Союз, зокрема проведення податкової реформи і реформи податкового адміністрування; удосконалення ІТ-державного управління із запровадженням сучасних технологій, у тому числі комунікаційних; розвиток професійного рівня кадрів шляхом навчання, формування відповідальності й ефективного управління; удосконалення системи зборів і перевірки державних прибутків з метою зниження рівня ухиляння від сплати податків; забезпечення високого рівня обслуговування для громадян; створення громадських адміністрацій, які можуть зробити суттєвий внесок в економічну стабільність і якість рівня життя; встановлення клієнт-орієнтовного підходу в діяльності податкових адміністрацій з високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства.

Слід зазначити, що систематизація напрямків вдосконалення податкового контролю повинна враховувати основні пріоритети Стратегії «Україна – 2020» та мати комплексний вигляд (Рис. 1).

Рис. 1. Систематизація напрямків вдосконалення податкового контролю
Джерело: [http://market-infr.od.ua/journals/2017/4_2017_ukr/28.pdf]

Розв'язання проблеми підвищення ефективності податкового контролю необхідно здійснювати на засадах системного підходу, який дозволить реалізувати і розвинути наявний потенціал контрольних дій, а саме:

- 1) зменшити податковий тиск на платників і при цьому знайти шляхи розширення бази оподаткування;
- 2) знизити ставки податкових платежів (у тому числі тимчасово чи в структурі механізмів «податкової амністії» або «інвестиційного податкового кредиту»), що може привести до детінізації підприємницької діяльності в Україні;
- 3) оптимізувати використання часу на оформлення матеріалів у результаті здійснених перевірок, спростити процедури їх оформлення;
- 4) покращити якість обслуговування та проведення консультаційної і масово-роз'яснювальної роботи з платниками податків.

Підсумовуючи, зазначимо, що на сучасному етапі розвитку держави обґрунтованою є необхідність розроблення та впровадження не лише спеціальних механізмів реалізації податкового контролю, адекватних для його здійснення в умовах системних реформ, а й потреба у врахуванні зарубіжного досвіду з цього питання, зокрема країн Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Волкова, Ю. О. Удосконалення податкового контролю як елемент формування податкової політики / Ю. О. Волкова // Формування ринкових відносин в Україні. — 2006. — № 10(65). — С. 23–27.
2. Коваленко, Л. Незалежне оцінювання: результати і наслідки / Л. Коваленко // Методичні діалоги. — 2006. — № 7. — С. 4–7.
3. Литвинчук, І. В. Податковий контроль: напрями удосконалення / І. В. Литвинчук, Н. М. Бурківська // Вісник. ЖДТУ. — 2009. — № 2.
4. Васюк, Ю. М. Податковий контроль в умовах реформ в Україні / Ю. М. Васюк // Аспекти публічного управління. — 2015. — № 3. — С. 27–36.
5. Попонова, Н. А. Об особенностях налогового контроля в развитых странах [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://elibrary.finec.ru/materials_files/370618719.pdfhttp://nbpublish.com/library_get_pdf.php?id=21739 (дата звернення: 10.10.2017).
6. Попонова Н. А. Об особенностях налогового контроля в развитых странах // Вопросы теории и практики современного налогообложения: сборник научных статей преподавателей кафедры «Налоги и налогообложение» Финансовой академии при Правительстве РФ / под ред. проф. Л. И. Гончаренко.— М. : ФА, 2004. 376 с. — С. 252–260.

ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ СТРАХУВАЛЬНИКІВ В КОНТЕКСТІ ПОДАТКОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

В. Г. Бабенко-Левада,

к.е.н., доцент кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»
Запорізький національний технічний
університет;

А. К. Жукова,

магістр кафедри «Фінанси, банківська
справа та страхування»

Постановка проблеми. З розвитком фінансового ринку України все більше суб'єктів підприємницької діяльності стають страхувальниками. У своїй діяльності страхувальники – платники податків мають справу з видами страхування, які відносять до загально-обов'язкового державного соціального і обов'язкового страхування. Ці види страхування відображені не в Законі України «Про страхування» [1], а в інших законодавчих актах [2–3]. Крім того, страхувальники – платники податків можуть скористатися страховим захистом у рамках добровільних видів страхування. Платники податку – учасники страхового ринку повинні враховувати особливості оподаткування страхових операцій. Саме тому актуальним є аналіз впливу страхових платежів і страхових виплат на визначення бази оподаткування юридичних осіб з позицій Податкового кодексу [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оподаткування у страхуванні більшою мірою для страховиків обговорювалися в працях А. В. Василенко, О. Д. Вовчак, О. О. Гаманкової, О. Кисельової, Г. Г. Козоріз, О. О. Охріменко, В. С. Приходька, Т. А. Ротової,

К. С. Руденко, К. В. Шелехова, зарубіжних вчених А. А. Гвозденка, В. В. Шахова та ін [5–7]. На питаннях оподаткування безпосередньо премій і відшкодувань страхувальників – юридичних осіб практично не акцентують уваги, за деяким винятком, говорячи про це у контексті оподаткування прибутку підприємств [8–9]. Науковці і практики звертають увагу на те, що багато суб'єктів підприємницької діяльності використовують страхування як спосіб ухилення від сплати податків [10–11].

Метою статті є встановлення зв'язків між оподаткуванням страхувальників – юридичних осіб, страховими преміями і відшкодуваннями в контексті новацій Податкового кодексу України (далі – Кодексу) [4; 12].

Оподаткування страхових премій. У сучасному ринковому середовищі підприємства мають потребу у відшкодуванні збитків, пов'язаних із знищенням майна, компенсацією недоотриманого прибутку тощо. Задовольнити таку потребу підприємство може шляхом передачі частини відповідальності за наслідки ризикових подій страховикові, сплачуючи йому страхову премію.

Об'єктом оподаткування юридичних осіб, які провадять господарську діяльність як на території України, так і за її межами, є прибуток (ПР) із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом зменшення суми доходів (Д) звітного періоду на витрати (В) у вигляді собівартості реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг та суми інших витрат звітного податкового періоду:

$$\text{ПР} = \text{Д} - \text{В}. \quad (1)$$

В Україні ставка податку для юридичних осіб згідно з розділом ХХ «Перехідні положення» Кодексу становить: 23% – з 1 квітня 2011 року по 31 грудня 2011 року включно; 21% – з 1 січня 2012 року по 31 грудня 2012 року включно; 19% – з 1 січня 2013 року по 31 грудня 2013 року включно; 16% – з 1 січня 2014 року [4; 12]. Доходи, що враховуються при обчисленні об'єкта оподаткування, складаються з доходу від операційної діяльності та інших доходів. До складу витрат (В) відносять також і витрати:

- на страхування ризиків фізичних осіб, що перебувають у трудових відносинах з платником податку, обов'язковість якого передбачена законодавством;

- із страхування фінансових, кредитних та інших ризиків платника податку, пов'язаних із провадженням ним господарської діяльності, у межах звичайної ціни страхового тарифу відповідного виду страхування, що діє на момент укладення такого страхового договору, за винятком страхування життя, здоров'я або інших ризиків, пов'язаних з діяльністю фізичних осіб, що перебувають у трудових відносинах з платником податку, обов'язковість якого не передбачена законодавством, або будь-яких витрат із страхування сторонніх фізичних чи юридичних осіб [4].

Як пільгові умови оподаткування для платників податків – юридичних осіб можна розцінювати положення статті 142.2 Кодексу, згідно з яким якщо відповідно до договору довгострокового страхування життя або будь-якого виду недержавного пенсійного забезпечення платник цього податку зобов'язаний сплачувати за власний рахунок добровільні внески на страхування (недержавне пенсійне забезпечення) найманої ним фізичної особи, то такий платник податку має право включити до складу витрат кожного звітного податкового періоду (наростаючим підсумком) суму таких внесків, загальний обсяг якої не перевищує 25 % заробітної плати, нарахованої такій найманій особі протягом податкового року, на який припадають такі податкові періоди. Якщо наймана особа доручає роботодавцю здійснювати внески на довгострокове страхування життя або будь-який вид недержавного пенсійного забезпечення або на пенсійний вклад чи рахунки учасників фондів банківського управління за рахунок витрат на оплату праці такої найманої особи, включених до складу витрат платника податку, такий роботодавець не включає суму зазначених внесків до складу своїх витрат.

До прийняття змін до законодавства про пенсійну реформу (впровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування) платник податку має право включити до витрат кожного звітного податкового періоду (наростаючим підсумком) суму внесків на обов'язкове страхування життя або здоров'я працівників у випадках, передбачених законодавством, а також внесків, визначених абзацом другим пункту 142.2 статті 142 цього Кодексу, загальний обсяг яких не перевищує 15 % заробітної плати, нарахованої такій найманій особі протягом податкового року, на який припадають такі податкові періоди. Найбільш поширеними

для вітчизняних підприємств є витрати на добровільне страхування майна підприємства.

У Кодексі перелічені деякі види обов'язкового і добровільного страхування. Витрати на страхування віднесені до затрат подвійного призначення, тобто для визнання їх витратами обов'язково повинен бути зв'язок із господарською діяльністю підприємства, що має бути підтверджено відповідними документами.

Дослідимо як впливає страхування на доходи і витрати підприємства та сплату податків за допомогою ситуаційних моделей.

Припустимо, що підприємство отримало дохід $D=60\,000$ грн, а витрати склали $15\,000$ грн. Тоді прибуток $ПР$ становитиме $ПР=D-V=45\,000$ грн, а податок на прибуток – 21% $ПР$, тобто 9450 грн. Якщо таке підприємство застрахує власне майно і сплатить страхові премії $СП$ у розмірі $10\,000$ грн, то фінансовий результат діяльності зміниться: загальні витрати становитимуть $V'=V+СП=25\,000$ грн, прибуток зменшиться і становитиме $ПР'=35\,000$ грн, а сума сплати податку на прибуток підприємства – 21% $ПР'=7350$ грн:

$$ПР' = D - V' = D - V - СП. \quad (2)$$

Зі страхових премій страховик, що страхує ризики такого підприємства, сплачує податок у розмірі 3% від суми страхових премій (отриманих (нарахованих) протягом звітного періоду), що дорівнює для нашого випадку 300 грн. Усього до державного бюджету буде сплачено податків на суму $7350+300=7650$ грн. Це значення є меншим, ніж 9450 грн, що сплачувало б підприємство в бюджет без страхування. На перший погляд, це є негативним наслідком, оскільки держава недоотримала податкових надходжень, а підприємство зменшило власний прибуток. Детальне дослідження виявляє, що страхування і пов'язане з ним оподаткування мають як позитивний, так і негативний ефект для підприємств і для держави (Табл. 1). Це пов'язано з тим, що підприємства зацікавлені у збереженні прибутку у власному розпорядженні. Державі, у свою чергу, доводиться розв'язувати одночасно багато завдань: з одного боку – створити сприятливі умови для страхового захисту фізичних та юридичних осіб, з іншого – забезпечити наповнення державного бюджету через податкові надходження.

На кожному підприємстві завжди працюють різні за доходами категорії працівників. Особлива увага має бути приділена

співробітникам з низьким рівнем доходів, соціальний захист яких має обмеження внаслідок незадовільного стану соціального бюджету країни. Оскільки витрати на добровільне страхування ризиків, пов'язаних з діяльністю фізичних осіб, що перебувають у трудових відносинах з платником податку, не відносять до складу витрат, то підприємство не зацікавлено в таких витратах. Уважається доцільним дати можливість підприємству забезпечити додатковий захист працівників з низьким рівнем доходів шляхом сплати страхових премій на їх користь і дозволити включати такі витрати до складу витрат платника податку – юридичної особи. Для цього необхідно внести зміни в Кодекс, а саме, статтю 140.1.6. розділу 3 Кодексу слід розширити і доповнити таким пунктом: для працівників з низьким рівнем доходу (у межах 1,4 прожиткового мінімуму або 1,4 мінімальної заробітної плати в країні на момент укладення такого страхового договору), що перебувають у трудових відносинах з платником податку – юридичною особою та для якої це місце є основним місцем роботи, включити до складу витрат платника податку витрати на страхування життя, здоров'я або інших ризиків таких фізичних осіб, обов'язковість якого не передбачена законодавством з розрахунку не більше одного договору страхування в рік на одну фізичну особу. Пропозиція не стосується довгострокового страхування життя, довірчого управління або будь-якого виду недержавного пенсійного забезпечення, для яких діють пільгові умови оподаткування, наведені вище відповідно до статті 142.2 Кодексу. Страхові премії сплачуються юридичною особою за таку фізичну особу за письмовим зверненням фізичної особи, що подається до платника податку – юридичної особи не частіше одного разу на рік. Сума сплачених підприємством страхових премій за рік на користь названих незаможних категорій працівників не повинна: 1) перевищувати суми 1,4 прожиткового мінімуму або 1,4 мінімальної заробітної плати (у розрахунку на місяць) у країні на момент укладення такого страхового договору; 2) включатися до оподаткованого доходу платників податків – працівників у відповідному податковому періоді, коли сплачено страхові премії. Відповідна пропозиція щодо страхувальників – фізичних осіб з низьким рівнем доходу (у межах 1,4 прожиткового мінімуму або 1,4 мінімальної заробітної плати в країні на момент укладення такого страхового договору), що

перебувають у трудових відносинах з платником податку – юридичною особою та для якої це місце є основним місцем роботи, передбачає внесення змін у статтю 164.2.16. розділу 4 Кодексу. Звертаємо увагу, що надана пропозиція стосовно добровільного страхування ризиків працівників підприємства може охоплювати як діяльність таких фізичних осіб на виробництві, так і поза його межами. Якщо застрахований працівник має право одночасно на отримання одних і тих же видів допомоги, йому надається право вибору відповідного виду допомоги за однією з підстав. Результатом наведеної пропозиції може бути незначне зменшення податкових надходжень до бюджету з боку підприємства, але з'являться позитивні економічні ефекти для підприємства і працівників (Табл. 1). У кінцевому рахунку, відповідальність за відшкодування передається до страховиків, а тому держава звільняє себе від грошових витрат у разі настання страхового випадку, що є мотивацією для впровадження приведенного підходу. На практиці часто застосовується подібний підхід для добровільного страхування (наприклад, страхування здоров'я і від нещасного випадку) працівників малих підприємств, але він має суттєві недоліки і межує з шахрайством. Спочатку за рахунок коштів нерозподіленого прибутку сплачуються страховій компанії страхові премії за працівників – фізичних осіб, що відображається у складі інших витрат. Оскільки до складу витрат платника податку – юридичної особи такі витрати не включаються, тому на його базу оподаткування це не впливає. Підприємство оформлює у банку картку на довірену особу (часто нею виступає безпосередньо керівник підприємства), на рахунок якої надходять гроші страхового відшкодування, якщо станеться страховий випадок. Довірена особа передає страхове відшкодування фізичній особі в «конверті», а отже ця сума не включається до складу доходів фізичної особи і не оподатковується. Тобто, спостерігаємо ухилення від сплати податку з боку фізичної особи, що стимулюється роботодавцем, оскільки він зацікавлений у розподілі страхового відшкодування між ним і працівником. Фактично наша пропозиція дасть змогу легалізувати подібну схему через юридичну особу за основним місцем роботи фізичної особи, захистити незаможних працівників офіційно.

Оподаткування отриманого страхового відшкодування. Якщо умови страхування передбачають виплату страхового відшкодування

на користь платника податку – страхувальника, то застраховані збитки (ЗЗ), яких зазнав такий платник податку у зв'язку з веденням господарської діяльності, включаються до його витрат (В) за податковий період, у якому він зазнав збитків $V'' = V + ЗЗ$, а будь-які суми страхового відшкодування (СВ) зазначених збитків включаються до доходів (Д) такого платника податку за податковий період їх отримання: $D'' = D + СВ$. Тобто, страхування змінює величину прибутку такої юридичної особи:

$$ПР'' = D'' - V'' = D - V + СВ - ЗЗ - СП. \quad (3)$$

Для порівняння знову розглянемо попередній приклад 1, додавши до нього факт настання страхового випадку після сплати страхових внесків. Припустимо, що фактичні збитки підприємства становили $ЗЗ=23\,000$ грн, а страхове відшкодування $СВ=12\,000$ грн. Тоді витрати визначатимуться як $V'' = V' + ЗЗ = 25\,000$ грн + $23\,000$ грн = $48\,000$ грн, дохід становитиме $D'' = D + СВ = 60\,000$ грн + $12\,000$ грн = $72\,000$ грн, прибуток $ПР''$ становитиме $ПР'' = D'' - V'' = 72\,000$ грн – $48\,000$ грн = $24\,000$ грн, а податок на прибуток такого підприємства – $21\%ПР''$, тобто 5040 грн. Усього буде сплачено податків до бюджету $5040 + 300 = 5340$ грн. Отже, страховий випадок призвів до суттєвих втрат і зменшив прибуток та податкові надходження від страхувальника – юридичної особи. При цьому страховик, що надавав послуги страхування також зменшив обсяги страхових резервів (резерв незароблених премій) і тому сплачене страхове відшкодування у майбутньому спричинить зменшення розміру зароблених страхових премій і вже не збільшить дохідну частину такого страховика.

Модельний приклад 3. Якщо підприємство у прикладі 1 не сплатило б страхових премій і страхування не відбулося, але збитки $ЗЗ=23\,000$ грн мали місце подібно до прикладу 2, ситуація була б іншою: витрати $V''' = V + ЗЗ = 15\,000$ грн + $23\,000$ грн = $38\,000$ грн, дохід $D = 60\,000$ грн, прибуток $ПР''' = D - V''' = 60\,000$ грн – $38\,000$ грн = $22\,000$ грн, а податок на прибуток такого підприємства становитиме $21\%ПР'''$, тобто 4620 грн. У такому випадку одержуємо прибуток і податкові надходження менші, ніж зі страхуванням (приклад 2), що доводить переваги страхового захисту. Крім того, якщо послугами страхування юридичні особи не користуються, то фактична кількість

гравців на фінансовому ринку зменшується, диверсифікація коштів у різні галузі економіки відсутня.

Юридична особа – платник єдиного податку. Кодекс виділяє в розділі XIV спеціальні податкові режими для платника єдиного податку згідно зі спрощеною системою оподаткування, обліку та звітності. Для такої юридичної особи податок визначається загальними доходами, а ставка податку може відрізнитися залежно від величини доходу, тому виникає потреба в розрахунку доходу такого платника податку. Згідно з Кодексом доходом юридичної особи – платника єдиного податку є будь-який дохід, отриманий протягом податкового (звітного) періоду в грошовій формі (готівковій та/або безготівковій); матеріальній або нематеріальній формі.

Проблеми мінімізації податкових зобов'язань через страхові компанії. За Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств», що втратив чинність у 2010 році, юридичні особи могли відносити на витрати лише 5% від коштів, спрямованих на ризикове страхування. Навіть з урахуванням 5% стримуючої норми щодо віднесення страхування на витрати замовника, через страхові компанії мінімізувався прибуток значної кількості підприємств з подальшим спрямуванням цих коштів на конвертацію або за кордон [11]. За даними Державної податкової служби України, до прийняття Податкового кодексу в 2009 р. і в першому півріччі 2010 р. було викрито страхових схем на суму більш, ніж 2,3 млрд грн. З прийняттям Податкового кодексу претендентів на подібні страхові схеми в країні не поменшало. По-перше, це непублічні промислові компанії та холдинги, які в змозі побудувати схему перестрахування від України до офшорних страхових компаній. По-друге, це бізнес, який часто вимушений давати хабарі або виплачує заробітну плату «в конвертах» і потребує готівки [11]. По-третє, це так звані кептивні страхові компанії, які обслуговують підприємства, керівниками яких є родичі або особи, що знаходяться у близьких стосунках.

Модельний приклад 4. Припустимо, що підприємство прийняло рішення про страхування своїх працівників за колективним договором недержавного пенсійного забезпечення. Сума страхових премій становить 20 000 грн. Якщо таке підприємство отримало дохід 100 000 грн, а витрати склали 50 000 грн, тоді прибуток становитиме 50 000 грн, а податок на прибуток – 10 500 грн. Без страхування

прибуток становив би 70 000 грн, а податок на прибуток був би більшим і дорівнював 14 700 грн. Різниця становить 4200 грн. Щодо страховика, то у нього не виникає податкових зобов'язань, адже доходи від страхування додаткової пенсії оподатковуються за нульовою ставкою. Фактично підприємство може навіть не перерахувати коштів, а у себе по податковому обліку збільшити витрати. Якщо таке станеться, то підприємство заплатить страховику лише комісійну винагороду за послуги. Потім договір достроково розривається, підприємство отримує викупну суму, а комісійна винагорода страховика є невеликою і фактично не суттєво впливає на обсяги податкових надходжень до бюджету. Кодекс передбачає пеню для підприємства, якщо договір довгострокового страхування життя чи з недержавного пенсійного забезпечення в перші п'ять років його дії розривається в розмірі 120% облікової ставки Національного банку України. Підприємство зобов'язано буде включити до складу своїх доходів за відповідний звітний період суму сплачених премій з врахуванням пені, однак у звітний період цього не буде, держава не отримує близько 4200 грн.

Ще одним із способів приховування об'єктів оподаткування є оформлення договорів страхування працівників за рахунок коштів підприємств у залік взаєморозрахунків. Для цього посадові особи підприємств, установ і організацій укладають договори страхування своїх працівників за рахунок коштів підприємства, розраховуючи на те, що страхові платежі внесуть підприємства-партнери в залік взаєморозрахунків. Це дає змогу не показувати страхові премії в бухгалтерському обліку підприємства-страхувальника. На практиці також може скластися ситуація, коли з метою оптимізації оподаткування підприємство-страхувальник може включити до витрат страхові платежі зі страхування майна одним чи кількома страховиками на страхову суму, що перевищує вартість цього майна. Така поведінка є неправомірною, оскільки страхове відшкодування не може перевищувати дійсної вартості майна [14].

Висновки. Аналізуючи Податковий кодекс в частині оподаткування страхувальників – платників податків, що є юридичними особами, треба виходити з того, чи дає він змогу виконати ключові завдання, які стоять перед державою: наповнення бюджету й стимулювання економічної активності суб'єктів страхового ринку,

забезпечення соціальних гарантій для населення. Включення до складу витрат платника податку – юридичної особи витрат на страхування ризиків, пов'язаних з страховим захистом працівників з низьким рівнем доходу, для яких підприємство – юридична особа є основним місцем роботи, створює економічні стимули як для працівників підприємства, так і для самого підприємства і держави. Результати дослідження виявляють як позитивні, так і негативні ефекти страхування і пов'язаного з ним оподаткування страховальників – юридичних осіб. Оподаткування страховиків 3% з обороту призводить до появи різних схем мінімізації юридичними особами – страховальниками податкових зобов'язань через страхові компанії. Така проблема залишається не розв'язаною доти, доки не відбудеться перехід страховиків до загальної системи оподаткування прибутку. Подальші дослідження слід спрямувати на пошук шляхів вдосконалення оподаткування страховиків, страховальників – фізичних осіб та страхових посередників.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Закону України «Про страхування»: Закон України від 04.10.2001 № 2745-III // Голос України. — № 207 (2707). — 2001. — С. 10–13.
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [Електронний ресурс]: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 15.04.2017).
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття [Електронний ресурс]: Закон України від 02.03.2000 № 1533-III // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1533-14> (дата звернення: 15.04.2017).
4. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 15.04.2017).
5. Василенко, А. В. Оподаткування інвестиційної діяльності страхових компаній / А. В. Василенко // Прометей. — №3 (18). — 2005. — С. 128–131.
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності [Електронний ресурс]: Закон України від 04.11.2011 № 4014-VI // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4014-17> (дата звернення: 15.04.2017).

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПІДХОДІВ ДО ЗНИЖЕННЯ РИЗИКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В. Г. Бабенко-Левада,

к.е.н., доцент кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»

Запорізький національний технічний
університет;

О. К. Пилипенко,

магістрант кафедри «Фінанси, банківська
справа та страхування» Запорізький
національний технічний університет

Анотація. У статті розглянута теорія та практика управління ризиком, її концепції, недоліки та запропоновані заходи по зниженню ризиків підприємницької діяльності.

Annotation. In the article the considered theory and practice of management a risk, her conceptions, defects and offered measures, are on the decline of risks of entrepreneurial activity.

Ключові слова. Ризик, концепція управління, фактори ризику, мінімізація, профілактика, системи та механізм управління, ймовірність, результат.

Keywords. Risk, management conception, risk factors, minimization, prophylaxis, systems and management mechanism, probability, result.

Вступ. Ризики в значній мірі впливають на фінансові результати господарської діяльності підприємства, звідси виникає потреба у визначенні основних факторів ризику та створенні відповідних систем і механізмів управління ризиками. Існуючі системи управління ризиками та основні концепції, які є їх основою, мають недоліки та потребують удосконалення. Зниження ризику в підприємстві та підвищення ефективності діяльності підприємств

можливо тільки на основі комплексного підходу до оцінки факторів ризику всіх видів діяльності підприємств. Ці та інші питання визначили об'єкт та предмет дослідження цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження проблеми ризиків, їх природи та практики управління ризиком найшли відображення в таких авторів як Дж. М. Кейнс, Мілтон Фридмен, Джеймс Бьюкенен, Б. Бремен, Ли Якокка, Бартон Л., В. Андрійчук, О. М. Скібіцький, А. Маршалл та інші. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень та публікацій, наявність ризику в підприємницькій діяльності потребує подальших досліджень з метою подолання ризику та підвищення роботи підприємств за умови глобалізації економіки і загострення конкуренції.

Мета роботи.

Метою дослідження є проведення аналізу основних підходів щодо зниження ризику підприємницької діяльності та підвищення ефективності діяльності підприємств за рахунок використання найбільш оптимальних управлінських рішень у конкретних ризикових ситуаціях.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз досвіду подолання ризиків на підприємстві викликав потребу більш глибокого вивчення природи ризику. Поняття «ризик», «невизначеність» мають дуже давню історію. Проте серйозно цю проблему почали вивчати лише в XIX і XX століттях, хоч і до цього з'явилася безліч робіт, у яких розглядалися різні аспекти ризику. Із розвитком світової торгівлі купці почали страхувати свої можливі втрати.

Останніми роками найбільшого поширення у світовій практиці управління ризиком набула концепція управління інтегральним (консолідованим, сукупним) ризиком (Integrated Risk Management — IRM). Сутність даної концепції полягає в тому, що підприємство в ході своєї діяльності знаходиться і працює в ризиковому середовищі, що складається з сотень чинників. Кожен чинник ризику, починаючи від глобального і закінчуючи локальним, у разі його реалізації, тобто здійснення певної події, може здійснити вплив на роботу підприємства. Тому для розуміння стану середовища необхідно врахувати всі можливі чинники ризику і визначити ступінь їх впливу.

Таких чинників, залежно від розміру і профілю підприємства, може бути десятки і сотні, тому реалізація цієї концепції стала можливою тільки із появою могутніх засобів комп'ютерного збору й обробки даних. Частина таких даних запроваджується без участі оператора шляхом їх знімання з відповідних апаратів, машин і механізмів, де ці дані є частиною контролю за ходом технологічного процесу. Інші дані запроваджуються після попередньої обробки даних, одержаних у вигляді звіту про проведену операцію (операціях) і формалізованих у числове значення чинника ризику менеджером ризику. Потім у ході подальшої обробки даних виявляються чинники ризику, значення яких можуть зробити найбільш істотний вплив на найважливіші області діяльності підприємства. До найважливіших відносять області діяльності, порушення нормального функціонування яких може привести до суттєвих фінансових втрат на підприємстві. У перелік найважливіших можуть входити як виробництво продукції, збут, так і збереження майна і стан людських ресурсів.

Суттєва відмінність системи управління інтегральним ризиком від широко відомих за межами Росії систем управління фінансовим ризиком полягає, передусім, в комплексному підході до оцінки чинників ризику всіх видів діяльності підприємства, які воно здійснює в умовах певного середовища бізнесу.

У розвинутих країнах процес управління ризиком підприємства, як правило, був складовою частиною системи управління активами і пасивами (зобов'язаннями) підприємства (Asset – Liability Management – ALM). Оцінка ризику в таких системах зводилася до оцінки ризику процентних ставок, ринкового ризику й аналізу прибутковості операцій. При цьому слабкими сторонами системи були такі чинники:

- у бізнес-практиці підприємств обмежувалось число типових контрактів, що не завжди повною мірою відповідає змінним вимогам середовища бізнесу, що змінюються, для даного підприємства;
- для аналітичних досліджень використовувалося обмежене число методів;
- використовувалося обмежене число варіантів оцінки вартості майна підприємства;
- застосовувалося обмежене число інтервалів і розмір інтервалів часу для виконання аналітичних досліджень.

В умовах глобалізації ринків і зростання конкуренції вищезазначені недоліки є причиною зниження ефективності діяльності підприємств як результату падіння попиту на товари і послуги і недостатньо точних розрахунків витрат на випуск продукції. Тому в найближчій перспективі системи управління ризиком підприємства, на нашу думку, повинні забезпечувати:

- проведення досліджень із зміною тимчасових інтервалів в необмеженому діапазоні;
- чіткість визначення чинників ризику;
- повний аналіз прибутковості операцій;
- можливість проведення розрахунку вартості всіма існуючими методами;
- можливість проведення аналітичних досліджень всіма існуючими методами (історичного моделювання, статичним і динамічним);
- можливість моделювання універсальних контрактів і застосування бази даних чинного законодавства;
- наявність окремих функціональних модулів із базами даних для вирішення різних завдань (модуль методів аналізу, модуль принципів оцінки вартості, модуль типових контрактів і т.д.);
- інтегрованість даних з робочого місця в загальну базу даних для подальшої обробки;
- простоту в експлуатації і гарантування можливості установки й оновлення програмного забезпечення новими версіями.

Кожен суб'єкт управління (менеджер, управлінська команда) обирає конкретний спосіб управління ризиками залежно від специфіки діяльності, обраної маркетингової стратегії тощо.

Процес управління ризиком покликаний забезпечити відповідний механізм розв'язання проблеми ризику. Обираючи певний спосіб розв'язання проблем, пов'язаних з ризиком, яким обтяжена певна діяльність, менеджер повинен керуватися такими основними принципами:

- недоцільно ризикувати більшим заради меншого;
- недоцільно ризикувати більш, ніж це дозволяють власні кошти (капітал);
- необхідно заздалегідь піклуватися відносно можливих (ймовірних) наслідків ризику.

У ризиковій ситуації доцільно враховувати:

- імовірність отримання бажаного результату;
- імовірність настання небажаних наслідків в результаті вибору альтернативи управлінського рішення та його реалізації;
- імовірність фактичного відхилення від поставлених цілей;
- можливість оцінити наслідки управлінського впливу;
- ступінь досягнення мети діяльності підприємства;
- фактичні розміри відхилень від прогнозованого стану підприємства.

Ризик в управлінні може розглядатися як характеристика цілеспрямованої діяльності суб'єкта управління в умовах невизначеності, за яких існує імовірність відхилення від досягнення поставлених цілей.

Ризик в управлінні є засобом усунення системою менеджменту підприємства невизначеності, засобом практичного вирішення протиріччя при альтернативному розвитку протилежних тенденцій в конкретних умовах діяльності.

Основною ціллю управління ризиком на підприємстві є мінімізація пов'язаних з ним фінансових втрат та максимізація прибутку. Процес управління ризиком пов'язаний з оцінкою рівня окремих видів ризику, їх профілактикою та страхуванням.

Існують такі форми профілактики ризику:

- мінімізація ризиків — це сукупність дій, направлених на зниження ризику, шляхом його уникнення або попередження. До того ж слід відмітити, що уникнення ризику для менеджера нерідко означає відмову від прибутку, а це пов'язане з ризиком невикористаних можливостей;
- диверсифікація ризиків, дозволяє уникнути частини ризику при розподілі капіталу між різними видами діяльності. Старе прислів'я «Не кладіть усі яйця в один кошик» вказує на те, як ще можна здійснювати менеджмент ризику. Диверсифікація означає, що два і більше напрямків діяльності комбінуються і поєднуються в пакеті, що становить «портфель» ризиків. Як правило, показників, що характеризують ризик такого портфеля, а отже, і ризик скомбінованого «портфеля», будуть меншими, ніж по кожному окремому напрямку діяльності, що входить до такого «портфеля»;
- лімітування ризиків. За тими видами господарської діяльності та господарських операцій, які можуть постійно виходити за вста-

- новлені межі допустимого ризику, цей ризик лімітується шляхом встановлення відповідних економічних і фінансових нормативів;
- отримання додаткової інформації – є одним з найважливіших способів зниження ризику. Природно, що коли б у менеджера була більш повна інформація, він міг би зробити кращий прогноз та знизити ступінь ризику. Широко відома теза: «Рішення варте не більше того, чого коштує інформація, на базі якої вона прийнята». Це робить інформацію товаром, за який потрібно платити гроші. Але вкладення капіталу в інформацію є виправданим.

Система профілактики ризиків хоча і знижує ймовірність їх виникнення, але не в змозі нейтралізувати всі пов'язані з ними негативні фінансові наслідки. Частково цю роль може взяти на себе внутрішнє страхування ризиків, що здійснюється в рамках самого торговельного підприємства.

Широке використання різних форм профілактики та страхування ризиків дозволяє суттєво знизити розмір можливих фінансових втрат підприємства в умовах нестабільної економіки та частих змін кон'юнктури споживчого ринку.

Головним етапом управління ризиками є покриття негативних наслідків (збитків) ризиків фінансовими засобами. Кожний суб'єкт господарювання може сам фінансувати свої ризики або передавати їх іншому суб'єктові господарювання згідно з попередньою взаємною домовленістю. Самофінансування ризиків, відоме також як самострахування, є формою безпосереднього самостійного покриття збитків власними коштами.

За наявності коштів у фондах та резервах вони можуть бути використані аж до повного задоволення відповідної потреби. Істотним недоліком самофінансування ризиків є неможливість точного визначення потреби в резервних коштах через недостатню статистичну та розрахункову базу. А створення фонду в обсязі, меншому за майбутню реальну потребу, призведе до неповного фінансування ризику. Проте формування фондів та резервів у обсягах, більших за майбутні потреби в коштах, неминуче призведе до вилучення з господарського обігу значних фінансових ресурсів.

У тих випадках, коли збитки очікуються більшими за можливості господарського суб'єкта самому фінансувати свої ризики, постає потреба передати власну фінансову відповідальність за ними

іншим суб'єктам, здатним до фінансування таких ризиків на певних умовах. Передання (трансфер) ризиків може здійснюватися у двох основних формах:

- ризики передаються під фінансову гарантію іншого суб'єкта;
- ризики передаються професійним страховикам на підставі договору страхування за відповідну плату.

Висновки. Виконано аналіз відомих систем, принципів та механізмів управління ризиками з метою підвищення ефективності діяльності підприємств. В управлінні ризиками в існуючий час використовується інтегральний, комплексний підхід з урахуванням впливу зовнішніх та внутрішніх факторів середовища, які визначають ризик. Запропоновано з метою зниження ймовірності ризику та його негативних фінансових наслідків в підприємницькій діяльності використовувати систему постійного контролю (моніторингу) за ситуаціями, у яких є ймовірність підвищеного ризику в досягненні поставлених цілей. Крім того, для зниження ризику необхідно приймати оптимальні рішення на підставі альтернативного підходу, а також здійснювати заходи профілактики ризиків та їх страхування.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук, В. Менеджмент: прийняття рішень і ризик / В. Андрійчук, Л. Бауер. — К. : КНЕУ, 1998. — 244 с.
2. Антикризисное управление: от банкротства к финансовому выздоровлению / под. ред. Г. П. Иванова. — М. : Закон и право, 2005. — 342 с.
3. Балабанов, И. Т. Риск – Менеджмент / И. Т. Балабанов. — М. : Финансы статистика, 2006. — 371 с.
4. Грабовой, П. Г. Риски в современном бизнесе / П. Г. Грабовой. — М. : Аланс, 2001. — 299 с.
5. Лапуста, М. Г. Риски в предпринимательской деятельности / М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова. — М. : ИНФРА-М, 2007. — 328 с.
6. Скібіцький, О. М. Антикризисний менеджмент : навч. посібник / О. М. Скібіцький. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 568 с.
7. Черкасов, В. В. Деловой риск в предпринимательской деятельности / В. В. Черкасов. — К. : Ливра, 2003.
8. Швець, В. Я. Економічні ризики / В. Я. Швець, Н. Ф. Єфремова. — К., 2002. — 357 с.

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ТА КРЕДИТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ КРИЗИ

О. А. Коваль,

доцент, к.е.н., кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

В. Ю. Супрун,

магістр, Запорізький національний
технічний університет

Анотація. У статті розглянуто сутність, види та співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості. Запропоновано шляхи вдосконалення управління дебіторською та кредиторською заборгованістю підприємств в умовах кризи.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, взаєморозрахунки, факторинг, форфейтинг.

Annotation. The article describes the nature, type and ratio of accounts receivable and accounts payable. The ways of improving the management of accounts receivable and accounts payable business in crisis.

Keywords: accounts receivable, accounts payable, settlements, factoring, forfeiting.

Постановка проблеми. На сьогодні одним з найбільш складних і суперечливих питань є необхідність управління дебіторською та кредиторською заборгованістю, що пов'язано з існуванням проблеми неплатежів. Ринкові відносини вимагають удосконалення системи взаєморозрахунків суб'єктів господарювання. Суб'єкти господарювання на перший план висувають вирішення власних проблем, замість виконання фінансових зобов'язань по платежах перед партнерами.

Значним недоліком у законодавстві є те, що воно не стимулює створення резерву сумнівних боргів, адже даний процес вимагає

вилучення з обороту значних коштів, що могли б бути задіяні в інших сферах діяльності підприємства, а їх необхідно резервувати, однак при цьому вони не включаються до валових витрат у податковому обліку, що в свою чергу не впливає на зменшення податку на прибуток. Без створення резерву підприємства стають неадаптованими до кризових явищ, які можуть виникати в економіці. Це є досить актуальним у сучасних умовах, адже в Україні спостерігається економічна криза, однією із елементів якої є криза неплатежів. Дана криза проявляється в тому, що підприємства не здійснюють своєчасно платежі одне одному за товари, роботи, послуги. Цей процес супроводжується ростом дебіторської та кредиторської заборгованості між суб'єктами підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню даної проблеми присвячені роботи таких вітчизняних вчених, як Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, В. М. Костюченко, М. С. Пушкар, В. О. Шевчук та інші. Але незважаючи на значний внесок науковців, низка нерозв'язаних проблем залишається, а саме: низький рівень автоматизації даної ділянки обліку; відсутність: а) внутрішнього аудиту та внутрішніх форм звітності, необхідних для управління; б) методичних рекомендацій з удосконалення управління дебіторською та кредиторською заборгованістю.

Метою статті є дослідження методичних та практичних аспектів відображення дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємствах та шляхів удосконалення управління ними в умовах економічної кризи.

Виклад основного матеріалу досліджень. У країнах з розвинутою економікою підприємства не залежать від своєчасного перерахунку грошових коштів покупцями. Вони мають змогу безпосередньо перетворювати грошові вимоги на гроші під заставу боргових вимог. А в українській практиці даний механізм управління дебіторською заборгованістю не налагоджено і доки це не буде зроблено, проблема неплатежів не буде вирішена. Актуальність теми дослідження визначається важливістю вдосконалення організації розрахунків, що вплине на розв'язання глобальних економічних проблем України, і необхідністю удосконалення розрахунків відповідно до економічних відносин ринкового спрямування.

Питома вага в складі джерел коштів підприємства, як відомо, належить позичковим коштам, у тому числі й кредиторській заборгованості. Кредиторська заборгованість утворюється як наслідок неналежного виконання сторонами взятих на себе зобов'язань і являє собою заборгованість організації з виконання взятих на себе зобов'язань, або зобов'язань, виконання яких передбачено чинним законодавством (цивільним, податковим, трудовим і т.д.) [1].

Зобов'язання виникають через існуючі обов'язки підприємства щодо передачі певних активів чи надання послуг іншому підприємству в майбутньому. Як правило, підприємство має кілька видів зобов'язань і значну кількість кредиторів. Отже, користувачам фінансової звітності необхідно мати можливість визначати величини і типи заборгованостей із фінансових звітів [3]. Перевірка фінансових звітів аудитором є достатньою для того, щоб користувачі були впевнені, що всі зобов'язання належним чином визначені, оцінені та включені до фінансових звітів відповідно до вимог чинного законодавства та П(С)БО. Щоб задовольняти ці вимоги, кредиторська заборгованість повинна бути визначена та класифікована належним чином.

Кредиторська заборгованість, хоча і є тимчасовим залученням позикових засобів, у результаті негативно впливає на фінансовий стан підприємств, оскільки наявність кредиторської заборгованості говорить про неплатоспроможність підприємства і підриває авторитет підприємства в покупців і замовників. Кредиторська заборгованість з терміном позовної давності, що стік, підлягає віднесенню до бюджету, тобто остаточно вилучається з господарської діяльності підприємств-виробників [1].

Для раціональної організації роботи підприємства з кредиторами, оцінки наявності і термінів погашення кредиторської заборгованості недостатньо інформації фінансового обліку. У Журналі №3 та реєстрі до нього вказано виникнення та погашення заборгованості перед постачальниками і підрядниками, ведеться облік інших кредиторів, по яких не описуються терміни заборгованості. Тому для вдосконалення системи управлінського обліку по кредиторській заборгованості, як пропонується в [4], необхідно розробляти план-графік погашення кредиторської заборгованості. Він має вестись у розрізі боржників (рахунки 63, 68, 66 та ін.) за місяць із вказуванням кінцевих термінів погашення заборгованості

підприємства перед ними. Підсумки за місяць по боржниках повинні співпадати з даними аналітичного і синтетичного обліку. Підсумки по окремих календарних датах необхідні для визначення потреби в коштах на банківських рахунках.

Передусім треба перевірити достовірність інформації щодо видів і термінів погашення кредиторської заборгованості. Для цього користуються прямим підтвердженням контрагентів, вивченням контрактів і договорів, особистими бесідами з працівниками, які накопичують інформацію про борги і зобов'язання підприємства. У процесі аналізу необхідно дати оцінку умов заборгованості, звернути увагу на терміни, обмеження використання ресурсів, можливості залучення додаткових джерел фінансування.

З проблемою удосконалення взаєморозрахунків суб'єктів господарювання тісно пов'язана проблема створення ефективного внутрішнього аудиту та вдосконалення системи управлінського обліку. Як показали дослідження, навіть на великих підприємствах майже відсутні спеціальні служби аудиту та управлінського менеджменту.

У процесі планування та управління внутрішнім аудитом важливим етапом є розробка програми проведення перевірки операцій з обліку кредиторської заборгованості, а також розробка класифікатора можливих порушень і помилок, ймовірність виникнення яких на конкретному підприємстві може бути значною. При необхідності програма може бути значно деталізована відповідно до визначеного виду кредиторської заборгованості.

Так, на думку О. Є. Гудзя, в програму обліку й аудиту кредиторської заборгованості можуть бути включені питання: перевірка критеріїв оцінки кредиторської заборгованості; перевірка правильності відображення кредиторської заборгованості; перевірка правильності кореспонденції і відображення операцій з обліку кредиторської заборгованості; відображення результатів операцій з кредиторською заборгованістю в реєстрах обліку і формах звітності тощо.

В умовах комп'ютерної обробки даних, з метою підвищення рівня автоматизації роботи, потрібно застосувати програмний «конструктор» на базі інтеграції функціонального модуля з підсистемами, що пов'язані з фінансовими та виробничими аспектами управління. Це дозволить скоординувати планову послідовність закупок і видачу дозволу, надасть свободу маневру у виборі способів платежу, а також

своєчасно виявляти недопустимі види кредиторської заборгованості, зокрема, безнадійну заборгованість та правильне і своєчасне її списання, що дасть змогу отримати достовірну інформацію, необхідну при формуванні та відображенні фінансових результатів; створити якісну інформаційну базу по кредиторській заборгованості для учасників розрахунків, яка необхідна для попередження ймовірності настання платіжної кризи суб'єктів господарювання, що дасть змогу підвищити якість управління розрахунками підприємства.

Як збільшення, так і зменшення дебіторської і кредиторської заборгованості можуть призвести до негативних наслідків для фінансового стану підприємства. Так, зменшення дебіторської заборгованості проти кредиторської може статися через погіршення стосунків з клієнтами, тобто через зменшення кількості покупців продукції. Збільшення дебіторської заборгованості проти кредиторської може бути наслідком неплатоспроможності покупців. Дебіторська заборгованість істотно погіршує фінансовий стан підприємства, вона є іммобілізацією грошових засобів, відверненням їх з господарського обороту, що приводить до зниження темпів виробництва і результативних показників діяльності підприємства, оскільки прострочена дебіторська заборгованість, по якій закінчився термін позовної давності, підлягає віднесенню на збитки підприємства [2].

Робота з дебіторською заборгованістю, тобто процес управління нею, є важливим моментом у діяльності будь-якого підприємства і вимагає пильної уваги керівників і менеджерів. Визначення підходів до управління дебіторською заборгованістю, етапів і методів – проблема, що не має однозначного рішення, залежить від специфіки діяльності підприємства та особистих якостей керівництва [5].

Значне перевищення дебіторської заборгованості завжди загрожує фінансовій стійкості підприємства і потребує залучення додаткових джерел фінансування. Розглядаючи питання аналізу дебіторської заборгованості (розрахунку з покупцями й замовниками), слід ознайомитися з одним із методів розрахунку з покупцями, що широко використовується в країнах з розвинутими ринковими відносинами, – методом надання знижок за дострокової оплати. Відомо, що за умов інфляції будь-яка відстрочка платежу призводить до того, що підприємство-виробник реально одержує лише частину вартості реалізованої продукції. Тому підприємству інколи вигідніше

зробити знижку на реалізований товар за умови швидкої оплати рахунка (наприклад, у десятиденний термін), ніж втратити більшу суму в результаті інфляції. Ефективне управління дебіторською заборгованістю також є найважливішою характеристикою ліквідності фірми, оскільки чим менше засобів умертвляється в дебіторській заборгованості, чим менше у неї «поганих» боргів, тим коротше цикл грошового обігу, тим швидше й акуратніше вона сама оплачує свої зобов'язання. І кредитори, і рейтингові агентства уважно вивчатимуть дебіторську заборгованість компанії, вирішуючи питання її кредитоспроможності, її кредитного рейтингу.

Для поліпшення фінансового стану організації необхідно:

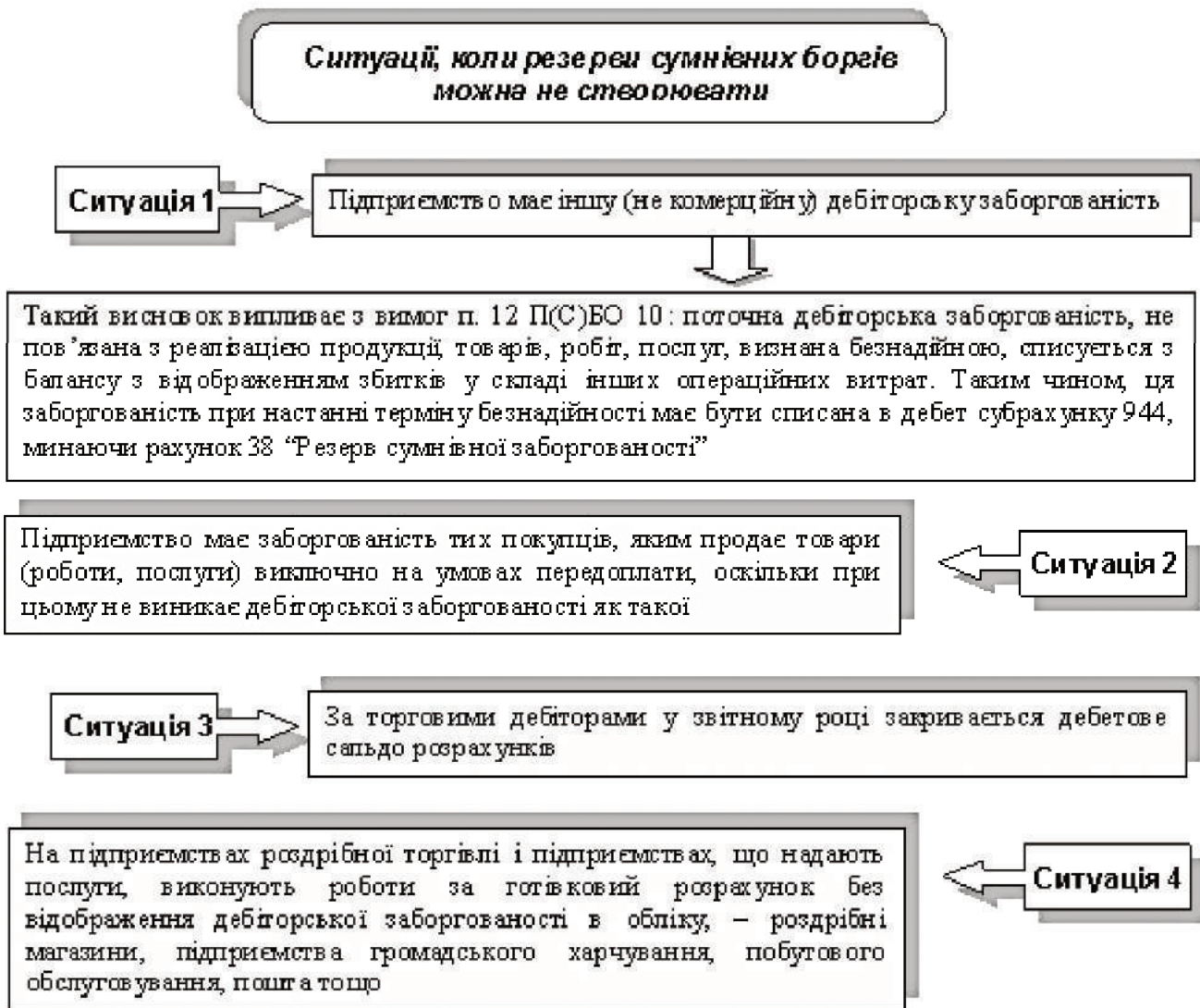
- стежити за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості. Значне перевищення дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стійкості організації і робить необхідним залучення додаткових джерел фінансування;
- контролювати стан розрахунків по прострочених заборгованостях;
- по можливості орієнтуватися на збільшення кількості замовників з метою зменшення ризику несплати монопольним замовникам.

Основними завданнями аналізу дебіторської заборгованості є:

- перевірка реальності і юридичної обґрунтованості сум дебіторської заборгованості, що числяться на балансі підприємства;
- перевірка дотримання правил розрахункової і фінансової дисципліни;
- перевірка правильності отримання сум за відвантажені матеріальні цінності і повноту їх списання, наявність виправдовувальних документів при здійсненні розрахункових операцій і правильності їх оформлення;
- перевірка своєчасності і правильності оформлення і пред'явлення претензій дебіторам, а також організація контролю за рухом цих справ і перевірка порядку організації стягнення сум заподіяного збитку й інших боргів, що впливають з розрахункових взаємовідносин;

- розробка рекомендацій по впорядкуванню розрахунків, зниженню дебіторської заборгованості.

Уважаємо, що підприємствам-кредиторам, щоб уникнути втрат від оподаткування, необхідно створювати резерв сумнівних боргів, а також звернути увагу на ті виділені ситуації, при яких можна не створювати резерв сумнівних боргів (Рис. 1) [9].

Рис. 1. Ситуації, при яких можна не створювати резерв сумнівних боргів

Рішення про створення резерву сумнівних боргів повинно готуватись комісією підприємства за участю керівників юридичної, бухгалтерської, збутової служб та затверджуватись керівником підприємства. Вважаємо, що в рішенні комісія повинна відображати такі відомості: дату та причину виникнення заборгованості, термін її погашення (векселів, застав, договорів страхування), дату подання

позовної заяви до суду (арбітражного суду) про стягнення заборгованості з покупця (замовника), номер та дату платіжного доручення про перерахування мита.

На думку К. С. Сурніної резерви сумнівних боргів дозволяється створювати тільки за результатами інвентаризації дебіторської заборгованості в кінці року, в той час як сумнівні борги виникають в ході торгових операцій упродовж року [9]. Існують наукові думки, що необхідно нараховувати резерв та переглядати протягом усього облікового періоду. На нашу думку, розраховувати та створювати резерв сумнівних боргів доцільно перед складанням як квартальної, так і річної звітності, а використовуватися він буде при потребі впродовж звітного року. Вважаємо, що резерв сумнівних боргів повинен формуватись на підприємствах у базі даних експертних оцінок.

Висновки. Раціональна організація і контроль за станом дебіторської заборгованості в сучасних умовах ринкової економіки грає найважливішу роль в ефективності господарської діяльності організації. Від стану цих розрахунків багато в чому залежить платоспроможність організації, її фінансове положення і інвестиційна привабливість.

Нині в умовах зниження рівня розрахункової дисципліни система «неплатежів» веде до зростання дебіторської заборгованості, у тому числі простроченої. Таке положення обумовлює необхідність контролю суми дебіторської заборгованості і її руху (виникнення і погашення).

Необхідно постійно контролювати та відстежувати ситуацію з кредиторською заборгованістю, вчасно і правильно приймати управлінські рішення, уникати складних і суперечливих ситуацій з кредиторами.

Для прискорення переводу дебіторської заборгованості в інші форми оборотних активів підприємства, чи це грошові кошти, чи високоліквідні довгострокові (короткострокові) цінні папери, необхідно застосовувати рефінансування дебіторської заборгованості, зокрема – факторинг і форфейтинг [3].

Саме ефективна організація розрахунків повинна активно сприяти: зміцненню договірної дисципліни; підвищенню відповідальності підприємств за своєчасне і в повному обсязі здійснення

платежів за всіма зобов'язаннями; прискоренню обороту коштів; ефективному використанню тимчасово вільних коштів.

Список використаних джерел:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 11 «Зобов'язання», затверджене наказом МФУ від 31.01.00 р. № 20 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/psbu11/> (дата звернення: 21.05.2017).
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 «Дебіторська заборгованість» від 8 жовтня 1999 року № 237 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/psbu12/> (дата звернення: 21.05.2017).
3. Бухгалтерський облік : навч. посібник / [Т. А. Бутинець, Л. В. Чижевська, С. Л. Береза ; за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця]. — Житомир : ЖІТІ, 2000. — 672 с.
4. Акімова, Н. С. Основні проблеми обліку та внутрішнього аудиту дебіторської та кредиторської заборгованості / Н. С. Акімова // Науково технічний збірник. — Харків, 2007. — Вип. 77. — С. 268–272.
5. Береза, С. Л. Класифікація дебіторської заборгованості: нові підходи / С. Л. Береза // Вісник ЖІТІ. — 2007. — № 14. — С. 156–160.
6. Гудзь, О. Є. Дебіторська та кредиторська заборгованість в системі управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств / О. Є. Гудзь // Облік і фінанси АПК. — 2007. — № 1–2. — С. 65–70.
7. Пшенична, В. Ю. Удосконалення обліку кредиторської заборгованості [Електронний ресурс] / В. Ю. Пшенична // Наук. доп. КНЕУ. — 2008. — № 3 (4). — Режим доступу: <http://dsfa.mybb3.net/viewtopic.php?t=698> (дата звернення: 21.04.2017).
8. Сурніна, К. С. Проблеми обліку дебіторської та кредиторської заборгованості в умовах введення нових положень (стандартів) бухгалтерського обліку / К. С. Сурніна // Економіка: проблеми теорії та практики : Міжвузівський зб. наук. праць Дніпропетровського державного університету. — Вип. 20. — Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000. — С. 77–82.
9. Сурніна, К. С. Резерв сумнівних боргів: порівняння українських, російських та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку / К. С. Сурніна // Збірник тез та текстів виступів наукової міжнародної конференції «Розвиток науки про бухгалтерський облік». Частина ІІІ. — Житомир : ЖІТІ, 2000. — С. 100–105.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ КРИЗОВИХ ЯВИЩ В ЕКОНОМІЦІ

Ю. О. Набатова,

к.е.н., доцент кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

А. П. Шостак,

магістрант, ФЕУ-122,

*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

Бюджетна система України – сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права [1]. З метою посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток країни необхідно вживати заходів, спрямованих на підвищення рівня збалансованості бюджету, ефективності використання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю, а головне – забезпечення стійкості бюджетної системи. Бюджет є адаптивним механізмом у системі регулювання економіки, спрямованим на забезпечення адекватності регулятивних заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища з метою економічного розвитку країни. Бюджетна система є одним з основних інструментів регулювання соціальної, виробничої, інвестиційної, регіональної, зовнішньоекономічної діяльності країни [3].

Бюджетна система України є залежною від політичної стабільності та ситуації на світових сировинних ринках. Через це обмежені можливості для бюджетного маневру з метою суттєвого збільшення

бюджетних витрат за напрямками, які обумовлюють економічний розвиток країни. При цьому прийняті бюджетні зобов'язання не можуть бути істотно скорочені внаслідок соціальної спрямованості значної їх частини. Структура бюджетних витрат не є оптимальною для стимулювання економічного розвитку. Направлених з бюджету коштів на реалізацію економічного розвитку інфраструктурних проектів, проектів у сфері освіти і науки не достатньо. Міжбюджетні відносини поки не в повній мірі налаштовані на стимулювання органів державної влади та місцевого самоврядування до створення умов для підприємницької та інвестиційної діяльності, які об'єктивно є основою збільшення доходів місцевих бюджетів. Бюджетна політика багато в чому залишається неясною для суспільства, необхідність і суть конкретних рішень і дій органів державної влади в цій сфері не розкриваються належним чином [3].

У макроекономічних умовах виконання бюджету, за даними Державної служби статистики України, зростання реального ВВП упродовж 2016 року прискорювалося з 0,1 % у I кварталі до 4,7 % у IV кварталі порівняно з відповідним кварталом 2015 року. За оцінками Мінекономрозвитку, за підсумками 2016 року зростання реального ВВП незначно перевищує прогнозний показник на рівні 2 %, врахований у розрахунках показників бюджету на 2016 рік [4].

Позитивні тенденції у розвитку вітчизняної економіки в умовах несприятливої зовнішньої кон'юнктури були зумовлені зростанням внутрішнього попиту, насамперед інвестиційного.

Так, за 9 місяців 2016 року обсяги освоєних капітальних інвестицій зросли на 16,4% проти їх скорочення на 6% за відповідний період 2015 року.

У 2016 році після дворічного скорочення відновились тенденція до зростання прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) – за даними Держстату, за 9 місяців 2016 року їх чистий приріст становив 2,6 млрд дол. США проти відпливу у розмірі 1,8 млрд дол. США за відповідний період 2015 року [4].

Згідно Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» затверджено: доходи – у сумі 595,2 млрд грн, видатки – у сумі 667,8 млрд грн та граничний розмір дефіциту державного бюджету – у сумі 83,7 млрд грн [2].

При цьому, упродовж 2016 року виникла необхідність у коригуванні бюджетних показників, пов'язана із підвищенням соціальних

стандартів (зокрема заробітних плат, допомог, пенсій), потребою у збільшенні видатків на компенсацію населенню підвищення тарифів на енергоносії та на підтримку обороноздатності країни.

З урахуванням усіх змін до бюджету 2016 року планові показники доходів державного бюджету були збільшені до 608,0 млрд грн, видатків – до 681,5 млрд грн, а граничний обсяг дефіциту державного бюджету не змінився [4].

Рівень виконання бюджетних показників у 2016 році становив 616,3 млрд грн, що на 81,6 млрд грн, або на 15,3% більше ніж у 2015 році. Найбільші надходження до держбюджету в 2016 році становили:

- ПДВ з вироблених на території України товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування – 54,1 млрд грн, що на 14,4 млрд грн, або на 36,2% більше ніж у 2015 році;
- ПДВ із ввезених на територію України товарів 181,5 млрд грн, що на 42,7 млрд грн, або на 30,8% більше ніж у 2015 році;
- з податку на прибуток підприємств – 54,3 млрд грн, що на 19,6 млрд грн, або на 56,3% більше ніж у 2015 році;
- з податку та збору на доходи фізичних осіб (у т.ч. військового збору і податку на доходи фізичних осіб із доходу у вигляді процентів) – 59,8 млрд грн, що на 32,7%, або на 14,7 млрд грн більше від аналогічного показника 2015 року;
- податок на використання надр – 39,7 млрд грн, що на 2,7 млрд грн, або на 7,3% більше ніж у 2015 році [4].

У 2016 році Урядом проводилася виважена політика видатків, ресурси державного бюджету спрямовувались у першу чергу на фінансування основних захищених статей бюджету (відповідно до ст. 55 Бюджетного кодексу України): на забезпечення обороноздатності держави, своєчасне виконання боргових зобов'язань, фінансування відповідно до планових показників усіх соціальних виплат та допомог [1].

Касові видатки Державного бюджету України за 2016 рік проведені в обсязі 684,9 млрд грн, у тому числі за загальним фондом – 642,6 млрд гривень. Проти 2015 року видатки державного бюджету зросли на 108,0 млрд грн, або на 18,7%.

У 2016 році на оборону і безпеку держави спрямовано загальний ресурс у сумі 121,3 млрд грн, що на 25,5 млрд грн, або у 1,3 рази більше порівняно з 2015 роком [4].

Видатки державного бюджету на обслуговування державного боргу (за функціональною класифікацією видатків) у 2016 році становили 95,8 млрд грн, що на 11,3 млрд грн, або на 13,4% більше ніж у 2015 році.

У 2016 році Урядом було забезпечено фінансування соціальних видатків. Наприклад, за економічною класифікацією видатків касові видатки державного бюджету на соціальне забезпечення за 2016 рік були здійснені в обсязі 153,3 млрд грн, що на 49,2 млрд грн, або на 47,3% більше ніж у 2015 році, а видатки на виплату заробітної плати та нарахувань для працівників бюджетної сфери становили 105,4 млрд грн, що на 25,5 млрд грн, або на 31,9% більше ніж у 2015 році [4].

У 2016 році річний плановий показник дефіциту державного бюджету зі змінами, що включають коригування граничного обсягу дефіциту за спеціальним фондом, внесеними розпорядниками бюджетних коштів, становив 87,2 млрд гривень. Фактично Державний бюджет України був виконаний із дефіцитом у сумі 70,3 млрд гривень [2].

Упродовж року погашення та обслуговування боргу здійснювалось вчасно та в повному обсязі, на погашення державного боргу було спрямовано 111,4 млрд грн та на обслуговування – 95,8 млрд грн.

На кінець 2016 року державний борг становив 1650,8 млрд грн, у т. ч. державний зовнішній борг дорівнював 980,2 млрд грн, державний внутрішній борг – 670,6 млрд гривень. Гарантований державою борг України на кінець 2016 року становив 278,9 млрд гривень. Сума державного та гарантованого державою боргу України на кінець 2016 року становила 1929,8 млрд гривень [2].

З 2015 року розпочато реформування бюджетної системи в контексті децентралізації та запроваджено нову модель міжбюджетних відносин. За два роки вдалося впровадити перший етап реформи та досягти декількох важливих результатів:

- зміцнено фінансову спроможність місцевих бюджетів;
- забезпечено надання якісних суспільних послуг споживачам завдяки розширенню видаткових повноважень органів місцевого самоврядування [4].

Реформа міжбюджетних відносин та зміни до податкового законодавства сприяли підвищенню рівня фінансового забезпечення місцевих бюджетів та забезпечили формування нових прогресивних відносин в управлінні бюджетними ресурсами, а також створили

умови для мотивації органів місцевого самоврядування до нарощування дохідної бази місцевих бюджетів [4].

Як результат, у 2016 році місцеві органи влади отримали додатковий ресурс, як на виконання повноважень, які є функціями держави і передані їм на виконання без передачі видаткових повноважень, так і на виконання самоврядних функцій [4].

Незважаючи на позитивні тенденції у розвитку вітчизняної економіки, є велика кількість факторів які негативно впливають на стійкість бюджетної системи України, серед головних – політична криза в країні, яка в 2014 році дала поштовх початку військових дій, анексії АР Крим; зростання цін на енергоносії на світових ринках; низька інвестиційна активність.

У нинішніх умовах важливим для України є забезпечення стійкості бюджетної системи та збалансованості бюджету. Щоб досягти стійкості бюджетної системи, необхідно перш за все розробити бюджетну стратегію, яка буде взаємозалежною зі Стратегією соціально-економічного розвитку держави, виробити бюджетну тактику і розробити основні напрямки бюджетної політики [3].

При формуванні бюджетної політики необхідно виходити з того, що зниження темпів зростання економіки не повинно вести до зниження державних витрат і подальшого погіршення загальноекономічної ситуації. Держава повинна мати відповідні резерви, гнучкі інструменти, помірне боргове навантаження.

Важливим є підвищення ефективності бюджетних витрат, максимально результативне витрачання бюджетних коштів. Впровадження програмних методів бюджетування дозволить перетворити їх в реальний інструмент проведення державної політики, концентрацію бюджетних ресурсів на пріоритетних напрямках для досягнення поставлених цілей [3].

Надзвичайно актуальним кроком є збалансована і розумна податкова політика, яка повинна не тільки виконувати фіскальні функції – максимізувати доходи держави, але і стимулювати економічну й інвестиційну активність, підвищувати привабливість бізнесу в Україні [3].

Аби досягти стійкості бюджетної системи, необхідна робота щодо пріоритетності видатків бюджетів, а саме – повинна бути змінена структура бюджетних витрат на користь тих, які спрямовані

на розвиток. Витрати на освіту, науку, інфраструктуру повинні бути пріоритетними, їх частка в загальних витратах бюджетної системи України повинна збільшуватися.

Бюджетні інвестиції повинні бути спрямовані на підвищення якості підприємницького та інвестиційного клімату, бюджетні інвестиції в економіку повинні стимулювати зростання приватних інвестицій, сприяти формуванню сучасної транспортної та інженерної інфраструктури.

Необхідно здійснити перехід до «програмного бюджету». Перехід до формування і виконання «програмного бюджету» повинен супроводжуватися впровадженням сучасної державної інтегрованої інформаційної системи управління суспільними фінансами «Електронний бюджет», що дозволить перейти на якісно новий рівень управління державними фінансами і створити інструментарій для прийняття обґрунтованих управлінських рішень з метою підвищення ефективності та результативності бюджетних витрат [3].

Необхідна розробка бюджетної стратегії при різних варіантах розвитку української та світової економік. Усе це дозволить досягти стійкості бюджетної системи в умовах кризових явищ в економіці.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 08.07.2010 № 2456. — VIP-редакція від 20.04.2017 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 10.05.2017).
2. Про Державний бюджет України на 2016 рік [Електронний ресурс] : Закон України від 25.12.2015 № 928-VIII. — Редакція від 28.12.2016, підстава 1809-19 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/928-19> (дата звернення: 10.05.2017).
3. *Боголіб, Т. М.* Забезпечення стійкості бюджетної системи України в умовах кризових явищ [Електронний ресурс] / Т. М. Боголіб // Актуальні проблеми економіки. — 2014. — Режим доступу: <http://eco-science.net/> (дата звернення: 10.05.2017).
4. Інформація Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2016 рік [Електронний ресурс] // Урядовий кур'єр. — 2017. — Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-ukrayini-2702/> (дата звернення: 10.05.2017).

ПРОБЛЕМИ ПОШУКУ РЕЗЕРВІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Т. О. Олійник,

к.е.н., доцент кафедри «Фінанси, банківська справа та страхування»;

О. В. Коротунова,

к.т.н., доцент кафедри «Прикладна математика»;

О. М. Вечерко,

магістрант, ФЕУ-122,

Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя, Україна

У статті висвітлено основні поняття ефективності роботи підприємства та розглянуто проблеми пошуку резервів підвищення ефективності діяльності підприємства. Метою статті є розкриття проблем оцінки та визначення господарських резервів підприємства, розробка та обґрунтування заходів щодо підвищення ефективності діяльності підприємства загалом. Теоретичну і методологічну основу наукового пошуку складають праці вітчизняних та закордонних учених з питань ефективності діяльності підприємства.

Ключові слова: ефективність, резерви, ресурси, пошук резервів, формалізовані резерви, неформалізовані резерви, оптимізація.

Вступ. Економічний раціоналізм дій господарюючих суб'єктів припускає, що дані суб'єкти визначають вигоди від своїх економічних дій. Порівняння результатів і витрат у визначений проміжок часу і називається ефективністю діяльності. Досягти ефективності діяльності підприємства можливо тільки системно, врахувавши процеси внутрішніх і зовнішніх змін, тенденцій, що зберігаються на ринку, та прогнозів. Усі підходи до визначення ефективності використання

потенціальних можливостей підприємства, тобто його резервів, вбачають раціоналізм та економічну обґрунтованість, але на сучасному етапі розвитку економічних відносин неможливо дотримуватись усіх існуючих у науковій літературі підходів до пошуку резервів. Необхідно сформувати систему інструментів та методів, які є синтезом підходів до підвищення ефективності функціонування підприємства.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Методологічним базисом здійснення дослідження даної тематики стали праці науковців різних напрямів. Зокрема, проблеми визначення ефективності діяльності підприємства, а також виявлення резервів з ціллю підвищення результативності роботи розглянуто такими авторами, як А. Д. Шеремет, Г. В. Савицька, О. В. Коваленко, С. Р. Богомолець, І. П. Житна, І. В. Косорукова, М. І. Баканов та інші.

Мета статті (постановка завдання). Головною метою цієї роботи є розкриття проблем оцінки та визначення господарських резервів підприємства, а також розгляд принципів організації пошуку та їх класифікації, дослідження методичних підходів щодо управління ефективністю підприємства, розробка та обґрунтування заходів щодо підвищення ефективності діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. Під дією матеріальних, економічних, соціально-політичних, фінансових, технічних, організаційних і багатьох інших умов формуються резерви підприємства. Вони показують реальну картину всієї можливості підприємницької діяльності і розробки механізму їх використання. Резерв – це запас ресурсів, який свідомо не витрачається і підтримується на певному рівні як засіб, що забезпечує надійність і безперервність роботи будь-якої системи. А ресурс – керовані фактори виробництва, що володіють вартісними властивостями і перетворюючими можливостями, необхідні для забезпечення і розвитку виробничих процесів з метою досягнення запланованих результатів.

В економіці підприємства розрізняють три поняття резервів: резервні запаси (сировини, матеріалів), що необхідні для забезпечення ритмічної роботи підприємства; резерви як невикористані можливості досягнень науково-технічного прогресу (поліпшення якості продукції, нове обладнання і технології, нові види матеріалів);

резерви як нераціональне використання усіх видів ресурсів (перевитрата трудових, матеріальних, часових, фінансових, а також їхні витрати в процесі виробництва).

Предметом досліджень у теорії економічного аналізу є другий і третій вид резервів. Таким чином, резерви – це невикористані можливості зниження усіх видів витрат на виробництво продукції і збільшення результатів від її реалізації [5, с. 65].

Підвищення ефективності виробництва може здійснюватися двома шляхами: на основі ліквідації непродуктивних витрат, а також внаслідок прискорення науково-технічного прогресу, впровадження нової технології і техніки. З одного боку, значні виробничі запаси – це омертвіння грошових засобів, які в них вкладені, недоотримання прибутку, з іншого – великий запас створює можливості безперервного виробництва і дає змогу підприємству отримати знижки на велику закупку від постачальників. Механізм пошуку резервів передбачає комплекс досліджень, пов'язаний з утворенням, виявленням і використанням резервів. Важливе місце в цьому посідає класифікація резервів підвищення ефективності виробництва:

- з позицій підприємства і в залежності від джерел утворення: внутрішньовиробничі, зовнішні;
- за простими елементами процесу виробництва: трудові ресурси, матеріальні ресурси, засоби праці;
- за узагальнюючими показниками ефективності: ріст прибутку і рентабельності, зниження собівартості, ріст обсягу виробництва;
- за характером дії: інтенсивні, екстенсивні;
- за стадіями життєвого циклу: передвиробничі, виробничі, експлуатаційні;
- за характером і змістом: організаційно-технічні, економічні, соціально-психологічні;
- за терміном використання: поточні, перспективні;
- за очевидністю відображення: явні, приховані;
- за стійкістю: стабільні, випадкові [6, с. 48–50].

Науково-технічний рівень виробництва і продукції включає резерви підвищення прогресивності і якості продукції і вживаної техніки, ступеня механізації та автоматизації виробництва технічної і енергетичної озброєності праці, прогресивності вживаних

технологій, прискорення упровадження нової техніки і заходів науково-технічного розвитку. Структура й організація виробництва і праці мають такі резерви, як підвищення рівня концентрації, спеціалізації і кооперації, скорочення тривалості виробничого циклу, забезпечення ритмічності виробництва та інші принципи наукової організацій виробництва: скорочення і повна ліквідація виробничого браку, забезпечення принципів наукової організації праці; підвищення кваліфікації працівників та її відповідність технічному рівню виробництва. Підвищення рівня управління і методів господарювання означає вдосконалення виробничої структури підприємства, структури органів управління ним, підвищення рівня планової і обліково-контрольної роботи тощо [4, с. 24].

Значні резерви криються в поліпшенні соціальних умов роботи і життя трудового колективу, стану промислової естетики і культури виробництва, дбайливому ставленні до природи і раціональному використуванні природних ресурсів, у вдосконаленні зовнішньоекономічних зв'язків підприємства. Відповідно до класифікації резервів за найважливішими чинниками; підвищення інтенсифікації і ефективності виробництва підприємства планують шляхи пошуку і мобілізації резервів, тобто складають плани організаційно-технічних заходів щодо виявлення і використування резервів.

Ефективність виробництва – це узагальнене і повне відображення кінцевих результатів використання засобів, предметів праці і робочої сили на підприємстві за певний проміжок часу. Загальну економічну ефективність виробництва ще називають загальною продуктивністю виробничої системи. Загальна методологія вивчення економічної ефективності полягає у відношенні результату виробництва до затрачених ресурсів (витрат), тобто одержаного економічного ефекту до витрат на його досягнення.

Проблема підвищення ефективності виробництва полягає в забезпеченні максимально можливого результату на кожен одиницю затрачених трудових, матеріальних, фінансових та інших ресурсів. Тому критерієм ефективності виробництва в макроекономічному масштабі є зростання продуктивності суспільної праці. Кількісне вираження цього критерію відображається через систему показників економічної ефективності виробництва. Ця система містить такі групи показників:

- 1) узагальнюючі показники економічної ефективності виробництва (рівень задоволення потреб ринку, виробництво продукції на одиницю витрат ресурсів, витрати на одиницю товарної продукції, прибуток на одиницю загальних витрат, рентабельність виробництва, народногосподарський ефект від використання одиниці продукції);
- 2) показники ефективності використання живої праці (трудомісткість одиниці продукції, відносне вивільнення працівників, темпи росту продуктивності праці, частка приросту продукції за рахунок росту продуктивності праці, коефіцієнт ефективності використання робочого часу, економія фонду оплати праці, випуск продукції на 1 грн фонду оплати праці);
- 3) показники ефективності використання основних виробничих фондів (фондовіддача основних фондів, фондомісткість продукції, рентабельність основних фондів, фондовіддача активної частини основних фондів);
- 4) показники ефективності використання матеріальних ресурсів (матеріаломісткість продукції, матеріаловіддача, коефіцієнт використання найважливіших видів сировини і матеріалів, витрати палива і енергії на 1 грн чистої продукції, економія матеріальних витрат, коефіцієнт вилучення корисних компонентів із сировини);
- 5) показники ефективності використання фінансових коштів (коефіцієнт оборотності обігових коштів, тривалість одного обороту нормованих оборотних коштів, відносне вивільнення обігових коштів, питомі капіталовкладення, капіталовкладення на одиницю введених потужностей, рентабельність інвестицій, строк окупності інвестицій);
- 6) показники якості продукції (економічний ефект від поліпшення якості продукції, частка продукції, яка відповідає кращим світовим і вітчизняним зразкам тощо).

Під резервами підвищення економічної ефективності виробництва розуміють невикористані можливості збільшення випуску продукції в розрахунку на одиницю сукупних витрат завдяки більш раціональному використанню усіх видів ресурсів підприємства. Основні чинники підвищення ефективності виробництва – це підвищення його технічного рівня, вдосконалення управління, організації

виробництва і праці, зміна обсягу і структури виробництва, поліпшення якості природних ресурсів та інші.

Економічна ефективність діяльності підприємства безпосередньо пов'язана із соціальною ефективністю цієї діяльності, оскільки результати роботи підприємства є базою для вирішення цілого ряду соціальних проблем. Соціальну ефективність слід розглядати як на рівні окремо взятого підприємства (локальна ефективність), так і на загальнодержавному чи муніципальному рівнях. Визначення рівня соціальної ефективності повинно охоплювати як заходи, які піддаються кількісному вимірюванню, так і ті, які не піддаються прямому кількісному вираженню [1, с. 352–353].

Також слід відзначити, що досягнення певного рівня успішності функціонування підприємства нерозривно пов'язане з набуттям підприємством ознак конкурентоспроможності. Конкурентне ринкове середовище вимагає від підприємства постійного вдосконалення. Для того щоб бути конкурентоспроможним, підприємства повинні мати конкурентні переваги, основними шляхами їх отримання є:

- стати кращим самому через вживання заходів щодо удосконалення власної діяльності та підвищення її ефективності;
- безпосередньо послабити конкурентів;
- змінити ринкове середовище.

Оскільки реалізація останніх двох напрямків потребує значних зусиль, основним засобом отримання конкурентних переваг залишається підвищення ефективності власної діяльності [8, с. 82].

Взагалі всі заходи підвищення ефективності функціонування підприємств можна звести до трьох напрямків (рисунок 1):

- 1) управління витратами і ресурсами;
- 2) розвитку й удосконалення виробництва та іншої діяльності;
- 3) удосконалення системи управління підприємством та всіма видами його діяльності.

Як бачимо, усі заходи підвищення ефективності роботи підприємства є взаємозалежними. Однак, найважливішого значення набувають чинники, визначені третьою групою (напрямом), оскільки їх мобілізація передбачає визначення місця реалізації в системі управління діяльністю [2, с. 469–470].

Як вже відзначалося, результативність виробництва як найважливіший компонент для визначення його ефективності не варто тлумачити однозначно.

Рис. 1. Напрями підвищення ефективності роботи підприємств [складено автором]

Необхідно розрізняти:

- кінцевий результат процесу виробництва, що відбиває матеріалізований результат процесу виробництва, який вимірюється обсягом продукції в натуральній і вартісній формах;

- кінцевий народногосподарський результат роботи підприємства або іншої інтеграційної структури як первинної автономної ланки економіки, який включає не тільки кількість виготовленої продукції, а також її споживчу вартість. Кінцевим результатом процесу виробництва (виробничо-господарської діяльності підприємства) за певний період часу є чиста продукція, тобто новостворена вартість, а фінансовим результатом комерційної діяльності – прибуток (прибутковість) [3, с. 450].

Досягнення високих результатів господарювання підприємств можливе завдяки виявленню та нейтралізації негативних факторів та стимулюванню дії позитивних, зокрема удосконалення організаційної структури, збалансування виробничого потенціалу, впровадження нових технологій. Реалізація внутрішніх і зовнішніх факторів підвищення ефективності діяльності підприємств забезпечить отримання не лише економічного ефекту, але й соціального.

Висновки і пропозиції. Таким чином, ефективність виробництва (діяльності) підприємства – це комплексне поняття, що відбиває кінцеві результати використання ресурсів за певний проміжок часу, головною ознакою якого може бути необхідність досягнення мети виробничо-господарської діяльності підприємства з найменшими витратами суспільної праці або часу.

Успішна реалізація стратегії розвитку підприємства передбачає здійснення результативної, ефективної та конкурентоспроможної господарської діяльності. Проблема підвищення ефективності виробництва та діяльності підприємства в цілому полягає в забезпеченні максимально можливого результату на кожному одиницю затрачених трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

Проблема визначення ефективності підприємства та пошуку шляхів її підвищення є складною і такою, що важко формалізується. Адже будь-яке підприємство – це складна система, тому сподіватися, що можна дістати просту й легко зрозумілу схему пошуку резервів підвищення ефективності його роботи, було б не зовсім правильно. Подальший науковий пошук повинен бути спрямований на формування системи інструментів та методів, які являють собою синтез підходів до підвищення ефективності функціонування підприємства.

Список використаних джерел

1. *Бойчик, І. М.* Економіка підприємства: Навч. посіб. / І. М. Бойчик. — [вид. 2-ге, доп. і перероб.]. — К. : Атіка, 2007. — 528 с.
2. *Гетьман, О. О.* Економіка підприємства: Навч. посіб. / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. — [2-ге вид.]. — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 488 с.
3. *Житна, І. П.* Теорія економічного аналізу: навч. посіб. / І. П. Житна, І. В. Таций, Є. П. Житний. — Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2004. — 336 с.
4. *Бутко, А. Д.* Теорія економічного аналізу / А. Д. Бутко. — К. : КНТЕУ, 2005. — 411 с.
5. *Бабець, Є. К.,* Теорія економічного аналізу: Навч. посіб. / Є. К. Бабець, М. І. Горлов, С. О. Жуков, В. П. Стасюк. — К. : ВД «Професіонал», 2007. — 384 с.
6. *Серединська, В. М.* Економічний аналіз: навч. посіб. / В. М. Серединська, О. М. Загородна, Р. В. Федорович. — Тернопіль : Видавництво «Астон», 2012. — 624 с.
7. *Погорелов, С. М.* Дослідження шляхів підвищення ефективної діяльності підприємств / С. М. Погорелов, О. В. Леденко, О. А. Матяш // Вісник НТУ «ХПІ». — 2015. — № 26(1135). — С. 76–82.
8. *Савицкая, Г. В.* Экономический анализ: учеб. / Г. В. Савицкая. — М. : НИЦ ИНФРА-М, 2011. — 649 с.
9. *Шеремет, А. Д.* Комплексный анализ хозяйственной деятельности / А. Д. Шеремет. — М. : ИНФРА-М, 2006. — 415 с.

АМОРТИЗАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Т. О. Олійник,

к.е.н., доцент кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

С. О. Нагорна,

магістрант, ФЕУ-122,

*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

Результатом діяльності підприємства вважається підвищення рентабельності виробництва й отримання прибутку, що залежить від ефективності використання необоротних активів, які підлягають амортизації у процесі їхнього використання. Цей механізм дозволяє прослідкувати відповідність темпів оновлення основних фондів підприємства темпам зміни техніки та технологій.

Серед усієї чисельності напрацювань, присвячених зазначеній проблематиці, в першу чергу слід виділити розробки таких науковців, як: С. Г. Саєнко, І. Г. Чалий, Л. В. Городянська, Є. І. Голов, С. Ф. Помилуйко, Н. Г. Виговська, Н. В. Ткаченко та ін. Ознайомлення з працями цих авторів дозволяє виділити невирішені раніше загальні проблеми: відсутність цілеспрямованої державної амортизаційної політики, не розроблена концепція ефективного заощадження і використання фінансових ресурсів.

Актуальним питанням у наш час є пошук шляхів удосконалення амортизаційної політики підприємства, адже амортизація займає важливе місце в економічній свідомості суспільства. Амортизація об'єкта основних засобів нараховується, виходячи з нового терміну корисного використання, починаючи з місяця наступного за

місяцем зміни терміну корисного використання. Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» та Податковим кодексом України встановлені такі методи амортизації: прямолінійний; виробничий; зменшення залишкової вартості (відсотковий); прискорений зменшення залишкової вартості; кумулятивний.

Методи нарахування амортизації згідно з П(С)БУ 7 «Основні засоби» об'єктів основних фондів, що застосовуються в бухгалтерському обліку, наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Методи нарахування амортизації об'єктів основних фондів,
що застосовуються в бухгалтерському та податковому обліку**

Назва методу	Суть методу	Формула для обчислення амортизації	Примітки
1	2	3	4
Прямолінійний	Річна сума амортизації визначається діленням вартості, яка амортизується, на строк корисного використання об'єкта основних засобів	$A = Ca : T$	А – річна сума амортизаційних відрахувань; Ca – амортизовувана вартість об'єкта ОЗ; Т – термін корисного використання об'єкта ОЗ (років)
Виробничий	Місячна сума амортизації визначається як добуток фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації. Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта основних засобів	$A = Пм \times (Сп - Сл) : Пз$	Пм – фактичний місячний обсяг продукції (робіт, послуг); Сп – первісна вартість об'єкта ОЗ; Сл – ліквідаційна вартість об'єкта ОЗ; Пз – передбачуваний обсяг виробництва з використанням амортизованого обладнання

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
Зменшення залишкової вартості	Річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації. Річна норма амортизації (у відсотках) обчислюється як різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років корисного використання об'єкта з результату від ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість	$A = C_3 \times (1 - (C_l : C_n)^{1/T})$	<p>C_3 – залишкова або первісна вартість об'єкта ОЗ на дату початку нарахування амортизації;</p> <p>C_l – ліквідаційна вартість об'єкта ОЗ;</p> <p>C_n – первісна вартість об'єкта ОЗ;</p> <p>T – термін корисного використання об'єкта ОЗ</p>
Прискореного зменшення залишкової вартості	Річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації, яка обчислюється виходячи із строку корисного використання об'єкта і подвоюється	$A = 2C_3 : T$	<p>C_3 – залишкова вартість об'єкта ОЗ або первісна вартість на дату початку нарахування амортизації;</p> <p>T – термін корисного використання об'єкта ОЗ (років)</p>
Кумулятивний	Річна сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується, та кумулятивного коефіцієнта. Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням кількості років, що залишаються до кінця строку корисного використання об'єкта основних засобів, на суму числа років його корисного використання	$A = (C_n - C_l) \times (K_3 : P_k)$	<p>C_n – первісна вартість об'єкта ОЗ;</p> <p>C_l – ліквідаційна вартість об'єкта ОЗ;</p> <p>K_3 – кількість років, що залишаються до кінця строку корисного використання об'єкта ОЗ;</p> <p>P_k – сума числа років корисного використання об'єкта ОЗ.</p> <p>Наприклад, для терміну корисного використання об'єкта у 5 років сума чисел років буде складати – $1+2+3+4+5=15$, а кумулятивний коефіцієнт у перший рік експлуатації становитиме $5/15$</p>

Відмінністю методів є різний рівень нарахованих амортизаційних відрахувань та спосіб їх розподілу. Останні три методи нарахування амортизації прискорені, їх використання дає змогу мати найбільшу суму (до 50% від первісної вартості об'єкта) амортизаційних відрахувань у перший рік експлуатації основного засобу, а потім вона з року в рік зменшується. Завдяки цьому швидше накопичуються кошти для заміни вже зношених об'єктів основних засобів. Тому підприємство має право на свій розсуд обрати з зазначенням в обліковій політиці найбільш економічно ефективного методу здійснення амортизації, який залежить від: умов експлуатації, зношуваності та виду основних засобів. Однак цим правом користуються не всі суб'єкти підприємницької діяльності, більшість з них використовує прямолінійний метод нарахування у зв'язку з простотою розрахунків.

Амортизаційна політика – це складова частина загальнодержавної політики формування власних фінансових ресурсів, яка полягає в оптимізації потоку власних засобів, що реінвестуються у виробничу діяльність [1, с. 59].

Існує визначення, що амортизаційна політика – це складова інвестиційної політики, яка являє собою дії держави з регулювання процесу перенесення вартості засобів праці на створюваний продукт з наступним їх відновленням. У структурі власних коштів домінуюче місце посідають амортизаційні відрахування. Елементами амортизаційної політики є амортизаційні відрахування, норми амортизації, оцінка та переоцінка основного капіталу, методи нарахування амортизації, порядок використання коштів амортизаційного фонду.

Зростання обсягів інвестицій значною мірою залежить від стану інвестиційного клімату в країні. Інвестиційна діяльність стала в останній час вирішальною ланкою всієї економічної політики держави, тому держава повинна застосовувати весь комплекс економічних, правових та адміністративних засобів для позитивної тенденції збільшення обсягів інвестицій та підвищення інвестиційної активності.

До основних напрямів державного регулювання інвестиційної діяльності відносять бюджетно-податкове регулювання, кредитне регулювання, визначення пріоритетних сфер та об'єктів інвестування, залучення іноземних інвестицій і регулювання умов здійснення інвестицій за межі держави, забезпечення захисту інвестицій,

проведення гнучкої амортизаційної політики, регулювання участі інвесторів у приватизації та інші. Але треба зазначити, що амортизаційна політика є одним з головних важелів, що дають можливість державі впливати на інвестиційну сферу. Раціональні моделі амортизації основного капіталу заохочують підприємців до збільшення амортизаційних відрахувань. У такий спосіб формується додатковий приплив капітальних ресурсів не на разовій, а на постійній основі, за рахунок відкриття внутрішніх каналів інвестиційної підтримки виробництва. Подібний ефект досягається забезпеченням вагомих податкових пільг та відповідного збільшення чистого прибутку тих підприємців, які здійснюють прискорену амортизацію та списання капітальних активів [2].

У нашій країні амортизаційна політика розглядається як складова частина науково-технічної політики держави. Взаємозв'язок амортизаційної політики з інвестиційною залежить від трансформації поглядів на сутність амортизації, додання їй інвестиційної спрямованості та полягає у виборі джерел фінансування інвестицій. До джерел фінансування інвестицій відносять: власні, позикові та залучені кошти. Для відтворення основного капіталу амортизаційні відрахування спрямовують на фінансування капітальних вкладень або інвестицій. Розширене відтворення основних засобів та придбання нового виробничого устаткування підприємство здійснює за рахунок частини амортизаційних ресурсів та інших власних інвестиційних ресурсів. Джерелами фінансування інвестицій є юридичні та фізичні особи, які залучаються для спільного здійснення інвестиційних проектів, бюджетні асигнування. Основною проблемою, для інвесторів, є вибір джерел фінансування для здійснення інвестиційної діяльності.

Рівень доступності амортизаційних відрахувань для інвестиційної діяльності можна охарактеризувати як високий, тобто амортизаційні відрахування завжди є у підприємства, навіть якщо його діяльність малоприбуткова або збиткова. Використання амортизаційних ресурсів не супроводжується додатковими супутніми видатками, за їх використання не треба платити. Тому, амортизація є найбільш прийнятним власним джерелом фінансування інвестицій, що відповідає економічній природі власності, втіленої в категорії капіталу. При інвестуванні за рахунок зовнішніх джерел будуть

потрібні кошти, що перевищують цю величину на вартісну оцінку економічного інтересу інвестора. Єдиним недоліком використання амортизаційних відрахувань є їх обмежений обсяг [6].

Амортизаційна політика формується на державному рівні та на рівні підприємства. Державний рівень передбачає встановлення груп та граничного строку використання основних засобів у межах групи, а на рівні підприємства відбувається у межах, встановлених законодавством, що надає право обирати методи нарахування амортизації та строки використання основних засобів.

Амортизаційна політика на державному рівні (макрорівень) спрямована на ефективне управління формуванням і використанням амортизаційних ресурсів з метою раціоналізації інвестиційного процесу для зростання добробуту держави. На основі амортизаційної політики держави кожен господарюючий суб'єкт розробляє і реалізує власну амортизаційну політику (мікрорівень) з управління процесом формування та використання амортизаційних відрахувань для активізації інвестиційної діяльності [4].

Сучасна амортизаційна політика є недосконалою та неефективною. Суттєвим недоліком чинної амортизаційної системи є те, що вона не створює умов для оновлення основних фондів у всіх сферах економічної діяльності. Іншим недоліком є послаблення ролі амортизації як джерела інвестицій, оскільки спостерігається зниження частки власних коштів підприємств та організацій у структурі джерел фінансування інвестицій.

Потужним інструментом стимулювання інвестиційної активності в найбільш пріоритетних галузях економіки виступає ефективна амортизаційна політика. Доцільним на даному етапі розвитку є використання прискореної амортизації, що фактично дозволяє підприємствам приховувати в неоподатковуваних амортизаційних фондах значну частку одержуваного ними прибутку для подальшого направлення їх на інвестиції.

Досвід розвинутих країн показує, що саме амортизація є основним елементом формування капіталу в нестабільній економіці, де не працює ринок довгострокових кредитів та обмежені чисті капітальні вкладення. Для використання амортизаційної політики при стимулюванні капіталовкладень необхідно, щоб, по-перше, податкова амортизація значно перевищувала економічну і, по-друге,

стимулювати використання амортизаційних відрахувань тільки на інвестиційні цілі [6].

Вирішення першої проблеми можливе через створення єдиного національного класифікатора груп основних фондів з визначенням нормативних строків їх служби і відповідно до цього встановленням методів та норми податкової амортизації, виходячи з національних пріоритетів розвитку.

Проблему цільового використання амортизаційних відрахувань можна вирішити за допомогою:

- акумуляції амортизаційних відрахувань в амортизаційному фонді та використання його лише на інвестиції в основний капітал. У випадку використання таких коштів на інші цілі необхідно включати їх в оподатковуваний прибуток і нараховувати податок на загальних основах;
- стимулювання інвестиційного використання амортизаційних відрахувань шляхом впровадження механізму інвестиційного податкового кредиту або податкової знижки [3].

У нашій державі нині основними джерелами фінансування інвестицій виступають власні кошти господарюючих суб'єктів, і їх вплив на інвестиційну діяльність залишається пріоритетним. У майбутньому потрібно зберегти лідерську роль власних коштів у фінансуванні, у першу чергу за рахунок цільового використання амортизаційних відрахувань.

Підвищення ролі амортизаційної політики господарюючого суб'єкта повинно стати важливим завданням економічного розвитку за рахунок впливу амортизаційних відрахувань на інвестиційну діяльність.

У теперішній час амортизаційні відрахування використовуються вітчизняним бізнесом на власний розсуд, як правило для поповнення оборотних активів, тому не може бути вагомим інвестиційним ресурсом. В такій ситуації держава зобов'язана використовувати певні методи для стимулювання розвитку бізнесу, модернізувати власні виробничі потужності за рахунок внутрішніх джерел.

Для вирішення проблеми ефективного використання амортизаційних відрахувань доцільно запровадити податкові інструменти стимулювання інвестиційної активності бізнесу. До одного з таких інструментів треба віднести інвестиційну податкову знижку. Основною вимогою для надання такої знижки повинно бути

стовідсоткове використання амортизаційних відрахувань на інвестиційні цілі.

Список використаних джерел

1. *Виговська, Н. Г.* Удосконалення обліку амортизації: стан, проблеми, перспективи: Монографія / Н. Г. Виговська. — Житомир : ЖІТІ, 1998. — 340 с.
2. *Дугієнко, Н. О.* Амортизаційна політика як напрямок державного регулювання інвестиційної діяльності / Н. О. Дугієнко // Вісник Запорізького національного університету. — 2008. — № 1(3). — С. 45–51.
3. *Серебрянський, Д. М.* Інвестиційний потенціал податкової амортизаційної моделі в Україні: проблеми та шляхи вирішення / Д. М. Серебрянський // Фінансова система України. Збірник наукових праць. — 2006. — № 8. — Ч. 1. — С. 468.
4. *Скорба, О. А.* Методичні підходи до визначення сутності та змісту амортизації основних засобів [Електронний ресурс] / О. А. Скорба. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/SocGum/VUABS/2012_1/32_02_01.pdf.
5. *Ткаченко, Н.* Амортизація, знос основних засобів, нарахування, зміни у незалежній Україні [Текст] / Н. Ткаченко // Вісник економічної науки України. — 2012. — Вип. 2, Т. 1. — С. 95–95.
6. *Швабій, К. І.* Інвестиційні стимули в механізмі оподаткування прибутку підприємств в Україні / К. І. Швабій, Д. М. Серебрянський // Економіка України. — 2007. — № 7. — С. 32–40.

ЗБІЛЬШЕННЯ БЮДЖЕТНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ РЕГІОНУ

Т. О. Олійник,

к.е.н., доцент, кафедра «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

В. Ю. Сліпко,

магістрант, ФЕУ-122,

*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

Трансформаційні процеси у вітчизняній економіці України, її інтеграція до світового економічного простору обумовлюють необхідність розробки нових наукових підходів, поглиблення теоретико-методологічних основ усунення диспропорцій у соціально-економічному розвитку окремих регіонів країни.

Головними пріоритетами формування ефективної фінансової політики на регіональному рівні має бути виявлення і використання резервів економічного зростання, зокрема своєчасна і комплексна оцінка податкового потенціалу регіону [1, с. 139].

Серед усієї чисельності напрацювань, присвячених зазначеній проблематиці, у першу чергу слід виділити розробки таких науковців, як: М. Гапонюк, Н. Горський, Н. Кашина, С. Каламбет, А. Коломієць, М. Меламед, А. Мельник, О. Мірчев, В. Рибак, В. Роцупкіна, Л. Тарангул, І. Таранов, А. Тищенко, В. Федосов, В. Яцюта та ін.

Податковий потенціал бюджетних можливостей регіону – це сукупність коштів, які надійшли від фізичних і юридичних осіб, які є платниками податків, і тих коштів, які з певних причин не були стягнені і є реальними можливостями регіону з нарощення бюджетних ресурсів завдяки ефективній організації [2, с. 300].

У світовій практиці під податковим потенціалом прийнято розуміти потенційний бюджетний доход на душу населення, який може бути отримано органами влади за відповідний фінансовий рік, при застосуванні єдиних на всій території країни умов оподаткування.

Розглядаючи податковий потенціал в якості основи формування податкових надходжень, пропонуємо враховувати потенціал кожного окремого податку й особливості його стягнення в цьому регіоні. Однак можна сказати, що податковий потенціал – це показник, який не відображає справжнього стану економіки, а демонструє можливість здобуття доходу в перспективі.

Актуальним питанням є пошук шляхів збільшення податкового потенціалу регіону, адже податки це одна із головних статей наповнення державного бюджету.

Для покращення прогнозованого податкового потенціалу Запорізької області доцільно провести зміни в розрізі таких податків та зборів: податок на нерухомість, туристичний збір, збір за місця для паркування транспортних засобів.

Згідно з даними офіційного сайту Запорізької міської ради, на території області зареєстровано 55 парковочних місць та встановлено ставку збору за місця для паркування транспортних засобів – 0,03% мінімальної заробітної плати. До місцевого бюджету за цим збором у 2016 році надійшло 215 тис. грн [3].

На думку автора, доцільно збільшити надходження за збором за місця для паркування збільшивши їх кількість, адже на даний момент парковки в університетах, школах, лікарнях та інших державних закладах є безкоштовними.

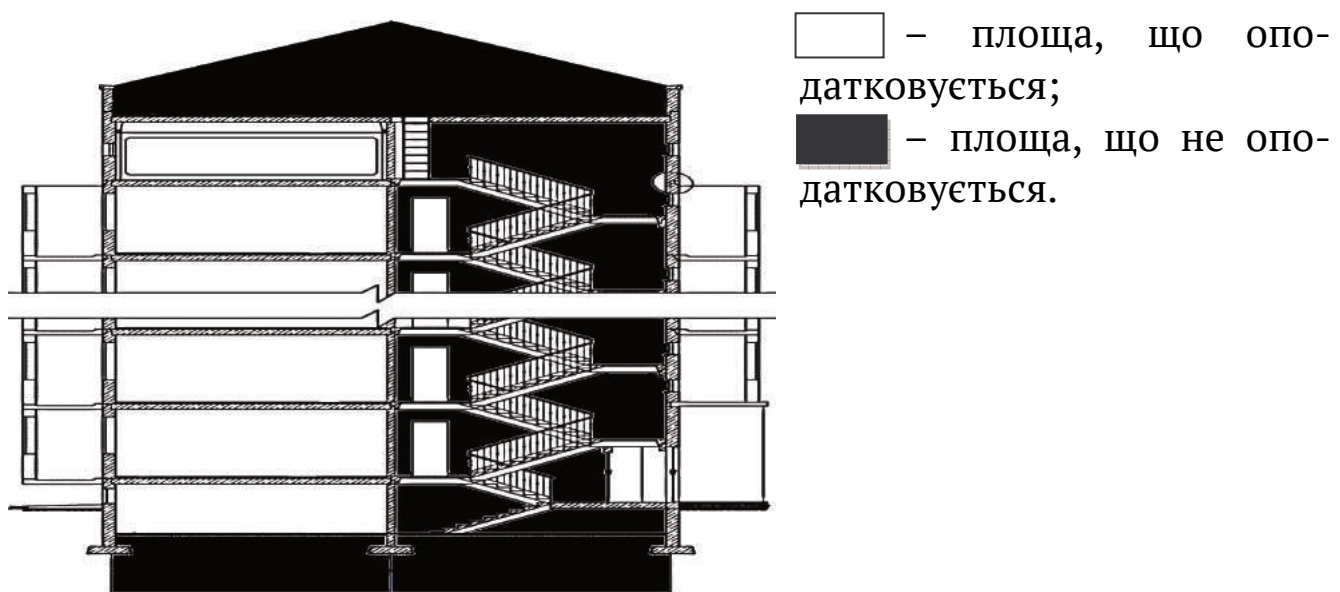
А якщо брати за приклад зарубіжний досвід, то там це є звичайною практикою. Але враховуючи, що для громадян це буде ще однією небажаною статтею витрат і може викликати масове незадоволення населення, для пом'якшення ситуації, вважаю за потрібне ввести пільги при довгостроковому користуванні парковочним місцем.

Згідно з новим законодавством в Україні відбувається створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ). Станом на 01.05.2016 року в Запорізькій області зареєстровано 1532 ОСББ [4].

Створення ОСББ – це реконструкція житлового фонду, модернізація водного та теплового забезпечення, систем каналізації та благоустрій населених пунктів України.

Вважаємо за необхідне зауважити, що податок за нерухомість сплачується громадянами лише за площу їх квартир, а площа приміщень загального користування об'єкта житлової нерухомості (наприклад, горище, підвал, коридор та інші) залишається неоподаткованою.

Для наочного прикладу використаємо схему стандартного п'ятиповерхового будинку в місті Запоріжжі (рисунок 1).

Рис. 1. Схема п'ятиповерхового будинку з поділом його площі на оподатковувану територію та неоподатковувану [складено автором]

Отже, як один із шляхів підвищення податкового потенціалу регіону, спираючись на зарубіжний досвід, пропонуємо розширення податку на нерухомість, включивши до його бази оподаткування площу приміщень загального користування об'єкта житлової нерухомості та встановити місячну ставку в розміру 0,05% від розміру мінімальної заробітної плати встановленої на 1 січня поточного року за 1 кв. м. Платниками доцільно призначити податкового агента, тобто ОСББ, як представника інтересів мешканців усього будинку.

Для розрахунку використаємо п'ятиповерховий будинок. Сума площ приміщень у ньому становить у середньому 90 м², при мінімальній зарплаті 1450 грн встановленій з травня по листопад

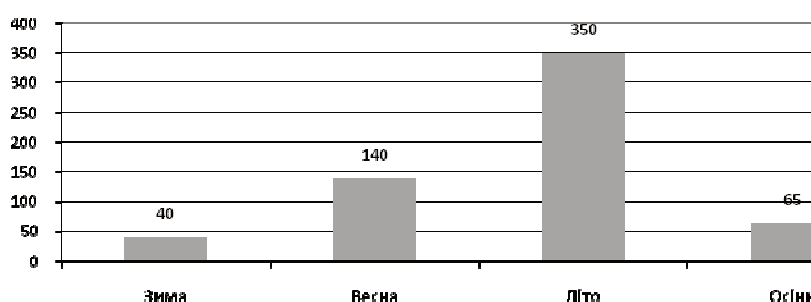
2016 року, сума надходжень від ОСББ такого будинку складала б 65,25 грн на місяць.

А за умови мінімальної заробітної плати на 2017 рік у розмірі 3200 грн, прогнозовані надходження від ОСББ п'ятиповерхового будинку становитимуть – 144 грн.

Наступним розглянемо туристичний збір, який не є основним бюджетоформуєчим податком громад, на відміну від податку на доходи фізичних осіб, акцизного податку чи плати за землю. Але він робить свій внесок у місцеві бюджети. У поточному році зафіксоване зростання надходжень, особливо від громадян – фізичних осіб, які, здаючи відпочивальникам житло в оренду, сумлінно сплачують належні суми податків [3].

Його платниками є громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які отримують послуги з тимчасового проживання або ночівлі. Ставка встановлюється у розмірі від 0,5 до 1 відсотка від вартості усього періоду проживання (ночівлі).

З початку минулого року до місцевих бюджетів Запорізької області сплачено 595 тисяч гривень туристичного збору. Це на 245 тисяч гривень більше, ніж очікувалося. Лише у червні та липні – у період початку оздоровчого сезону, скарбниці громад отримали більш ніж 350 тисяч гривень. Сезонність даного збору зображено на рисунку 2.

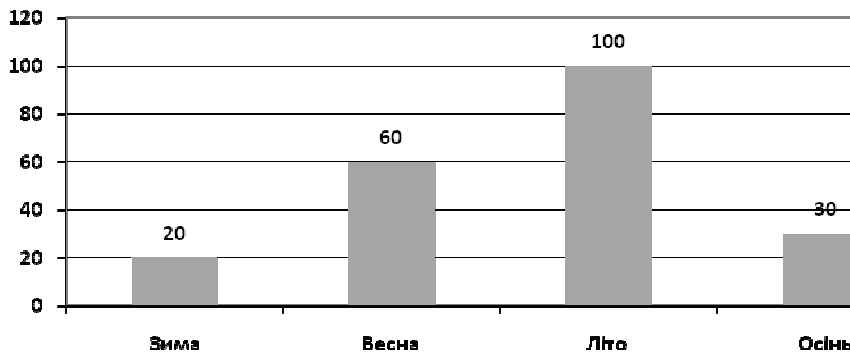

Рис. 2. Сезонність обсягів надходжень туристичного збору до місцевого бюджету Запорізької області протягом 2016 року, тис. грн

Найбільшими платниками збору є фізичні та юридичні особи Запоріжжя, які спрямували до бюджету 210 тисяч гривень, Якимівського району – понад 150 тисяч, м. Бердянськ – майже 130 тисяч та м. Мелітополь – понад 23 тисяч.

Найбільше туристичного збору в м. Запоріжжі надходить з острова Хортиця, який щороку відвідує тисячі туристів, адже на його території нараховується понад 63 пам'ятки археології та історії, що є важливими культурними цінностями.

На рисунку 3 зобразимо рівень надходжень збору впродовж 2016 року з туристичних об'єктів, які знаходяться на острові Хортиця [4].

Рис. 3. Сезонність обсягів надходжень туристичного збору до бюджету Запорізької області з території о. Хортиця упродовж 2016 року, тис. грн

Зважаючи на статистику наведену вище, вважаємо, що доцільно сезонно змінювати ставку туристичного збору з встановленням найбільшого відсотка на літній період для забезпечення збільшення податкових надходжень.

Отже, з метою удосконалення процесів формування податкового потенціалу як чинника соціально-економічного зростання регіонів та їх фінансового забезпечення необхідно:

- удосконалити структуру дохідних джерел місцевих бюджетів, зокрема за рахунок розширення переліку загальнодержавних податків і зборів, закріплених за місцевими бюджетами;
- знизити податкове навантаження на виробників, що має компенсуватися розширенням бази оподаткування та упорядкуванням практики надання податкових пільг;
- підвищення частки власних закріплених доходів у структурі бюджетів внутрішніх регіонів області;
- удосконалити механізм формування і виконання бюджету розвитку, коли фінансові ресурси спрямовуються на розбудову місцевої соціальної та виробничої інфраструктури, культурні програми тощо [5, с. 16].

Як висновок, можна сказати, що пошук та розробка шляхів підвищення податкового потенціалу регіону є необхідною умовою ефективної та продуктивної роботи органів місцевої влади у напрямку збільшення власного фінансового потенціалу.

Список використаних джерел

1. Черкасова, О. С. Податковий потенціал регіону: сутність та методика оцінки [Електронний ресурс] / О. С. Черкасова // Сталий розвиток економіки. — 2014. — № 3(25). — С. 138–143. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2014_3_24
2. Педченко, Н. С. Податковий потенціал як основна складова бюджетних можливостей регіону (на прикладі Полтавської області) / Н. С. Педченко, В. Ю. Ігнатенко // Сталий розвиток економіки. — 2011. — № 4(7). — С. 298–304.
3. Офіційний портал Запорізької міської влади [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <http://meria.zp.ua/test/> (дата звернення: 05.04.2017).
4. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс] :. — Режим доступу: <http://zp.sfs.gov.ua/dfs-u-regioni/golov-upr/> (дата звернення: 15.04.2017).
5. Пасенко, В. М. Формування та оцінка податкового потенціалу регіону : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.05 / Пасенко Владислав Михайлович ; В.о. Харків. нац. акад. міського госп-ва. — Харків : Б.в. — 2010. — 21 с.

ОЦІНКА РИНКУ СТРАХУВАННЯ РИЗИКІВ У РОЗРІЗІ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ У 2014–2016 РОКАХ

І. Г. Пахомова,

к.е.н., доцент кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

Л. М. Ляшова,

магістрант, ФЕУ-122,

*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

Дедалі більшого поширення у вітчизняній банківській практиці набуває страхування кредитної діяльності банків. Застосування такої форми мінімізації кредитних ризиків, як страхування кредиту є взаємовигідною угодою для всіх учасників. Так, зокрема, підприємство-позичальник захищається від втрати ділової репутації у разі невчасної сплати кредиту, банк отримує високі гарантії повернення кредиту, а страхова компанія одержує страхову премію за надані послуги.

Ринок страхових послуг є другим за рівнем капіталізації серед інших небанківських фінансових ринків. Загальна кількість страхових компаній станом на 30.09.2016 р. становила 323, у тому числі СК «life» 1 – 43 компанії, СК «non-life» – 280 компаній, (станом на 30.09.2015 – 368 компаній, у тому числі СК «life» – 50 компаній, СК «non-life» – 318 компаній). Кількість страхових компаній має тенденцію до зменшення, так за 9 місяців 2016 року, порівняно з аналогічним періодом 2015 року, кількість компаній зменшилася на 45 СК.

У порівнянні з 9 місяцями 2015 року на 125,5 млн грн (14,4%) збільшився обсяг надходжень валових страхових премій, обсяг чистих страхових премій збільшився на 2842,0 млн грн (17,0%).

Збільшення валових страхових премій відбулося майже за всіма видами страхування, а саме: автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») (збільшення валових страхових платежів на 1085,6 млн грн – 19,0%); страхування кредитів (збільшення валових страхових платежів на 189,8 млн грн – 64,6%).

Питома вага чистих страхових премій у валових страхових преміях за 9 місяців 2016 року становила 78,8%, що на 1,7 в.п. більше в порівнянні з 9 місяцями 2015 року.

Обсяг валових страхових виплат/відшкодування у порівнянні з 9 місяцями 2015 року збільшився на 1596,5 млн грн (34,2%), обсяг чистих страхових виплат збільшився на 1468,4 млн грн (32,1%). Зростання обсягів валових страхових виплат за 9 місяців 2016 року мало місце у більшості основних системоутворюючих видах страхування. Найбільше збільшення валових страхових виплат відбулося з таких видів страхування: страхування кредитів (збільшення валових страхових виплат на 606,9 млн грн (9 разів)), автострахування (збільшення валових страхових виплат на 456,1 млн грн (19,6%)), страхування фінансових ризиків (збільшення валових страхових виплат на 306 млн грн (89,7%)). Водночас, зменшилися валові страхові виплати зі страхування майна на 213,7 млн грн (69,5%) та страхування життя на 76,5 млн грн (20,4%).

Рівень валових виплат у порівнянні з аналогічним періодом 2015 року збільшився на 3,7 в.п. та становив 25,2%. Рівень чистих страхових виплат станом на 30.09.2016 становив 30,9%, що більше на 3,6 в.п. у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року.

Операції вихідного перестрахування за 9 місяців 2016 року збільшилися з 6726,3 млн грн до 8460,6 млн грн за рахунок збільшення на 283,4 млн грн перестрахування в середині країни та збільшення на 1450,9 млн грн операцій з перестрахування із страховиками-нерезидентами.

Страхові резерви станом на 30.09.2016 зросли на 12,9% у порівнянні з аналогічною датою 2015 року, при цьому технічні резерви – на 8,5%, а резерви зі страхування життя – на 20,9%.

У порівнянні з аналогічною датою 2015 року зменшились такі показники, як загальні активи страховиків на 5211,7 млн грн (8,6%); активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для

представлення коштів страхових резервів, – на 3 380,5 млн грн (9,0%) та обсяг сплачених статутних капіталів – на 1 855,8 млн грн (12,8%).

Основні показники діяльності страхового ринку та його динаміка представлені в Табл. 1.

Таблиця 1

Основні показники діяльності страхового ринку та його динаміка

	9 місяців 2015	9 місяців 2016	Темпи приросту 9 місяців 2016/9 місяців 2015	
			млн грн	%
1	2	3	4	5
Кількість договорів страхування, укладених протягом звітного періоду, тис. одиниць				
Кількість договорів, крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті, у тому числі:				
– зі страхувальниками – фізичними особами	78 921,3	9337,0	–	–62,8
Кількість договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті	92 990,6	103 114,1	–	10,9
Страхова діяльність, млн грн				
Валові страхові премії	21 718,7	24 844,2	3125,5	14,4
Валові страхові виплати	4 674,8	6271,3	1596,5	34,2
Рівень валових виплат, %	21,5 %	25,2 %	–	–
Чисті страхові премії	16 746,4	19 588,4	2842,0	17,0
Чисті страхові виплати	4577,9	6046,3	1468,4	32,1
Рівень чистих виплат, %	27,3 %	30,9 %	–	–
Перестраховання, млн грн				
Сплачено на перестраховання, у тому числі:				
– перестраховикам-резидентам	4972,4	5255,8	283,4	5,7
– перестраховикам-нерезидентам	1753,9	3204,8	1450,9	82,7
Виплати, компенсовані перестраховиками, у тому числі:				
– перестраховиками-резидентами	792,7	984,6	191,9	24,2
– перестраховиками-нерезидентами	96,9	225,1	128,2	132,3
– перестраховиками-нерезидентами	695,8	759,5	63,7	9,2
Отримані страхові премії від перестраховальників-нерезидентів	28,0	26,6	–1,4	–5,0

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5
Виплати, компенсовані перестраховальникам-нерезидентам	0,7	9,0	8,3	1185,7
Страхові резерви, млн грн. Обсяг сформованих страхових резервів	17 244,7	19 477,1	2232,4	12,9
– технічні резерви	11 042,4	11 980,8	938,4	8,5
– резерви зі страхування життя	6202,3	7496,3	1294,0	20,9
Активи страховиків та статутний капітал, млн грн				
Загальні активи страховиків (згідно з формою1 (П(С)БО 2))	60 588,9	55 377,2	-5211,7	-8,6
Активи для коштів страхових резервів	37 682,7	34 302,2	-3380,5	-9,0
Обсяг сплачених статутних капіталів	14 483,7	12 627,9	-1855,8	-12,8

Концентрацію страхового ринку за надходженнями валових страхових премій станом на 30.09.2016 представлено в Табл. 2.

Таблиця 2

Концентрація страхового ринку за 9 місяців 2016 року

Перші (Тор)	страхування «Life»		страхування «non-Life»		
	Надходження премій (млн грн)	Частка на ринку,%	Надходження премій (млн грн)	Частка на ринку,%	Кількість СК, які більше 50 % страхових премій отримали від перестраховальників
Тор 3	853,1	42,9	4157,2	18,2	2
Тор 10	1754,3	88,3	10 015,1	43,8	4
Тор 20	1974,8	99,4	14 399,4	63,0	4
Тор 50	1987,2	100,0	19 713,7	86,2	7
Тор 100	х	х	22 164,4	97,0	8
Тор 200	х	х	22 844,5	99,9	12
Всього	1987,2	100,0	22 857,0	100,0	18

По ринку страхування життя Індекс Герфіндаля – Гіршмана (ННІ) склав 1048,93 (за 9 місяців 2015 року – 1017,68), по ринку видів страхування інших, ніж страхування життя, становив 275,79 (за 9 місяців 2015 року – 227,99). У цілому по страховому ринку індекс

Герфіндаля – Гіршмана склав 240,15 (за 9 місяців 2015 року – 202,39). Значний рівень конкуренції (ННІ в 3 рази менше 1000) спостерігався на ринку інших видів страхування, ніж страхування життя.

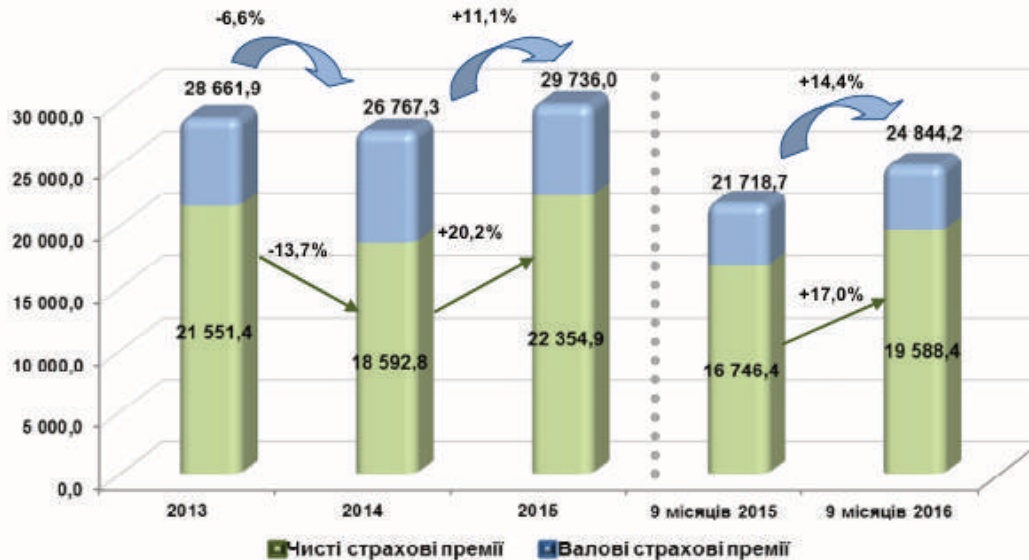

Рис. 1. Динаміка страхових премій за 2013–2016 рр., 9 місяців 2015–2016 рр. (млн грн)

Попри значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій – 99,9% – акумулюють 200 СК «non-Life» (71,4% усіх СК «non-Life») та 99,4% – 20 СК «Life» (46,5% усіх СК «Life»). Приріст чистих страхових премій за 9 місяців 2016 року (+17,0%) відбувся по більшості видів страхування, зокрема за рахунок суттєвого збільшення надходжень платежів з автострахування (+18,6%), страхування життя (+32,1%), медичного страхування (+22,0%), страхування майна (+17,4%), страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (+27,5%), страхування кредитів (+113,9%), страхування від нещасних випадків (+76,1%), страхування медичних витрат (+49,0%). Водночас, спад чистих страхових премій спостерігався зі страхування вантажів та багажу (-21,4%) та страхування фінансових ризиків (-13,2%).

Перерозподіл у структурі чистих страхових премій станом на 30.09.2016 р. порівняно з аналогічним періодом 2015 р. відбувся на користь таких видів страхування, як: страхування життя (з 9,0% до 10,1%), страхування кредитів (з 1,3% до 2,3%), страхування від нещасних випадків (з 1,8% до 2,8%), страхування медичних витрат (з 2,1% до 2,7%). При цьому, у структурі чистих страхових премій відбулося зменшення з таких видів страхування: страхування

фінансових ризиків (з 10,8% до 8,0%), страхування вантажів та багажу (з 7,2% до 4,8%).

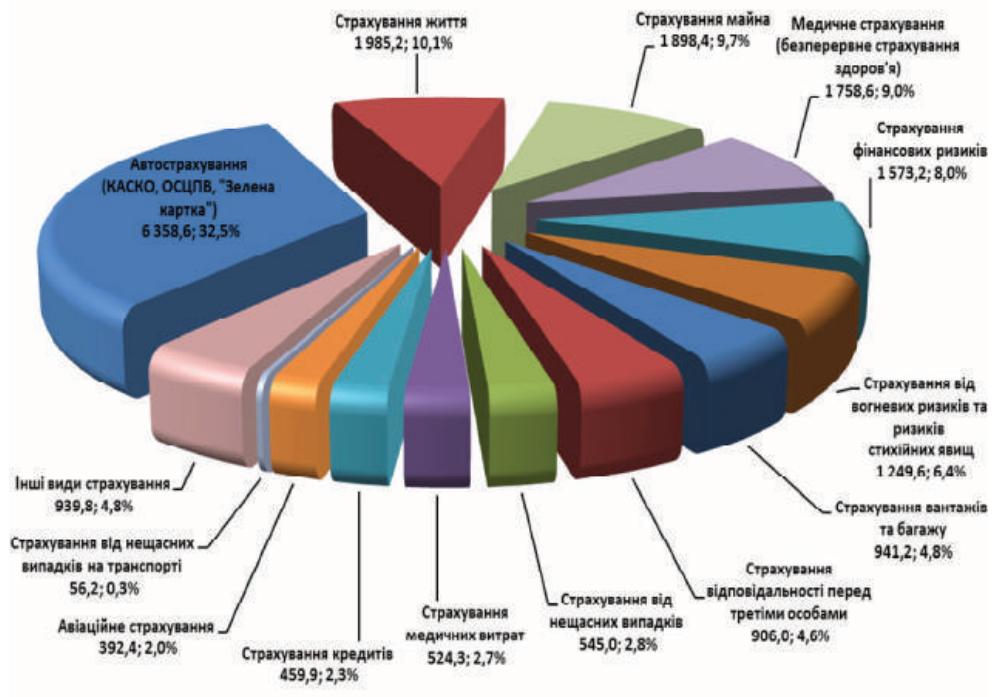

Рис. 2. Структура чистих страхових премій за видами страхування станом на 30.09.2016 (млн грн)

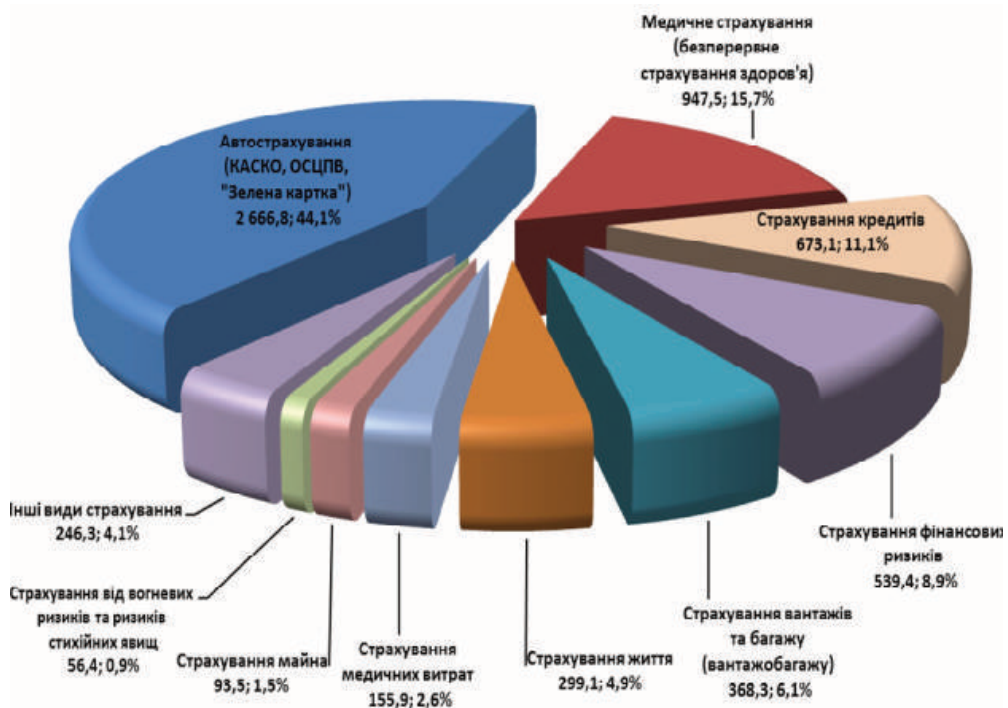

Рис. 3. Структура чистих страхових виплат за видами страхування станом на 30.09.2016 (млн грн)

За договорами перестраховування ризиків за 9 місяців 2016 року українські страховики (цеденти, перестраховувальники) сплатили часток страхових премій на суму 8460,6 млн грн (за 9 місяців 2015 року – 6 726,3 млн грн), з них:

- перестраховикам-нерезидентам – 3204,8 млн грн (за 9 місяців 2015 року – 1753,9 млн грн);
- перестраховикам-резидентам – 5255,8 млн грн (за 9 місяців 2015 року – 4972,4 млн грн). Загальна сума часток страхових виплат, компенсованих перестраховиками, становила 984,6 млн грн (за 9 місяців 2015 року – 792,7 млн грн), у тому числі компенсовано:
  - перестраховиками-нерезидентами – 759,5 млн грн (за 9 місяців 2015 року – 695,8 млн грн);
  - перестраховиками-резидентами – 225,1 млн грн (за 9 місяців 2015 року – 96,9 млн грн).

Структуру вихідного перестраховування за видами страхування станом на 30.09.2016 зображено на Рис. 4.

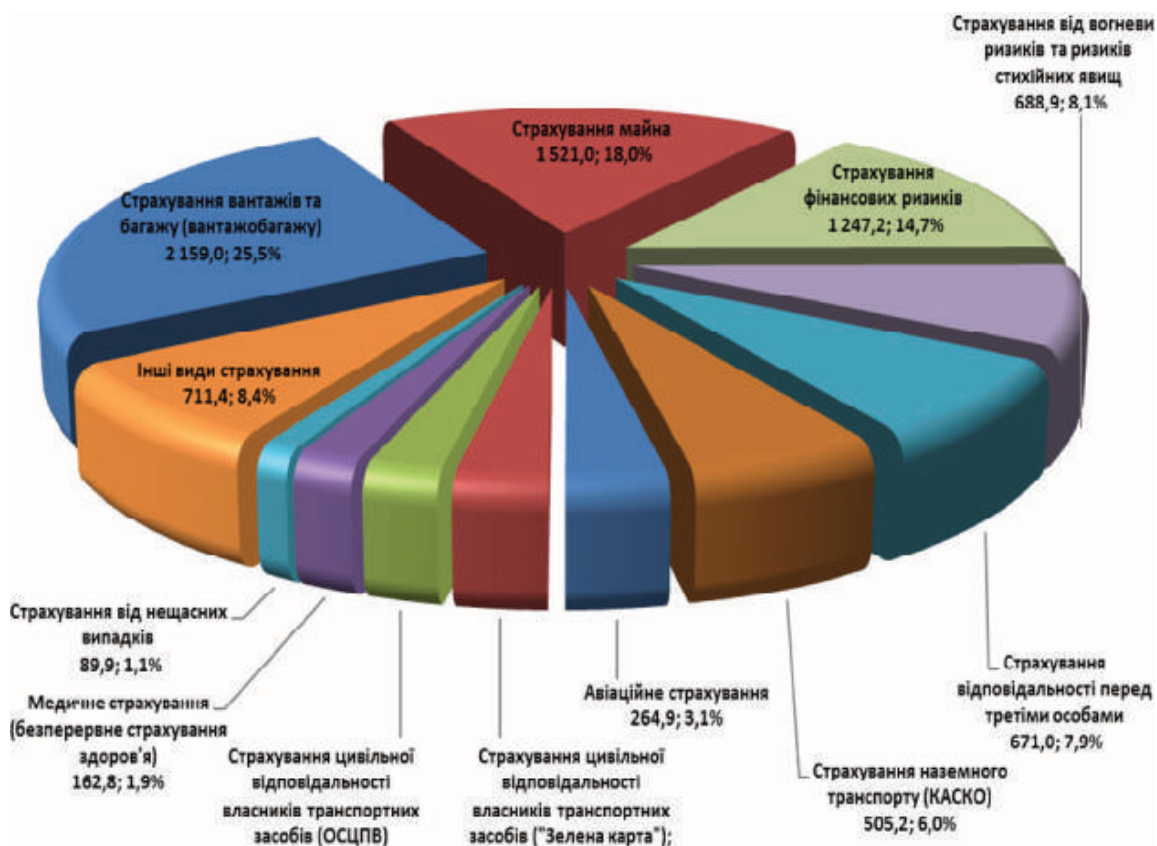
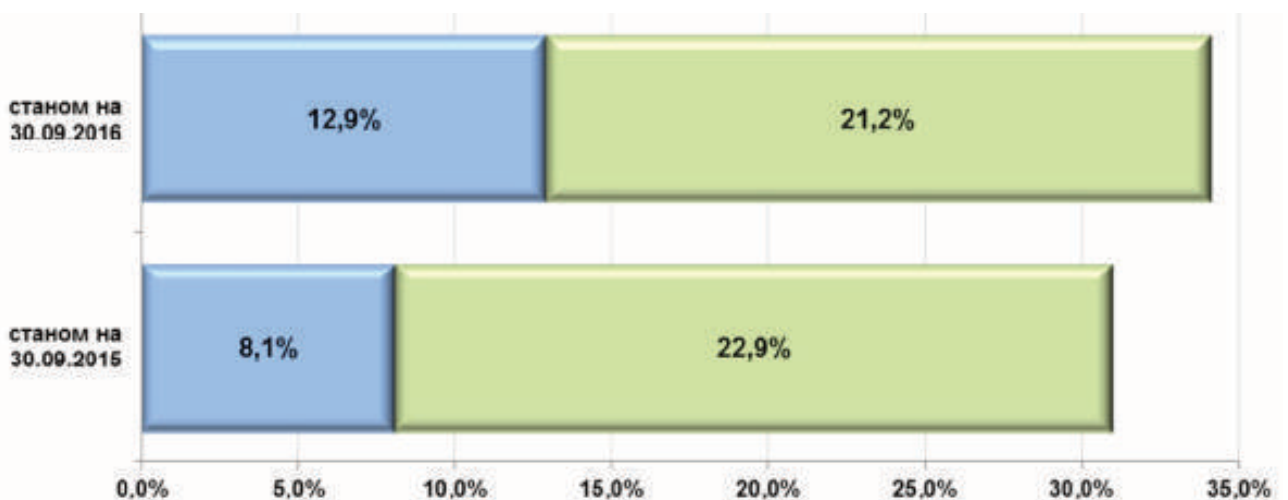

Рис. 4. Структура вихідного перестраховування за видами страхування станом на 30.09.2016 (млн грн)

У структурі вихідного перестраховання станом на 30.09.2016 р. найбільше сплачено часток страхових премій за такими видами страхування: страхування вантажів та багажу (вантажобагажу) – 2159,0 млн грн (або 25,5%) (станом на 30.09.2015 – 1554,5 млн грн (або 23,1%)); страхування майна – 1521,0 млн грн (або 18,0%) (станом на 30.09.2015 – 1347,3 млн грн (або 20,0%)); страхування фінансових ризиків – 1247,2 млн грн (або 14,7%) (станом на 30.09.2015 – 1416,4 млн грн (або 21,1%)); страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ – 688,9 млн грн (або 8,1%) (станом на 30.09.2015 – 610,9 млн грн (або 9,1%)); страхування відповідальності перед третіми особами – 671,0 млн грн (або 7,9%) (станом на 30.09.2015 – 360,7 млн грн (або 5,4%)); страхування наземного транспорту (КАСКО) – 505,2 млн грн (або 6,0%) (станом на 30.09.2015 – 360,9 млн грн (або 5,4%)); авіаційне страхування – 264,9 млн грн (або 3,1%) (станом на 30.09.2015 – 227,3 млн грн (або 3,4%)).

Страхові премії, сплачені на перестраховання станом на 30.09.2016 у порівнянні з відповідним періодом минулого року збільшились на 25,8% або на 1734,3 млн грн. Збільшення вихідного перестраховання відбулось майже за всіма видами страхування, окрім страхування фінансових ризиків (-11,9%).

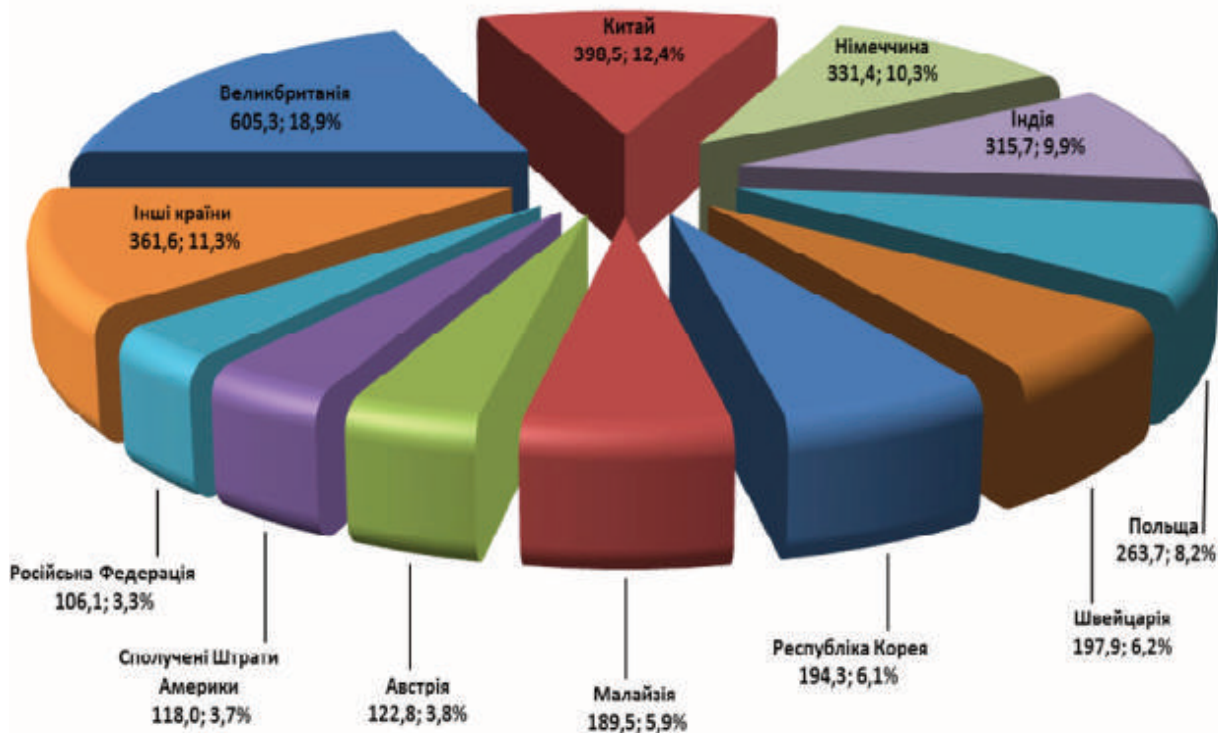
У співвідношенні до валових страхових премій частка вихідного перестраховання станом на 30.09.2016 становила 34,1% (станом на 30.09.2015 – 31,0%) (рис.5).

Рис. 5. Частки вихідного перестраховання у співвідношенні до валових страхових премій за 9 місяців 2015–2016 рр.

На збільшення частки вихідного перестраховування за 9 місяців 2016 року вплинуло збільшення на 283,4 млн грн перестраховування в середині країни та збільшення на 1450,9 млн грн операцій з перестраховування зі страховиками-нерезидентами.

Від загальної суми сплачених часток страхових премій на перестраховування нерезидентам найбільше сплачено до Великої Британії – 18,9%, Китаю – 12,4%, Німеччини – 10,3%, Індії – 9,9%, Польщі – 8,2%, Швейцарії – 6,2% та Кореї – 6,1%.

Рис. 6. Частка страхових платежів, яка належить перестраховику-нерезиденту, станом на 30.09.2016 (млн грн)

Структура вихідного перестраховування станом на 30.09.2016 порівняно з аналогічним періодом 2015 року зазнала змін на користь таких країн: Китаю (з 0,2% до 12,4%), Індії (з 1,0% до 9,9%), Кореї (з 0,02% до 6,1%) за рахунок зменшення частки страхових платежів Німеччини (з 19,1% до 10,3%), Великої Британії (з 27,4% до 18,9%), Російської Федерації (з 7,9% до 3,3%) та Швейцарії (з 9,6% до 6,2%).

Таким чином, на сучасному етапі розвитку банківського сектора України банківсько-страхові відносини обмежуються страхуванням застави, фінансових ризиків банку та відповідальності за погашення кредиту позичальника (розвивається страхування життя

позичальника). При цьому вітчизняний страховий ринок перебуває під значним впливом банківського, адже через фінансову кризу відбулося зниження обсягів кредитування, а це призвело до падіння обсягів страхових платежів. Поліпшення якості управління кредитними ризиками є передумовою підвищення ефективності банківської діяльності та конкурентоздатності банків через розширення споживання страхових послуг.

Список використаних джерел

1. Офіційний Інтернет-сайт: Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 №85/96 — ВР [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ВР України. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. *Бобиль, В. В.* Антикризове управління банківськими ризиками [Текст]: Монографія / В. В. Бобиль. — Дніпропетровськ: вид-во "Свідлер А.Л.", 2012. — 270 с.

ПРИНЦИПИ І ПРОГРАМИ СТАТИСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ ТА ЇХ РОЛЬ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Н. Г. Фатюха,

к.е.н., доцент кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

Є. В. Бован,

магістрант, ФЕУ-122,

*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

В економіці України енергетичний комплекс відіграє дуже важливу роль, він є невід'ємною частиною економічного і суспільного добробуту. Енергетичний комплекс має велике районотворююче значення, є передумовою для розвитку паливоємних виробництв і формування промислових комплексів.

Розвиток енергетики України керується такою нормативною базою: «Про енергозбереження»; «Про альтернативні джерела енергії»; «Про альтернативні види палива»; «Про теплопостачання»; «Про електроенергетику»; «Про газ (метан) вугільних родовищ»; «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного потенціалу»[1].

Ці закони визначають правові, соціальні, економічні, екологічні та організаційні засади діяльності у сфері дослідно-промислової розробки, геологічного вивчення (видобутку) і використання джерел палива та енергії, а також розширенню їх використання в паливно-енергетичному комплексі.

Дуже велика увага приділяється ефективному та раціональному використанню енергетичних ресурсів та енергоефективності.

Зараз в Україні діють три найбільш поширені програми з енергоефективності:

- Програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2017 рік. Головним завданням програми є наближення енергоємності ВВП України до рівня розвинутих країн та стандартів ЄС, зниження енергоефективності на 20% порівняно з попередніми роками, щороку на 3,3 відсотки, а також підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів і посилення конкурентоспроможності національної економіки [2].
- Програма «теплих» кредитів. Кабінет Міністрів України закладає в державний бюджет на 2017 рік 400 мільйонів гривень на реалізацію програми з видачі населенню «теплих» кредитів, які будуть використані для покупки енергоефективних матеріалів і обладнання. Передбачає відшкодування 20% суми кредиту (але не більше 12 тисяч гривень) для громадян при заміні газових котлів, 30% суми кредиту (але не більше 14 тисяч гривень) на енергоефективне обладнання і матеріали для фізичних осіб, 40% тіла кредиту (але не більше 14 тисяч гривень у розрахунку на одну квартиру) на енергоефективне обладнання і матеріали для ОСББ та житлово-будівельних кооперативів. При цьому громадяни отримують субсидію у вигляді компенсації 70% суми кредиту. Місцеві органи влади також підключаються до цієї програми та розробляють свої заходи з її удосконалення [3].
- Програма IQ energy сприяє вдосконаленню енергоефективності у сфері житлового сектору України відповідно до європейських стандартів енергоефективності. Програму було розроблено Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР). ЄБРР подає кредитування об'ємом 75 млн євро 3 українським банкам («Мегабанку», «Укрсиббанку» и «ОТП Банку»), які в свою чергу будуть пропонувати фізичним особам довгострокові кредити для широкого спектра послуг з підвищення енергоефективності, які включають обігрівання житла, установку сучасних енергоефективних вікон, газових котлів, модернізацію системи теплозбереження та установку сонячних теплових систем [4].

Під час планування та розробки будь-яких статистичних даних важливе місце посідає планування статистичного дослідження.

Формування статистичного дослідження є складним та багатоступеневим завданням, у ньому виділяють такі обов'язкові етапи: статистичне спостереження, зведення і групування зібраного матеріалу, обробка та аналіз зведених статистичних даних.

Статистичне спостереження є першим етапом статистичного дослідження. Це планомірне, науково організоване і, як правило, систематичне отримання даних або відомостей про масові явища та процеси соціального й економічного життя шляхом реєстрації істотних ознак кожної одиниці їх сукупності. Значущість цього етапу дослідження визначається тим, що використання інформації, отриманої в результаті статистичного спостереження дає можливість на наступних етапах забезпечити науково обґрунтовані висновки про характер і закономірності розвитку досліджуваного об'єкта. Статистичне спостереження здійснюється завдяки таким етапам: підготовчі роботи, безпосередній збір масових даних, контроль за якістю даних, підготовка даних до автоматизованої обробки [5].

Зведення і групування зібраного матеріалу. Суть статистичного зведення полягає в тому, що матеріали спостереження класифікують та групують. Елементи сукупності за певними ознаками об'єднують у групи, класи, типи, а інформацію про них відображають як у межах груп, так і в цілому по сукупності.

Завдання зведення – підрахувати й узагальнити матеріали спостереження з тим, щоб вивчити характерні риси чи істотні відмінності тих чи інших явищ, виявити закономірності їх розвитку. Зведення та групування проводять за заздалегідь обумовленим планом, у якому визначають послідовність і строки виконання робіт.

Зведення буває просте і складне. Просте зведення – це лише простий підрахунок підсумків первинного статистичного матеріалу. Складне зведення передбачає групування, вибір групувальних ознак і встановлення меж групування, підрахунок групових і загальних підсумків, а також викладення результатів зведення у вигляді статистичних таблиць чи графіків [6].

Обробка та аналіз зведених статистичних даних є заключним етапом, оскільки на основі отриманої інформації розробляють

висновки та пропозиції, проводять аналіз статистичними способами і методами, виходячи з отриманих даних.

Для збирання, обробки та аналізу інформації використовують прийоми та засоби методу статистичного дослідження. До них відносять метод групувань, відносних, середніх величин, графічний, індексний, кореляційний, балансовий.

Метод групування дає змогу виділити в суспільному досліджуваному явищі найважливіші типи, характерні групи та підгрупи за істотними ознаками. Метод відносних величин дає змогу охарактеризувати кількісне співвідношення різних суспільних явищ, а також склад сукупності. Метод середніх величин дає змогу охарактеризувати типовий розмір ознаки сукупності в конкретних умовах простору і часу. Табличний та графічний метод – це способи раціонального викладення наслідків статистичного дослідження. Індексний метод – це характеристика зміни рівня суспільного явища в часі, просторі чи порівняно із плановим завданням, нормою або стандартом. Кореляційний метод – це встановлення та обчислення щільності взаємозв'язку явищ суспільного життя [7].

Балансовий метод являє собою зіставлення врівноважуваних одна одну систем взаємопов'язаних показників. Його використовують у плануванні для досягнення рівноваги у сферах виробничого й особистого споживання за допомогою зіставлення матеріальних, трудових та фінансових ресурсів. За допомогою цього методу планування розкривають економічні зв'язки, пропорції виробничого циклу, виявляють вузькі місця й диспропорції, встановлюють кількісні параметри дисбалансів у різних ланках економіки [8].

Статистичний аналіз здійснюють за допомогою статистичних показників.

Статистичний показник – це одна з основних категорій статистики, яка характеризує суспільні явища та процеси у поєднанні кількісної та якісної визначеності [9].

Прикладом статистичного показника є витрати електроенергії підприємством за рік тощо.

Статистичні показники можуть бути виражені у вигляді абсолютних і відносних величин. Якщо статистичний показник стосується окремого явища (наприклад, підприємства), його

називають індивідуальним, якщо ж сукупності явищ (наприклад, підприємств району), то зведеним.

Індивідуальні та зведені статистичні показники виражають у таких одиницях вимірювання: натуральні (кг, м, т, км), вартісні (грн) і умовно-натуральні (калорії, тонни умовного палива).

Усебічний і цілісний аналіз масових суспільних явищ вимагає, щоб показники між собою перебували в певному зв'язку, утворюючи систему взаємопов'язаних і таких, що доповнюють один одного показників. Системою статистичних показників називають сукупність взаємопов'язаних і розташованих у логічній послідовності показників.

Для вирішення вищезазначених завдань застосовується система показників статистики паливно-енергетичних ресурсів, покликана давати кількісну та якісну характеристику фактичного використання паливно-енергетичних ресурсів (засобів виробництва) суб'єктами господарської діяльності [10].

Одним з найважливіших аспектів, який вивчає статистика енергетики, є статистика паливно-енергетичних ресурсів. Необхідність в енергетичних балансах викликана потребою отримання надійних статистичних даних для моніторингу енергетичної ситуації як на національному, так і на міжнародному рівнях, створення інформаційної бази для проведення аналізу та прогнозування стабільного функціонування економіки країни, можливості порівняння енергетичних показників різних держав і визначення їхнього місця у світовому споживанні палива, уникнення розбіжностей щодо оцінок сучасного стану енергетики [11].

На сучасному етапі серед головних завдань органів державної статистики можна виділити підвищення якості та надійності статистичної інформації, зменшення звітного навантаження на респондентів, зниження витрат бюджетних коштів на проведення статистичних спостережень. Вирішення цих задач передбачає, зокрема, вдосконалення статистичної методології, упровадження вибіркового спостереження, диверсифікацію джерел отримання інформації.

Основними завданнями статистичного вивчення паливно-енергетичних ресурсів України є науково обґрунтована організація статистичного спостереження, збору, обробки й аналізу статистичних даних, які характеризують результати використання

паливно-енергетичних ресурсів (сировини, матеріалів, палива, електро- і теплоенергії), залучення у виробництво вторинних ресурсів, наявність запасів найважливіших видів матеріальних ресурсів у постачальників, залишки і використання найважливіших видів сировини, матеріалів, палива, тепло- та електроенергії на підприємствах-споживачах різних форм власності, видів економічної діяльності.

Важливим завданням статистики паливно-енергетичних ресурсів є також постійне вдосконалення діючої системи обліку і звітності, їх спрощення і скорочення, підвищення достовірності статистичної інформації. За ступенем охоплення одиниць сукупності організація статистичного спостереження у галузі статистики енергетики в Україні ґрунтується на суцільному обстеженні суб'єктів господарської діяльності, тоді як у більшості галузей статистики використовуються вибіркові методи (статистика промисловості, будівництва, торгівлі, праці, сільського господарства, структурна статистика, обстеження домогосподарств).

Для відображення та упорядкування результатів статистичних спостережень з енергетики використовують такі форми статистичної звітності: № 4-мтп (річна) «Звіт про використання та запаси палива» – відображає використання та запаси палива енергетичним сектором; № 11-мтп (річна) «Звіт про постачання та використання енергії» – нормативний документ, передбачений для підприємств-споживачів, які відпускають і/або використовують тепло- й електроенергію; № 4-мтп (місячна) «Звіт про використання та запаси палива» – подають юридичні особи, які використовують або мають у запасах паливо [12].

До основних показників статистики паливно-енергетичних ресурсів відносять:

- показники витрат сировини, палива, електро- і теплоенергії, які характеризують фактичні витрати паливно-енергетичних ресурсів на підприємствах;
- питомі витрати палива, електро- і теплоенергії на одиницю продукції, економію матеріальних ресурсів, використання вторинних ресурсів тощо;
- показники запасів різних видів паливно-енергетичних ресурсів на підприємствах, по видах економічної діяльності.

У показниках державних статистичних спостережень ураховані міжнародні вимоги до ведення статистики енергетики на базі використання європейських стандартів енергетичної статистики, встановлених Регламентом Європейського парламенту та Європейської ради № 1099/2008 від 22 жовтня 2008 року про статистику в галузі енергетики [11].

Основними джерелами статистичної інформації про енергетичні ресурси є статистичні звіти підприємств та організацій, а саме форма № 11-мпт «Звіт про результати використання палива, тепло енергії та електроенергії». За ступенем охоплення одиниць сукупності організація статистичного спостереження у сфері паливно-енергетичних ресурсів в Україні ґрунтується на суцільному спостереженні основного масиву, згідно зі встановленим цензом, тобто охоплює суб'єкти господарювання: юридичні особи, відокремлений підрозділ юридичної особи. Витрати палива на кожний вид продукції (виконаних робіт) і в цілому для підприємства наводяться в тоннах умовного палива, теплоенергії – в гікакалоріях, електроенергії – у тисячах кіловат годин.

Натуральне паливо перераховують в умовне з теплотою згоряння 7000 ккал/кг на підставі періодичного визначення теплоти згоряння палива в лабораторіях.

Для оцінки енергоресурсів і проведення порівняння в різних регіонах за різні періоди і в різних секторах споживання в національній практиці використовують тонну умовного палива (т у.п.).

Для перерахування кількості палива з натуральних одиниць або якихось проміжних одиниць (таких як маса) в енергетичні одиниці необхідний коефіцієнт перерахунку, який виражає кількість тепла, одержуваного з однієї одиниці палива. Цей коефіцієнт перерахунку має назву теплотворна здатність палива, або калорійність.

Точність значення перерахунку натурального палива в умовне значною мірою залежить від точності визначення величини теплоти згоряння палива.

Теплотворну спроможність палива одержують шляхом виміру в лабораторії, що спеціалізується на визначенні якості палива. Тому необхідно чітко визначити природу енергетичного продукту та використовувати спеціальні коефіцієнти перетворення для їх порівняння.

Так, у міжнародній практиці для перерахунку природного газу використовують найвищу теплоту його згорання.

Для перерахунку нафтопродуктів енергетичний вміст усіх продуктів переробки нафти визначений і затверджений міжнародними стандартами.

Показники статистики енергетики відображають в основному в натуральних одиницях виміру.

Окремі види палива та енергії вимірюють природним способом у спеціальних одиницях (тонни, кіловат-години, калорії, джоулі, кубічні метри тощо). Такий облік є основою для роботи бази даних. Збирання даних здійснюють у зазначених одиницях.

Міжнародна статистика пропонує для всіх видів палива та енергії єдину одиницю обчислення – джоуль або його кратні (МДж, ГДж, ТДж, ПДж).

Ступінь еквівалентності між різними джерелами енергії залежить від власних фізичних властивостей джерел енергії та частково від видів їхнього використання.

У статистичних цілях органи статистики перераховують окремі види палива з натуральних величин в умовні за середніми калорійними еквівалентами палива, які розраховують за фактичними даними підприємств і організацій, що звітують за формою № 11-мп (паливо) [11].

До природних паливних ресурсів відносять: вугілля кам'яне та буре, сланці, торф неагломерований паливний, дрова для опалення, нафта, газовий конденсат, газ природний і супутній, інші види природного палива (торф'яна крихта, солома, комиш, хмиз, костра, качани та стебла кукурудзи, стебла бавовнику, лушпиння і відходи лісозаготівлі та деревообробки (суччя, кора, пні, хвоя, щепка, тирса та відходи деревні, стружка, обрізки), а також використані як паливо демонтовані непотрібні дерев'яні шпали, рудникові стійки, стовпи зв'язку, дерев'яна тара тощо. До продуктів переробки палива: кокс та напівкокс із вугілля кам'яного, кокс газовий, напівкокс із вугілля бурого, вугільні та торф'яні брикети, продукти нафтопереробки рідкі (бензини, паливо дизельне, паливо бензинове реактивне, фракції легкі інші, мазути топкові важкі, масла та мастила тощо), зріджений газ, штучний газ із сланців, газ коксовий, газ нафтопереробки (сухий), кокс нафтовий та інші продукти переробки палива (деревне

вугілля, напівкокс, кокс торф'яний, кам'яновугільна смола тощо). До горючих (паливних) вторинних енергоресурсів відносять: горючі гази плавильних печей (доменний газ, колошниковий, шахтних печей і вагранок, конвертерний тощо), горючі відходи процесів хімічної та термохімічної переробки вуглецевої і вуглеводневої сировини (синтез-газ, відходящий газ виробництва технічного вуглецю, абгаз виробництва синтетичного каучуку, відходи електродного виробництва тощо), невикористані (непридатні) для подальшої технологічної переробки відходи шкіряного виробництва, згар, відходи (луг) целюлозно-паперового виробництва та інші відходи технологічних процесів виробництва, які використовують як котельно-пічне паливо [11].

Відповідно до Стратегії розвитку державної статистики на період до 2017 року якісна та своєчасна статистична інформація про економічне, соціальне та екологічне становище України та її регіонів необхідна для подальшого вдосконалення державного управління і прийняття виважених, науково обґрунтованих рішень щодо забезпечення сталого розвитку національної економіки та соціальної сфери, залучення широких верств населення до обговорення актуальних питань і завдань подальшого розвитку країни. Метою Стратегії є підвищення якості державної статистики шляхом розбудови цілісної ефективної національної системи офіційної статистики для приведення її у відповідність до стандартів ЄС у сфері статистики. У цьому контексті одним з актуальних завдань органів державної статистики є інтеграція процесів статистичного виробництва шляхом застосування статистичних процедур на основі методології, класифікацій та реєстрів, які відповідають стандартам ЄС і міжнародним стандартам, впровадження інтегрованої системи статистичної інформації, керованої метаданими [10].

Список використаних джерел

1. Державне агентство з енергоефективності та енергозабезпечення України [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <http://qps.ru/35QL0> (дата звернення: 05.05.2017).
2. Верховна Рада України [Електронний ресурс] : офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://qps.ru/rv129> (дата звернення: 05.05.2017).
3. Уніан інформаційне агентство [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <http://qps.ru/QKh73> (дата звернення: 05.05.2017).

4. ОTRBank, офіційний портал [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <http://qps.ru/7GdSU> (дата звернення: 05.05.2017).
5. Навчальні матеріали онлайн [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <http://qps.ru/WV9fs> (дата звернення: 05.05.2017).
6. Зведення та групування статистичних даних [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <http://qps.ru/8I1k9> (дата звернення: 05.05.2017).
7. РАДНИК український науковий портал [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <http://qps.ru/EmfZr> (дата звернення: 05.05.2017).
8. Навчальні матеріали онлайн [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <http://qps.ru/kleyN> (дата звернення: 05.05.2017).
9. Буковинська бібліотека [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <http://qps.ru/WSQkH> (дата звернення: 05.05.2017).
10. Про затвердження Стратегії розвитку державної статистики на період до 2017 року [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 № 145-р // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/145-2013-p> (дата звернення: 15.05.2017).
11. Методологічні положення з організації державних статистичних спостережень щодо використання палива та енергії [Електронний ресурс] : Державна служба статистики України / за редакцією А. О. Фризоренко. — Київ, 2011. — С. 38. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/250/250.pdf (дата звернення: 15.05.2017).
12. Інтерактивна бухгалтерія [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <http://qps.ru/jsNQF> (дата звернення: 05.05.2017).

ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ

Н. Г. Фатюха,

к.е.н., доцент кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

Т. І. Журавльова,

магістрант, ФЕУ-122,

*Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна*

Сьогодні, в умовах посилення фінансової нестабільності, спаду виробництва, постійних змін у законодавстві, невиконанні дохідної частини державного бюджету збалансованість бюджету є однією з найбільш обговорюваних проблем і потребує комплексного підходу дослідження для подальшого стійкого розвитку держави.

Теоретичні та практичні аспекти дослідження, оптимізації та шляхи вирішення розглянуті як зарубіжними, так і вітчизняними вченими-практиками, а саме: Дж. Б'юкенен, О. Д. Василик, В. М. Гейця, А. І. Даниленко, Є. Макаренко, В. Опарін, Г. О. П'ятаченко, В. М. Федосов, С. І. Юрія. Проте зазначена проблема потребує подальшого дослідження.

Державний бюджет є однією зі складових фінансової системи держави, показником розвитку суспільства, ефективної політики держави. Ще з часів здобуття Україною незалежності бюджет стикається з такою проблемою, як збалансованість дохідної та видаткової частини, а саме – перевищення видатків над доходами, що має назву дефіцит державного бюджету. Він є важливим фактором як в бюджетній системі, так і в борговій політиці держави, розмір, проблеми фінансування, джерела погашення дефіциту та

державного боргу мають двоїтий вплив на економічний розвиток нашої держави. Досить часто вчені висловлюють думку, що помірний дефіцит є стимулом розвитку економіки, а досягнення позитивних результатів несе в собі негативні наслідки. Згідно зі ст. 2 Бюджетного Кодексу України дефіцит – це перевищення видатків над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету) [1]. Іншими словами, дефіцит спричинений недостатністю коштів держави. Глибинними причинами виникнення бюджетного дефіциту є спад суспільного виробництва, ефективності функціонування підприємств, необґрунтована соціально-економічна політика держави, що призвели до скорочення ВВП та національного доходу. До інших слід віднести:

- невідповідність фінансових можливостей держави з її видатками;
- недосконалу податкову, кредитну, інвестиційну політику;
- низький контроль якості оподаткування суб'єктів господарювання;
- тіньову економіку;
- недосконалість бюджетного планування;
- воєнні дії на сході країни [2].

Доцільним буде розглянути показники виконання державного бюджету України для кращого розуміння причин виникнення бюджетного дефіциту.

Таблиця 1

Показники виконання Державного бюджету упродовж 2015–2016 років

Показник	Факт 2015 рік, млн гривень	Факт 2016 рік, млн гривень	Відхилення	
			абсолютне, млн грн	відносне %
Доходи	534 694,8	616 274,8	81 580	15,3
Видатки	576 911,4	684 743,4	107 832	18,7
Кредитування	2950,9	1661,6	-1289,3	-43,7
Дефіцит	45 167,5	70 130,2	24 962,7	55,3

Згідно з показниками державних бюджетів України 2015 та 2016 років, темп росту загальних доходів склав 15,3%, видатки збільшилися на 18,7%, кредитування у 2015 році визначено на рівні 2950,9 млн грн, а у 2016 році – 1661,6 млн грн, граничний дефіцит збільшився на 55,2% [2].

Досягненням 2015 року стало здійснення дохідної частини державного бюджету. Вперше за 4 роки виконано фактичні надходження до бюджету.

Таких результатів вдалося досягти за рахунок того, що проводилася обґрунтована політика видатків, спрямована на підвищення обороноздатності держави, своєчасних виплат за борговими зобов'язаннями, фінансування відповідно до планових показників усіх соціальних виплат та допомог.

2016 рік характеризується збільшенням ставок акцизного податку, імпортного збору; збільшено видатки на оборону та безпеку, підтримку населення наданням субсидій та субвенцій, відсутністю надходжень від продажу 3G ліцензій, відмінено збір у вигляді тарифу на природний газ.

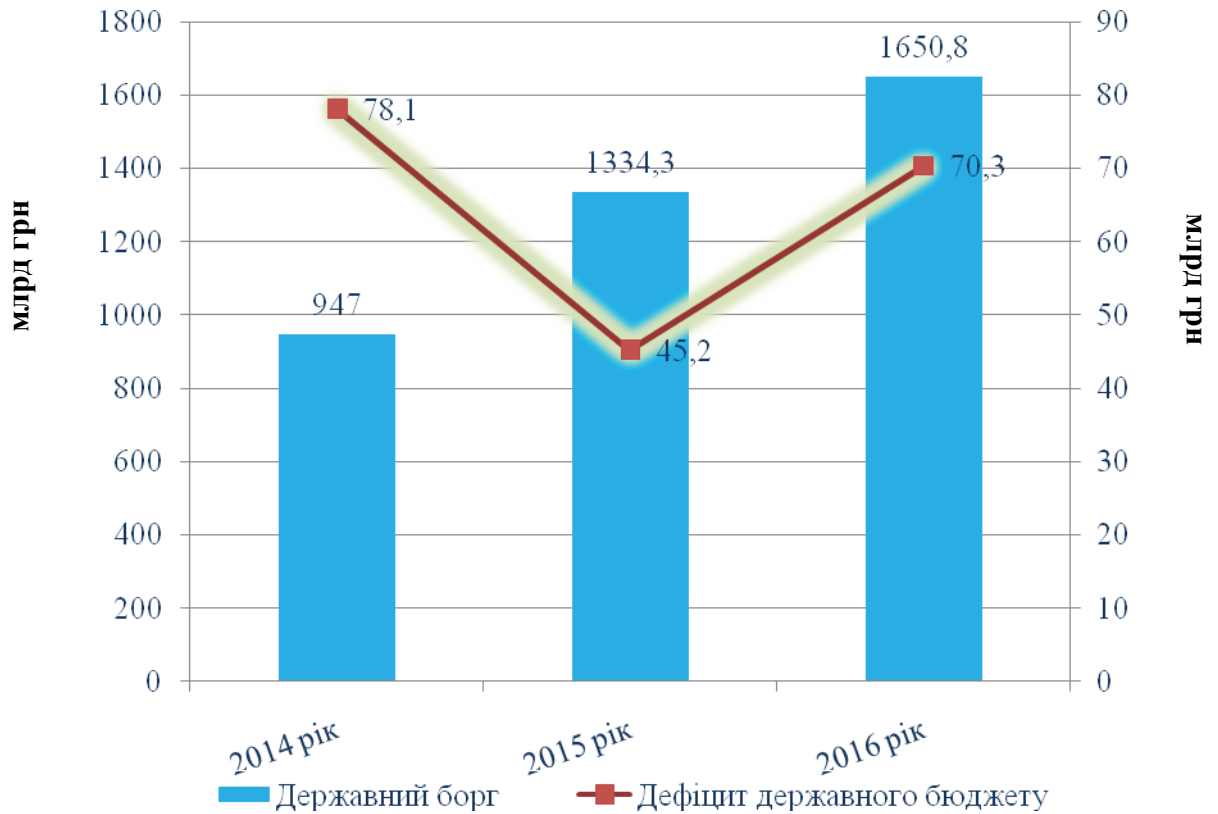
У 2017 році передбачено доходи у сумі 721,398 млрд гривень, видатки у сумі 790,393 млрд гривень, граничний обсяг дефіциту бюджету визначено у сумі 77,547 млрд гривень.

Уряд підвищив акцизи на алкоголь та сигарети та зменшив ренту на видобуток нафти. Також депутати скасували 2% пенсійного збору з валютообмінних операцій, підвищили видатки на оборону, соціальні стандарти, освіту, охорону здоров'я, сільське господарство, розвиток дорожньої інфраструктури тощо.

Існує тісний взаємозв'язок між розмірами бюджетного дефіциту та державного боргу. Для покриття бюджетного дефіциту залучались і використовувалися позики, що й призвело до формування державного боргу. Борг є визначальним фактором для формування видаткової частини державного бюджету та врівноваженості платіжного балансу.

Державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих і непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [3]. Державні запозичення здійснюються з метою фінансування дефіциту державного бюджету, через залучення коштів

(розміщення боргових інструментів) на внутрішньому або зовнішньому фінансових ринках. Ці кошти залучаються для використання в державному секторі економіки і їх ефективного трансформування у зростання дохідної частини бюджету. Динаміка державного боргу та дефіциту представлена на рис. 1.

Рис. 1. Динаміка дефіциту державного бюджету та державного боргу України за 2014–2016 роки у млрд грн

Як видно з рис. 1, у структурі боргових зобов'язань України державний борг займає 86,0% і становить 947,0 млрд грн, а бюджетний дефіцит склав 78,1 млрд грн (або 5% ВВП). Такий розрив пояснюється використанням позикових ресурсів для покриття дефіциту, який, починаючи з 2009 року, постійно зростає, що призвело до погіршення боргової безпеки держави.

У 2015 році вдалося зменшити дефіцит держбюджету (на 57,87% від рівня 2014 року). Зменшення дефіциту стало можливим завдяки підвищенню тарифів і падінню ціни імпортованого газу.

Відбулися суттєві зміни, а саме – збільшення частки державного зовнішнього боргу у структурі до 53%, що, відповідно, негативно

впливає на структуру боргу країни та ускладнює його обслуговування в майбутньому. 2015-й став роком найбільшого економічного спаду, причиною якого стала девальвація і викликаний нею інфляційний шок на початку року.

У 2016 році спостерігається значне зростання як дефіциту, так і боргу, це пояснюється насамперед політичною ситуацією, збільшенням видатків на обороноздатність країни, соціальний захист населення, підтримкою банківської системи.

На тлі складної економічної ситуації, продовження воєнного конфлікту на сході країни основним завданням Уряду в бюджетній сфері є стабілізація фінансової ситуації, у тому числі збалансування державного бюджету.

У 2014 році Уряду вдалося відновити співпрацю з Міжнародним валютним фондом – підписано програму співробітництва з Міжнародним валютним фондом «стенд-бай», яку в 2015 році замінено на «програму розширеного фінансування» (EFF), відповідно до якої податково-бюджетна політика Уряду узгоджується із Міжнародним валютним фондом, крім того, було здійснено перерозподіл видатків бюджету з урахуванням зростання потреби на фінансування обороноздатності держави, здійснено реструктуризацію державного боргу, при цьому було збережено соціальні стандарти й забезпечено їх зростання на показник інфляції. Усе це відбувалося на тлі впровадження реформ у бюджетній та економічній сферах [4].

Однак уже з середини 2017 року витрати на обслуговування зовнішнього боргу України почнуть зростати, наша держава має виплатити упродовж наступних трьох років згідно з договором 14 млрд дол., більшість цієї суми буде сплачено з державного бюджету, половина з яких припадає на 2019 рік – рік президентських та парламентських виборів. Українська економіка може опинитись під загрозою ще однієї економічної кризи напередодні року виборів, що може мати драматичні наслідки на розвиток країни після 2019 року [5].

В умовах недостатнього рівня бюджетних ресурсів продовжується здійснення раціональної видаткової політики, яка спрямована в першу чергу на фінансування боргових зобов'язань, збільшення видатків на підвищення безпеки держави, забезпечення фінансування субсидій та субвенцій, а також виокремлюються пріоритетні напрямки видатків в умовах обмеженої бюджетної політики.

Крім цього, враховано спрямування надходжень (акцизний податок з пального, ввізне мито на нафтопродукти та транспортні засоби, плата за проїзд автомобільними дорогами), що зараховуються відповідно до бюджетного законодавства до загального фонду державного бюджету, до спеціального фонду державного бюджету на розвиток дорожнього господарства в обсязі 14,0 млрд гривень.

З метою збалансування бюджету, скорочення його дефіциту та упорядкування сфери державних видатків головні розпорядники бюджетних коштів повинні здійснити заходи щодо проведення дієвих реформ в усіх галузях економіки та сферах діяльності з максимально можливим економічним ефектом при мінімальних затратах відповідно до завдань [2].

За таких умов незбалансованості державного бюджету, необхідно шукати джерела фінансування дефіциту, основними з яких можна вважати зовнішні позики та емісію грошей. Упродовж 2016 року сума державного та гарантованого державою боргу України збільшилася на 122,8%. Основними причинами таких змін є здійснення фінансування державного бюджету за рахунок державних запозичень, забезпечення фінансування дефіциту державного бюджету, капіталізація державних банків, у тому числі ПАТ КБ «ПриватБанк», девальвація національної валюти та наданням кредиту Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [6].

Для України характерним є те, що при розподілі бюджету кошти акумулюються для покриття поточних видатків, а не на інвестування в економіку. Як наслідок, спостерігаємо недостатній рівень розвитку, занепад підприємств, низькі показники рівня життя населення, а це зумовлює постійне зростання дефіциту державного бюджету.

Для того щоб оптимізувати бюджетний дефіцит, зменшити державний борг, підтримувати економічну стабільність країни, необхідно:

- підтримувати помірне зростання дефіциту державного бюджету;
- удосконалити фіскальну, бюджетну систему та інвестиційну сферу;
- зменшити воєнні витрати;
- запровадити науково обґрунтовану систему прогнозування показників;
- поповнювати розмір золотовалютних резервів України;

- підвищити рівень контролю за сплатою податків суб'єктами господарювання;
- ефективно реалізувати національні інтереси на міжнародній арені;
- зменшити зовнішні запозичення задля збереження капіталу;
- протидіяти фінансовій злочинності;
- більш ефективно використовувати отримані кредити, потрібно зробити так, щоб «дешеві гроші МВФ» працювали на економіку країни, а не покривали державний борг, що постійно зростає [3].

Світовий досвід управління дефіцитом та боргом дає змогу нашій державі не допустити помилок та зорієнтуватись на правильну політику. Україна повинна вкрай обережно проводити боргову політику, іноземні кредитори несуть у собі жорсткі вимоги для того, щоб отримати наступні транші, приватизація державних підприємств на перших кроках може дещо покращити фінансове становище, а вже потім матиме негативні наслідки. Потрібно зменшувати податкове навантаження для активізації та розвитку бізнесу, щоб в подальшому сприяти нарощуванню ВВП [5].

Отже, для того щоб Україна мала високий потенціал розвитку економіки, необхідно розглядати поняття дефіцит та державний борг, які ніби гальмують подальший розвиток економіки країни, не як тягар, а як інструмент економічного зростання. Україна має власний потенціал для подальшого розвитку, потрібно стимулювати підприємницький сектор економіки для того, щоб їхня продукція була конкурентоспроможною на зовнішньому ринку. Збільшення експорту в країні дасть змогу зменшити державний борг, підвищить рейтингову позицію країни. В умовах постійної нестабільності Україна потребує короткострокового планування погашення державної заборгованості. Формування державного бюджету повинно базуватися на реалістичних макропоказниках країни та раціональному використанні ресурсів.

Список використаних джерел

1. Юшмаш, Н. І. Бюджетна система [Текст]: навч. посіб. / Н. І. Юшмаш, К. В. Багацька, Н. І. Дем'яненко та ін.; за заг. ред. Т. А. Говорушко. — Львів : Магнолія, 2014. — 296 с.

2. *Дем'янишина, В. Г.* Бюджетний менеджмент [Текст]: навч. посіб. / В. Г. Дем'янишина, Г. Б. Погріщук.; за заг. ред. В. Г. Дем'янишина. — Тернопіль : Крок, 2015. — 522 с.
3. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/> (дата звернення: 05.05.2017).
4. *Стоян, В. І.* Казначейська система [Текст]: Підручник. / В. І. Стоян, О. С. Даневич, М. І. Мац. — 3-тє вид. змін. й доп. — К. : Центр учбової літератури, 2014. — 868 с.
5. *Одосій, О.* Взаємозв'язок бюджетної та боргової політики України [Електронний ресурс] / О. Одосій // Спільне. — 2015. — № 5. — Режим доступу : <http://commons.com.ua/ru/byudzhnet-ta-borgova-politika-ukrayiny/> (дата звернення: 20.05.2017).
6. Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення: 05.05.2017).
7. *Білан, О.* Україна та МВФ: час покидати рятівні обійми? [Електронний ресурс] / О. Білан // Економічна правда. — 2016. — № 10. — Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/12/21/615337/> (дата звернення: 20.05.2017).
8. *Фурман, І. В.* Міжнародний валютний фонд в контексті співпраці з Україною: сучасний стан, ризики, перспективи / І. В. Фурман, А. О. Підгірняк, Я. С. Паламар // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія «Економічні науки». — 2013. — № 4(81). — С. 275–285.

Наукове видання

СЕРІЯ «НАУКОВА КНИГА»

ПРОБЛЕМАТИКА ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ РЕФОРМИ НА ЗМІНИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН

Монографія

За редакцією Світлани Василівни Шарової

Коректор *Наталія Олександрівна Систерова*
Відповідальний за видання *Володимир Миколайович Систеров*
Дизайн обкладинки *Видавництво «СТАТУС»*

*Ілюстрації для обкладинки взяті з відкритих джерел із вільним доступом.
Відповідальним за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних є автор.
Думки, положення та висновки, висловлені автором, не обов'язково відображають позицію редакції.*

Видавець:

ТОВ «Видавництво „СТАТУС“»

Адреса редакції: Україна, 69005, м. Запоріжжя,
Соборний просп., буд. 158, оф. 249.

моб. +38 (068) 448-11-28, mail@status.zp.ua

<http://status.zp.ua>

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції *серія ДК № 5316 від 03.04.2017 р.*

Чому автори обирають «СТАТУС»

ПРОФЕСІЙНО. ЯКІСНО. СТАТУСНО.

Креативний дизайн	Якісна верстка	Чудовий друк	Книжковий папір	Різноманітна палітурка
Індивідуальний підхід до кожної книги	Світові стандарти наукового оформлення	Konica Minolta bizhub PRO 1200, Xerox WorkCentre 5775	Holmen Book Cream береже зір, подовжує вік книги	Тверда, м'яка, клейова (втачку), на скобу та пружину

status.zp.ua

Здано в набір 24•XI•2017. Підписано до друку 15•XII•2018. Формат 64x90¹/₁₆.
Папір книжково-журнальний Holmen Book Cream. Гарнітури PT Serif, PT Sans. Друк цифровий. Ум. друк. арк. 13,38.
Обл.-вид. арк. 7,59. Друк. арк. відбиток 6687,5. Наклад 500 прим. Замовлення № 8549/11.2017-А. Ціна договірна.

Гарнітури PT Serif, PT Sans використовується відповідно до Відкритої ліцензії компанії «ParaType Ltd».

© 2009, ParaType Ltd. All Rights Reserved.

Макет розроблений та віддрукований:

Фізична особа-підприємець Наталія Олександрівна Систерова, тел.: +38 (066) 541-41-01

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції *серія ДК № 5315 від 03.04.2017 р.*

**Книга віддрукована на Holmen Book Cream – спеціалізованому книжковому папері, що виготовляється концерном Holmen Paper AB, Швеція.
Папір сприяє значно меншій втомі очей при читанні та подовжує вік книги.**

ISBN 978-617-7353-95-8